

Kultúrne dedičstvo v 21. storočí

Zborník z konferencie

Júlia Marcinová (zost.)

Kultúrne dedičstvo v 21. storočí

Zborník z konferencie

23. – 24. október 2019,
Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva,
Fakulta humanitných vied,
Žilinská univerzita v Žiline

Kultúrne dedičstvo v 21. storočí. Zborník z konferencie.

Zostavovateľ: PhDr. Júlia Marcinová

Autori: Ing. Adam Hnat

Mgr. Vladimír Filip, PhD.

Mgr. Veronika Murgašová, PhD.

Mgr. Alena Valjašková

Mgr. Katarína Kianicová, PhD.

Mgr. Eva Augustínová, PhD.

PhDr. Matúš Formanek, PhD.

Prof. Ing. Veronika Kotradyová, PhD.

PaedDr. Jozef Zentko, PhD.

Mgr. Martin Sítek

Mag. Katharina Richter-Kovarik

PhDr. Jasna Gaburová

Mgr. Diana Némethová, PhD.

Mgr. Gregor Gardoš

Mgr. Ludmila Šnajderová

Mgr. Jakub Šnajder

Recenzent: Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.

Editor: Mgr. Dana Chalupeková

Jazykový korektor: PaedDr. Ján Pitoňák, PhD.

Návrh obálky a grafická úprava: Mgr. Dominika Orlová

Vydavateľ: Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva,

Fakulta humanitných vied, Žilinská univerzita v Žiline

Miesto vydania: Žilina

Vydanie: prvé

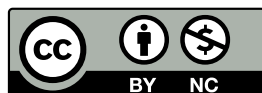
Rok vydania: 2020

Počet strán: 140 s.

ISBN: 978-80-89832-20-0

Ak nie je uvedené inak, publikácia podlieha licencií CC-BY-NC 4.0:

<https://creativecommons.org/licenses/>

Obsah

Úvod (Júlia Marcinová)	7
Implementácia rozšírenej reality do vyučovacieho procesu v kontexte prezentácie kultúrneho dedičstva v prostredí pamäťových inštitúcií (Adam Hnat, Vladimír Filip, Veronika Murgašová)	13
Reinvencia ako nevyhnutná súčasť kultúrnych i ekonomických aspektov organizácie a jej vplyv na propagáciu kultúrneho dedičstva v pamäťových inštitúciách v 21. storočí (Alena Valjašková)	23
Využitie znalostí získaných zo študijného programu MKD v problematike ochrany kultúrneho dedičstva (Katarína Kianicová)	33
Výskumné projekty realizované v oblasti kultúrneho dedičstva v prostredí Katedry mediamatiky a kultúrneho dedičstva (Eva Augustínová, Matúš Formanek)	45
Stratégie pre kreatívnu prácu s regionálnou identitou v rámci projektu IDENTITA SK (Veronika Kotradyová)	67
Multiaspektová analýza kultúrnych aspektov v historických fotografiách v podmienkach primárneho vzdelávania (Jozef Zentko)	75

Nehmotné kulturní dědictví v České republice (Martin Sítek)	85
Pripraviť sa, poklad, štart! Putovanie za hodnotami (Jasna Gaburová, Katharina Richter-Kovarik)	92
Edičná a vydavateľská činnosť ÚEUV-u (Diana Némethová)	98
Súčasné spôsoby prezentácie kultúrneho dedičstva – procesy digitalizácie kultúrneho dedičstva na Slovensku a ich prezentácia prostredníctvom portálu kultúrneho dedičstva Slovakiana.sk (Gregor Gardoš)	104
Renesančné šperky a fragmenty textílií z rodinnej hrobky baróna Štefana Dobóa z Ruskej a využitie moderných technológií na príklade expozície Klenotnica rodiny Štefana Dobóa (Ľudmila Šnajderová, Jakub Šnajder)	109

Úvod

Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva Fakulty humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline v dňoch 23. a 24. októbra 2019 organizovala konferenciu s medzinárodnou účasťou pod názvom Kultúrne dedičstvo v 21. storočí. Pozvanie na odbornú garanciu konferencie prijala prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc. z Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave. Primárnym zámerom konferencie bolo vytvoriť interdisciplinárny pohľad na činnosť rôznych profesií pracujúcich s kultúrnym dedičstvom ako spoločným menovateľom v kontexte s novými médiami. Pojem kultúrne dedičstvo je širokospektrálny. Kumuluje v sebe činnosť odborníkov histórie, etnológie, muzeológie, kulturoológie, knižnično-informačnej vedy a iných vedných disciplín. Prepája kultúrne inštitúcie a rovnako aj viacero univerzít, ktoré svoje aktivity okrem pedagogickej činnosti smerujú aj na výskum či rozvoj kultúrnych špecifik na odbornej a vedeckej úrovni. Rôznorodosť tém i rôznorodý prístup k problematike kultúrneho dedičstva bol, tak ako sme predpokladali, prínosom. Aj napriek tomu, že odborníci evidujú činnosť interdisciplinárnych aktivít aspoň v širšom ponímaní, o konkrétnych problémoch, s ktorými sa jednotliví odborníci stretávajú, nie sú bližšie oboznámení. Práve vďaka tomu vznikol priestor na perspektívnu kooperáciu, ktorá môže do budúcnosti zabezpečiť recipročnú pomoc na základe inovatívnych prístupov k téme ochrany, výskumu, zveľaďovania a prezentovania kultúrneho dedičstva.

Konferencie sa zúčastnilo 29 prednášajúcich zo Slovenska, Čiech, Maďarska, Rakúska a Rumunska, ktorí predstavili spoločne 26 prednášok s rôznym zameraním, predstavujúcich nielen vlastný pohľad, no najmä reálnu prax so spôsobmi prezentácie kultúrneho dedičstva a empirické skúsenosti. Z pohľadu profesijného zázemia môžeme hovoriť o troch skupinách odborníkov: najpočetnejšiu tvorili pedagogickí a vedeckí pracovníci pôsobiaci na pôde univerzít, druhú skupinu tvorili pracovníci pamäťových inštitúcií a tretiu pracovníci štátnych kultúrnych inštitúcií. Aj keď niektoré prednášky nie sú zaradené v tomto publikačnom výstupe, pokladáme za relevantné ich v skratke spomenúť v úvodnom sumári a predstaviť nielen témy, ale aj inštitucionálne zázemie prednášajúcich. Pedagógovia hostiteľskej katedry predstavili spôsoby prezentácie kultúrneho dedičstva prostredníctvom nových médií, vyspelých technológií a ich ukotvenie v rámci vyučovacieho procesu katedry. Veronika Murgašová, Adam Hnat a Vladimír Filip demonštrovali tento proces v intenciách výučby a možnostiach implementácie v pamäťových inštitúciách, pričom základným menovateľom sa stala technológia rozšírenej reality. Na tému nadviazal opäť Adam Hnat, Vladimír Filip a Matúš Formanek, ktorí v spoločnom príspevku reflektovali komparáciu moderného a tradičného spôsobu percepcie informácií, opierajúc sa o vybrané objekty spadajúce pod pojem kultúrne dedičstvo. Zámerom príspevku bolo predstaviť reálne výsledky výskumu s použitím virtuálnej reality. Alena Valjašková upriamila svoju pozornosť na pamäťové inštitúcie, pričom kládla dôraz na terminológiu reinvenencie, ktorú prezentovala ako nevyhnutnú súčasť kultúrnych a ekonomických aspektov v týchto inštitúciách. Znalosti, ktoré nadobudla štúdiom a pedagogickou činnosťou na Katedre mediamatiky a kultúrneho dedičstva, predniesla aj Katarína Kianicová. Zamerala sa na problematiku ochrany kultúrneho dedičstva, ktoré sa spája predovšetkým s knižnou kultúrou a ochranou fotografického materiálu prostredníctvom špecializovaných chemických a technologických postupov. Nové médiá sa ako alternatívny publikačný priestor literárnej tvorby v súčasnosti, v kontexte estetickej, filozofickej či umeleckej relevancie, môžu exponovať ako ambivalentný fenomén. Problematiku literárnej tvorby mladých slovenských tvorcov vo svojom príspevku analyzoval Marián Grupač. Projektovú činnosť katedry v nadväznosti na kultúrne dedičstvo predstavila Eva Augustínová a Matúš Formanek. Atraktívne formy prezentácie písomného kultúrneho dedičstva deklarovali prostredníctvom projektov VEGA a APVV, ktoré boli aktívnymi interdisciplinárnymi presahmi smerované k online výstupom prostredníctvom vytvorených databáz. Z radov pedagogických pracovníkov svoju

tému prezentoval aj pedagóg a zároveň riaditeľ Krajského pamiatkového ústavu v Žiline, Miloš Dudáš. Téma historickej, tzv. Starej fary v Žiline otvára aj po rokoch ďalšie otázky súvisiace s jej zánikom a medializáciou. Príspevky od univerzitných pedagógov z domácej katedry dopĺňali tri hosťujúce univerzity. Spoločným menovateľom príspevkov bol etnologický aspekt z troch uhlov pohľadu. Z prostredia dolnozemsých Slovákov sa v Žiline po prvýkrát predstavila Adriana Jozefína Fúriková zastupujúca Univerzitu v Cluj Napoca v Rumunsku. Na konferencii účastníkom priblížila moderné spôsoby prezentácie kultúrneho dedičstva Slovákov žijúcich v Rumunsku. Slovenská technická univerzita v Bratislave mala svoje zastúpenie prostredníctvom Veroniky Kotradyovej, ktorá účastníkom konferencie predstavila projekt IDENTITA SK. Cieľom predstaveného projektu bol interdisciplinárny presah v rámci architektúry a dizajnérsťva na spoločenské vedy zaoberajúce sa s tradičnou kultúrou, s akcentom na regionálne špecifiká. Vytvorenie databázy má pomôcť dizajnérom priblížiť vybrané prvky tradičnej kultúry a priniesť možnosti čerpania inšpirácií, čo robí projekt špecifickým a jedinečným. Etnologický aspekt v kontexte historického fotografického materiálu predniesol v rámci svojho príspevku Jozef Zentko z Katedry predškolskej a elementárnej pedagogiky KU v Ružomberku. Analýza fotografického materiálu a aktívna práca s ním sa v podmienkach primárneho vzdelávania ukázala ako fungujúci príklad dobrej praxe a práce s etnologickým materiálom u detského poslucháča. Martin Urban z Katedry hudobnej kultúry UMB v Banskej Bystrici sa vo svojom príspevku venoval problematike využívania tradičnej ľudovej kultúry v edukácii a folkloristickej praxi. Zároveň upozornil na potrebu medziodborovej kooperácie s akcentom na možnosti nových médií využiteľných v prostredí folklorizmu. Zastúpenie troch odborníkov mal Ústav evropské etnologie patriaci pod Filozofickú fakultu Masarykovej univerzity v Brne. Adam Muras atraktívnou formou predstavil vplyv nových médií na medzikultúrne prelínanie obyčajových tradícií, ako synkretického prvku celej konferencie. Martin Sítek sa vo svojom príspevku zameril na nehmotné kultúrne dedičstvo v Českej republike, ktoré predstavil v kontexte intenzívnej starostlivosti súvisiacej s vytváraním, aktualizovaním a dokumentovaním zoznamov vytváraných UNESCO. Tému UNESCO sprostredkoval aj vedúci Ústavu evropské etnologie Daniel Drápala, ktorý inštitucionálnu starostlivosť o nemateriálne kultúrne dedičstvo predstavil z pohľadu sociálneho potenciálu. Príspevok staval etnológiu do významnej roviny v kontexte identifikácie a štúdia nehmotného kultúrneho dedičstva a definoval jej nezastupiteľné miesto vo vede.

Pamäťové inštitúcie boli v rámci konferencie zastúpené prostredníctvom odborných pracovníkov z múzeí a štátnej knižnice. Štátnu vedeckú knižnicu v Banskej Bystrici zastupovala Ivana Poláková, ktorá sa vo svojom príspevku venovala Štátnemu ústavu pre zveľaďovanie živností v Martine. Zároveň predstavila jej autorskú publikáciu, ktorá vznikla na základe výskumu finalizovaného v dizertačnej práci. Františka Marcinová z Lubovnianskeho múzea – Hradu v Starej Lubovni vo svojom príspevku predstavila aktivity týkajúce sa zachovávaní tradičnej kultúry a možností jej propagácie, pričom porovnávala prístup múzea ako inštitúcie a Folklórneho súboru Vrchovina, ktorý pôsobí v Starej Lubovni. Kultúrne dedičstvo Kysúc a opäť rôzne spôsoby modernej prezentácie kultúrneho dedičstva so zameraním na fortifikačné systémy na Kysuciach, ich výskum, rekonštrukciu a zároveň spôsoby využitia zrekonštruovaných priestorov v súčasnosti prezentoval na základe výsledkov z vlastnej praxe historik Kysuckého múzea v Čadci, Martin Turóci. Svojím príspevkom sa predstavil aj riaditeľ Kysuckého múzea v Čadci, zároveň externý pedagóg Katedry mediamatiky a kultúrneho dedičstva v Žiline, Miloš Jesenský. Účastníkom konferencie predstavil tému, ktorá v súčasných spoločenských vedách ešte nerezonuje ako intenzívne skúmaná, propagovaná, ktorej výsledky výskumu sa ešte neukazujú ako komplexné. Ide o tému industriálnej architektúry, ktorú analyzoval v kontexte jej zaradenia do priemyselného dedičstva. Formám moderného priblíženia historickej témy v súčasnom múzeu sa venovali aj odborní pracovníci, historici Múzea a Kultúrneho centra južného Zemplína v Trebišove. Jakub Šnajder predstavil súčasné moderné technológie, ktoré múzeum reálne využíva pri svojej práci, pričom ako hlavnú tému predstavil projekt vzniku expozície Klenotnica rodiny Štefana Dobóa. Historička Ludmila Šnajderová na tému nadviazala konkrétnym výskumom rodinnej hrobky Štefana Dobóa z Ruskej, kde boli opäť využité moderné technológie na hĺbkovú analýzu a výskum renesančných šperkov a textílií, ktoré boli v hrobke nájdené. V kategórii pamäťových inštitúcií boli zastúpené aj dve zahraničné múzea. Kurátorka Jasna Gaburová zo Slovenského národného múzea – Historického múzea v Bratislave predstavila spoločný projekt s viedenským národným múzeom Volkskundemuseum Wien, ktoré zastupovala kurátorka Katharina Richter-Kovarik. V spoločnom príspevku predstavili možnosti vzájomnej medzištátnej múzejnej spolupráce, ktorá je podľa ich slov výnimočným a pozitívnym prínosom pre obe strany a rovnako aj verejnosť, ktorej týmto spôsobom zabezpečí pútavú edukačnú činnosť dvoch kultúrnych inštitúcií, národností. Českú republiku zastupoval riaditeľ Muzea J. A. Komenského v Uherskom

Brodě, Miroslav Vaškových. Múzeum patrí k inštitúciám, ktoré veľmi aktívne využívajú technologické vymoženosti k atraktívnej prezentácii kultúrneho dedičstva s výrazným akcentom na tradičnú kultúru. Miroslav Vaškových sa v prednáške zamerával na dva dlhodobé audiovizuálne projekty pod názvom Musaionfilm a Řemeslo jako vyšité.

Významné zastúpenie mali na konferencii štátne kultúrne a vedecké inštitúcie. Prostredníctvom svojich odborníkov predstavili rozmanité spôsoby inovačných činností, výskumov, odbornej a vedeckej práce. Svoje zastúpenie mal aj Ústav kultúry Slovákov v Maďarsku, sídliači v Bratislave. Riaditeľka Katarína Király v príspevku zdôrazňovala dôležitosť odovzdávania vedomostí o kultúrnom dedičstve v rámci činností múzeí. Uviedla príklady z praxe maďarských múzeí podložené reálnymi výstupmi a pozitívnymi spätnými väzbami od účastníkov vzdelávacích aktivít. Akcentovala predovšetkým tie aktivity, ktoré sú schopné realizovať aj slovenské múzeá a načrtla ďalšie možnosti medzištátnej spolupráce pamäťových inštitúcií. Ústredie ľudovej umeleckej výroby v Bratislave zastupovali dvaja odborní pracovníci: Diana Némethová predstavila možnosti, ktoré ÚLUV ponúka v rámci vydavateľskej činnosti zameranej na tradičné remeselné techniky a výskumy tradičného odievania. Tomáš Mikolaj predstavil možnosti podpory rozvoja kultúrneho dedičstva, ktoré demonštroval na príklade košíkárstva ako tradičného remesla. Národné osvetové centrum v Bratislave malo svoje zastúpenie prostredníctvom Gregora Gardoša. Predstavil jedinečný projekt Slovakiana, ktorý využíva široké možnosti moderných technológií na digitalizáciu kultúrneho dedičstva. Virtuálny priestor využíva ako najkomplexnejšiu možnosť propagácie smerom ku verejnosti a podľa slov Gardoša sprístupňuje verejnosti informácie vo všeobecnosti nedostupné alebo nepoznané. Tematicky na prednášku nadviazal aj Vladimír Kysel, ktorý predstavil tradičnú kultúru rovnako v kontexte digitálneho informačného priestoru. Prezentoval projekt, na ktorom dlhodobo veľmi aktívne a úspešne pracuje Slovenský ľudový umelecký kolektív, Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru v Bratislave. Ústav etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave rovnako zohráva významnú úlohu pri ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva a jeho zápisov do zoznamov UNESCO. Aktuálne problémy, výsledky spolupráce viacerých inštitúcií a nadnárodných projektov, miesto etnológov pri aktivitách UNESCO prezentovala Ľubica Voľanská, ako prvá členka Hodnotiaceho orgánu Dohovoru na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO z radov odborníkov zo Slovenska.

Záverečné diskusie poukázali na reálne vzrastajúcu potrebu interdisciplinárnej interakcie, na jednej strane prihliadajúcej na odbornú a vedeckú úroveň a na druhej strane zahrňajúcu medzinárodné možnosti spolupráce. Z výsledkov diskusie bolo zrejmé, že výrazná podpora a možnosti spolupráce sa črtajú s inštitúciami a jednotlivcami, ktorí pracujú v prostredí dolnozemskej Slovenska. Dôraz v diskusii sa kládol predovšetkým na možnosti recipročných aktivít odborných a pamäťových inštitúcií s univerzitami, ktoré majú vo svojom pedagogickom portfóliu širší záber aktivít, ale aj možnosti ich rozvoja. Možnosti spolupráce sa ukázali ako naozaj nevyčerpatelné. Aktivity, vzájomná pomoc, kooperácia na projektoch prostredníctvom jednotlivcov aj odborných tímov sa ukazuje do budúcnosti nielen prospešná, ale najmä nevyhnutná. Technologický pokrok, ale aj nároky diváka – prijímateľa kultúry sa neustále zvyšujú. Tým paralelne narastajú aj nároky na spôsob, akým sa kultúra verejnosti prezentuje. Situácia je na jednej strane explicitne vymedzená technickými vymoženosťami, prostredníctvom ktorých sa práca uľahčuje a rozširujú sa možnosti aktivít, no na druhej strane technológia zároveň ponúka možnosti komparácie spôsobu prezentácie kultúrneho dedičstva s inými štátmi, národnosťami, čo v tomto zmysle vie (nie vždy v pozitívnom svetle) komentovať predovšetkým verejnosť. V závere diskusie bola vyjadrená predikcia situácie v pozitívnom svetle a ostáva veriť, že načrtnuté možnosti spolupráce jednotlivých inštitúcií sa podarí komplexne zrealizovať. Snáď k novým námetom na spoluprácu dopomôže aj tento zborník.

Júlia Marcinová

Hnat, Adam – Filip, Vladimír – Murgašová, Veronika

Žilinská univerzita v Žiline,
adam.hnat@fhv.uniza.sk,
vladimir.filip@fhv.uniza.sk,
veronika.murgasova@fhv.uniza.sk

Implementácia rozšírenej reality do vyučovacieho procesu v kontexte prezentácie kultúrneho dedičstva v prostredí pamäťových inštitúcií

Abstrakt: Príspevok analyzuje možnosti využitia inovatívnych technológií vo vyučovacom procese na Katedre mediamatiky a kultúrneho dedičstva. Implementácia rozšírenej reality v rámci predmetu Nové médiá v kontexte prezentácie kultúrneho dedičstva ponúka nové možnosti nielen v oblasti ochrany a sprístupňovania kultúrneho dedičstva, ale aj v oblasti vzdelávania. Variácie typov pamäťových inštitúcií ponúkajú priestor pre študentov programu Mediamatika a kultúrne dedičstvo na uplatnenie širokej škály získaných teoretických znalostí. Zároveň takýto typ prezentácie predstavuje nové výzvy pre samotné pamäťové inštitúcie.

Kľúčové slová:

Kultúrne dedičstvo. Nové médiá. Rozšírená realita. Vzdelávanie.

Kľúčovou úlohou vzdelávacieho procesu na Katedre mediamatiky a kultúrneho dedičstva je pripraviť svojich absolventov, nielen tak aby boli pripravení pre prax, ale aby prinášali do pamäťových inštitúcií inovatívne riešenia pri prezentácii kultúrneho dedičstva. Študijný program Mediamatika a kultúrne dedičstvo je koncipovaný tak, aby zabezpečoval v teoretickej aj praktickej rovine prepojenie informačno-komunikačných technológií, nových médií a kultúrneho dedičstva. Vzhľadom na plynulé prenikanie technológií do všetkých odvetví sa neustále zvyšujú nároky na informačnú a digitálnu gramotnosť. Pamäťové inštitúcie a univerzity, ktoré pre tento sektor vychovávajú svojich absolventov, musia reflektovať tieto potreby. Medzinárodným trendom sa stáva čoraz častejšie prezentácia kultúrneho dedičstva v prostredí nových médií.

Štvrtá priemyselná revolúcia prináša pre študijný program nové výzvy, na ktoré je potrebné čo najrýchlejšie reagovať. Aj keď by sa pre nezainteresovaných na prvý pohľad mohlo zdať, že primárne sa prejavuje priemyselná revolúcia len v priemysle, opak je pravdou. Synergia technológií predstavuje výzvu v globálnom priestore naprieč všetkými sektormi. Pamäťové inštitúcie, a najmä knižnice, majú za úlohu prácu s informáciami a ich spracovaním. Bez aplikácie technológií do procesov, ktoré zabezpečujú, by nikdy nedokázali pokryť potreby svojich návštevníkov.

Trendy v pamäťových inštitúciách

Na základe iniciatív IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions) a ALA (American Library Association) boli v roku 2016 na podujatí Bibliosféry definované interdisciplinárne trendy týkajúce sa knižníc a ostatných kultúrnych a pamäťových inštitúcií. Pracovné skupiny identifikovali a popísali desať trendov¹:

- vzdelávanie,
- marketing,
- služby,
- viaczdrojové financovanie,
- priestory,
- digitálny obsah,
- nové elektronické služby,

¹ Viac o jednotlivých trendoch dostupné na: <http://bibliosfery.schk.sk/wordpress/trendy/>

- spolupráca,
- kreativita,
- analýza používateľov a prostredia, digital natives.

Na podujatí boli prítomní zástupcovia teórie – vzdelávacích inštitúcií aj praxe – knižníc. Práve prepájanie teórie a praxe sa neustále ukazuje ako rozhodujúce. Nutnosťou je obojstranná spolupráca a neustála komunikácia. Knižnice a ostatné pamäťové inštitúcie považujú za problém nedostatok kvalifikovaných absolventov a naproti tomu vzdelávacie inštitúcie identifikujú problém v slabej spolupráci pamäťových inštitúcií pri definovaní požiadaviek na kompetencie absolventa.

Vzdelávanie sa dostalo na prvú priečku v zozname trendov. Príprava absolventov na reálnu prax si vyžaduje pravidelnú a dôslednú analýzu požiadaviek a potrieb knižníc zohľadňujúcu očakávania a trendy vývoja spoločnosti. Preto sa dôležitým poslaním Katedry mediamatiky a kultúrneho dedičstva stalo budovanie úzkej spolupráce s praxou, ktorá sa odzrkadľuje v podpísaných memorandách o spolupráci s rôznymi typmi pamäťových inštitúcií.

Podľa spracovaných trendov na webovom sídle Bibliosféry (Kultúra+2019) je trend vzdelávania špecifický tým, že knižnica (resp. informačná alebo pamäťová inštitúcia) a jej pracovníci na jednej strane fungujú v procese vzdelávania ako poskytovatelia a na strane druhej sú tiež jeho prijímateľmi. K problematike vzdelávania je preto potrebné pristupovať z dvoch základných smerov:

- samotné vzdelávanie knihovníkov a informačných pracovníkov,
- (informačné) vzdelávanie verejnosti.

Okrem toho má trend vzdelávania väzby takmer na všetky ostatné identifikované trendy v pamäťových inštitúciách. Kompetencie absolventov študijného programu Mediamatika a kultúrne dedičstvo musia byť nastavené tak, aby pokrývali všetky definované trendy. Okrem toho, že by vzdelávanie na vysokej škole malo primárne reflektovať potreby praxe, malo by tiež mať interdisciplinárny charakter.

Kvalitní absolventi programu sú jedným z aspektov implementácie inovácie služieb v pamäťových inštitúciách. S využitím nových médií prichádzajú možnosti na rozšírenie služieb pamäťových inštitúcií, ich zatraktívnenie pre návštevníkov, ale aj pre propagáciu inštitúcií s využitím moderných marketingových techník a stratégií. Nové médiá sú atraktívne najmä pre mladšie generácie návštevníkov, ktorí v súčasnej dobe vyžadujú inovatívne spracovanie

informácie. Zároveň sú však nástrojom pre zjednodušenie služieb pre znevýhodnené skupiny obyvateľov. Príkladom môže byť Slovenská knižnica pre nevidiacich v Levoči, s ktorou Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva spolupracovala pri vytváraní sprievodcov na používanie služieb knižnice. V rámci diplomovej práce študent vytvoril inštruktážne videomanuály, v ktorých nielen vizuálne, ale hlavne slovne navádza používateľov na optimálnu orientáciu a navigáciu jednotlivých služieb, ktoré sú dostupné na webovej stránke knižnice.

V rámci predmetu Nové médiá 1, 2 a 3 sa aj na základe uvedených trendov, na Katedre mediamatiky a kultúrneho dedičstva, pristupuje v rámci cvičení na prepojenie teórie a praxe. Náplňou predmetu je využitie nových médií v kontexte ochrany, obnovy, využitia a prezentácie kultúrneho dedičstva spravovaného pamäťovými inštitúciami. Náplň predmetu odráža jednu z výskumných tém, ktorej sa katedra venuje, a to výskumom techník prezentácie kultúrneho dedičstva. Predmet Nové médiá 3 v 2. ročníku magisterského štúdia zastrešuje aktuálne témy digitalizácie kultúrneho dedičstva a implementácie rozšírenej a virtuálnej reality v kontexte prezentácie kultúrneho dedičstva. Študenti na cvičeniach v súčasnosti pracujú najmä s rozšírenou realitou, ktorá nie je tak finančne náročná ako virtuálna realita a prináša množstvo atraktívnych možností pre pamäťové inštitúcie.

Definície AR/rozšírená realita²

Výskumní pracovníci v oblasti počítačových vied a vzdelávacích technológií definovali počiatok AR rôznymi spôsobmi. Milgram a kol. (1994) definovali „rozšírenú realitu“ dvoma prístupmi: tolerantným prístupom a reštriktívnym prístupom. Pri tolerantnom prístupe AR predstavuje technológiu, ktorá je určená na „*zvýšenie prirodzenej spätnej väzby na operátora pomocou simulovaných podnetov*“ (s. 283). Pri reštriktívnom prístupe sa zdôrazňuje technologický aspekt a AR sa definuje ako „*forma virtuálnej reality, v ktorej je náhľadný displej účastníka transparentný a umožňuje jasný pohľad na skutočný svet*“ (s. 283). Niektorí vedci definovali AR na základe jej vlastností alebo charakteristík. Napríklad, ako navrhuje Azuma (1997), AR možno definovať ako systém, ktorý plní tri základné vlastnosti: kombináciu reálneho a virtuálneho

2 AR - augmented reality – rozšírená realita

sveta, interakciu v reálnom čase a presnú 3D registráciu virtuálnych a reálnych objektov.

Klopfer (2008) uviedol, že pojem AR by nemal byť definovaný reštriktívne. Tento pojem by mal byť aplikovateľný na akúkoľvek technológiu, ktorá zmysluplne kombinuje skutočné a virtuálne informácie. Podľa Klopfera (2008), AR by sa dala všeobecne definovať ako „*situácia, v ktorej je kontext reálneho sveta dynamicky prekryvaný súvislou polohou alebo virtuálnymi informáciami citlivými na kontext*“ (s. 205). V tejto situácii by AR mohla poskytovať používateľom pohlcujúce zážitky sprostredkované technológiami, v ktorých sa prelínajú skutočné a virtuálne svety a sú posilnené interakcie a angažovanosť používateľov (Klopfer a Sheldon 2010).

Pre pedagógov a dizajnérov je vhodnejší tolerantnejší prístup k definícií AR, pretože takáto definícia naznačuje, že by AR mohla byť vytváraná a implementovaná rôznymi technológiami, ako sú stolné počítače, mobilné zariadenia, náhlavné displeje atď. (Broll a kol. 2008; Liu 2009). AR by tak mohla byť založená na technológii a mala by ju sprevádzať, ale nemala by byť konceptualizovaná iba za technológiu.

Taxonómia AR

AR vo svojej podstate označuje variáciu virtuálnej reality, ale hrá skôr doplnkovú úlohu, než úlohu nahradenia reality (Azuma 1997). Pre definovanie toho do akej miery je realita dopĺňaná alebo rozširovaná, výskumníci navrhli niekoľko taxonómií AR. Milgram a kol. (1994) navrhli takzvané kontinuum Reality - Virtuality, ktoré siaha od úplne reálneho prostredia po úplne virtuálne. V rámci tohto kontinua môže byť zmiešaná realita definovaná ako situácia, keď sú objekty skutočného sveta a virtuálneho sveta prezentované spolu. Zmiešaná realita navyše pozostáva z dvoch hlavných myšlienok: rozšírenej reality (AR) a rozšírenej virtuality (AV). Podľa Milgrama a kol. (1994), AR je kombináciou skutočného a virtuálneho pričom obsahuje viac reálnych prvkov než virtuálnych, zatiaľ čo AV predstavuje pridávanie prvkov reality do virtuálneho prostredia a obsahuje viac virtuálnych informácií. Napríklad virtuálne objekty možno pridať do reálneho prostredia v AR a skutočné objekty možno premietnuť do virtuálneho prostredia v AV. Ich diferenciácia je tvorená na základe zvýraznenia reality voči virtualite a naopak (Liu a kol. 2007).

Pri riešení otázky rozlišovania medzi AV a AR použil Klopfer (2008) spektrum na zdôraznenie závažnosti rozšírenia poskytnutého v AR. Množstvo virtuálnych informácií poskytovaných používateľom určuje diferenciáciu. Rozšírená realita sa týka situácií, keď používatelia využívajú veľké množstvo informácií a fyzických materiálov zo skutočného sveta a majú prístup k relatívne malému množstvu virtuálnych informácií. Na druhej strane rozšírená virtualita ponúka veľké množstvo virtuálnych informácií. Toto spektrum definuje úlohu technológie v rozšírenej realite. V rozšírenej virtualite sú implementované tzv. pohlcujúce technológie, ako sú náhlavné displeje. V prípade rozšírenej reality používatelia zvyčajne interagujú s fyzickými materiálmi a objektami pričom len občas manipulujú s virtuálnymi informáciami. Jedným z typických príkladov je rozšírená realita vytvorená mobilnými zariadeniami (Klopfer a Yoon 2005).

Okrem toho, na zdôraznenie charakteristík AR, Broll a kol. (2008) navrhli trojdimenzionálny rámec pozostávajúci z „ponorenia“ (od reality k virtuálnemu), „využitia“ (od výnimočného k všadeprítomnému) a „multiplicity“ (od jedného užívateľa až k potenciálnemu využitiu každým). Dimenzia „ponorenia“ sa rovná kontinuu reality – virtuality. Dimenzia „využitia“ sa týka problémov, ako a kde by sa systém mohol používať, zatiaľ čo dimenzia „multiplicity“ zahŕňa stupeň použitia súčasnými používateľmi. AR sa nachádza v strede každej z dimenzií. Tento rámec tiež poskytuje návod na návrh systému AR, ktorý sa dá skonštruovať integráciou rôznych technológií (Milgram a kol. 1994).

Technológie AR

Technológia hrá dôležitú úlohu vo výskume AR. V niektorých štúdiách je pojem „technológia“ súčasťou definície AR. Napríklad Klopfer a Sheldon (2010) definovali AR ako „technológiu“, ktorá spája zážitok zo skutočného a virtuálneho sveta. Vyššie uvedený reštriktívny prístup vníma AR ako formu virtuálnej reality so zobrazením náhlavným displejom (Milgram a kol. 1994). Táto definícia odzrkadľuje skorý vývoj technológie AR, ktorý zvyčajne zahŕňal zariadenia pripevnené na hlave určené na zobrazenie virtuálnych informácií v reálnom svete. Vďaka rýchlemu vývoju technológií sa však koncepcia AR môže ďalej rozvíjať, nakoľko na vytvorenie rozšírenej reality možno využívať stále viac hardvérových a softvérových zariadení. Napríklad pokroky v oblasti

vreckových počítačov otvárajú nové príležitosti pre rozšírenú realitu (Martin a kol. 2011) a vytvárajú podskupinu AR: mobile-AR (Feng, Duh a Billinghurst 2008). Tá zvyšuje dimenziu využitia nakoľko sú mobilné zariadenia v súčasnosti všadeprítomné (Broll a kol. 2008) a taktiež pôsobí menej rušivé oproti náhlavným displejom.

Aj keď technológie AR zahŕňajú špičkovú elektroniku a sofistikované nástroje, ako tvrdil Bronack (2011), samotné tieto technológie nie sú pre výskumných pracovníkov dôležité. Dôležitejšie je, ako technológie podporujú a poskytujú zmysluplné vzdelávanie.

Projekty v rámci výučby predmetu Nové médiá 3

Výučba predmetu Nové médiá 3 zahŕňa tvorbu jednotlivých projektov, ktoré študenti vypracovávajú v tímoch. Zoznam projektov bol vytvorený tak, aby pokryl všetky typy pamäťových inštitúcií. Okrem technického spracovania projektu sa kladie dôraz aj na kreatívne riešenia študentov pri spracovaní.

Pre akademický rok 2019/2020 boli definované tieto témy projektov:

1. Projekt - **Ilustrácia knihy** (z qr kódu alebo obrázku sa po načítaní zobrazí statická 2D grafika (autorská) (počet ilustrácií 4ks),
2. Projekt - **rozšírená galéria/foto výstava** (z obrazu sa po nasnímaní zobrazí video/2D dynamická grafika) (počet fotografií/videí 4ks),
3. Projekt - **rozšírené múzeum** (z qr kódu sa zobrazí 3d model) (počet modelov 2ks),
4. Projekt - **orientácia v priestore** (z qr kódu sa po nasnímaní vytvorí mapa objektu aj s šípkami k ďalším lokalitám) (počet grafík smerujúcich na lokalitu 8ks),
5. Projekt - **audioguide** (z qr kódu sa po nasnímaní spustí audioguide-téma prezentácia slovenského nehmotného kultúrneho dedičstva) (počet audioguidov 3ks - dĺžka minimálne 2min),
6. Projekt - **identifikácia knihy** (po nasnímaní qr kódu sa zobrazí jeho zadelenie v rámci organizačného systému knižnice) (počet kníh 8ks),
7. Projekt - **pátracia hra o histórii vybraného slovenského regiónu** (kreatívne spracovaná hádanková hra, kde sa po nasnímaní qr kódu/obrázku/textu ponúkne hádanka, ktorá vedie ku ďalšiemu qr kódu/obrázku/textu) (počet hádaniek 6ks).

Okrem samotného vytvárania mobilných aplikácií navrhnutých na základe definovaných trendov bol v úvode semestra študentom distribuovaný dotazník, ktorý zachytáva ich znalosti o rozšírenej realite. Ten istý dotazník študenti vyplnia aj v závere semestra. Jeho vyhodnotenie bude analyzovať mieru ich znalostí pred a po ukončení predmetu. Na základe získaných údajov budú vykonané úpravy vedenia projektov, prípadne obsahová náplň tak, aby absolventi predmetu boli schopní v praxi vytvárať pre pamäťové inštitúcie funkčné aplikácie s využitím rozšírenej reality, a tým zatriaktívni ich služby a spôsob prezentácie fondov, resp. vytvorili pridanú hodnotu k bežným službám pamäťových inštitúcií.

Záver

Rozšírená realita prináša nový aspekt do prezentácie kultúrneho dedičstva a vzdelávania spoločnosti. Pamäťové inštitúcie, ktoré plnia aj vzdelávaciu funkciu ju môžu plnohodnotne využiť nielen na zatriaktívnenie svojich služieb, ale aj ich skvalitnenie. Potreba pracovať s novými médiami je pre absolventov študijného programu Mediamatika a kultúrne dedičstvo jednou z kľúčových kompetencií. Prax ukazuje, že absolventi musia prinášať inovácie do služieb pamäťových inštitúcií. Výskumné úlohy zamestnancov katedry a práca študentov musia reflektovať súčasné potreby spoločnosti. Implementácia rozšírenej reality do vyučovacieho procesu je prvým krokom pre inovatívne služby v pamäťových inštitúciách, ktoré absolventov zamestnávajú. Ukážky projektov budú prezentované na webovej stránke Katedry mediamatiky a kultúrneho dedičstva. V rámci memoránd o spolupráci v nasledujúcich semestroch pristúpime k vytváraniu projektov pre konkrétne spolupracujúce inštitúcie.

Zoznam bibliografických odkazov

AZUMA, R. T., 1997. *A survey of augmented reality. Presence: Teleoperators and Virtual Environments* [online]. 1997 [cit. 2019-10-02]. ISSN 1054-7460. Dostupné na: <http://doi.org/10.1162/pres.1997.6.4.355>

BROLL, W. a kol., 2008. Toward Next-Gen Mobile AR Games. In: *IEEE Computer Graphics and Applications*. 2008, roč. 28, č. 4, s. 40 – 48. ISSN 1558-1756.

BRONACK, Stephen, 2011. *The Role of Immersive Media in Onlin eEducation*. *The Journal of Continuing Higher Education* [online]. 2011, roč. 59, č. 2, s. 113 – 117 [cit. 2020-02-27]. ISSN 0737-7363. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/232879927_The_Role_of_Immersive_Media_in_Online_Education

FENG ZHOU, H., B. DUH a M. BILLINGHURST, 2008. Trends in augmented reality tracking, interaction and display: A review of ten years of ISMAR. In: *ISMAR '08: Proceedings of the 7th IEEE/ACM International Symposium on Mixed and Augmented Reality* [online]. 2008, s. 193 – 202. [cit. 2020-02-20]. Dostupné na: <https://dl.acm.org/doi/10.1109/ISMAR.2008.4637362>

KLOPFER, E., 2008. *Augmented learning*. Cambridge MA: The MIT Press, 2008. ISBN 97-8026-251-652-5.

KLOPFER, Eric a Josh SHELDON, 2010. *Augmenting your own reality: Student authoring of science-based augmented reality games*. *New Directions for Youth Development* [online]. Wiley Periodicals, 2010, č. 128, s. 85 – 94 [cit. 2020-02-22]. ISSN 2373-3357. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/yd.378>

KLOPFER, E. a S. YOON, 2005. *Developing games and simulations for today and to-morrow's tech savvy youth* [online]. *TECHTRENDS TECH TRENDS*, 2005, č. 49, s. 33 – 41 [cit. 2020-02-22]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/BF02763645> ISSN: 8756-3894.

KULTÚRA+, 2019. Vzdelávanie. In: *Bibliosféry* [online]. Trnava: Kultúra+, 2019 [cit. 2020-01-20]. Dostupné na: <http://bibliosfery.schk.sk/word-press/trendy/vzdelavanie/>

LIU, T.-Y., 2009. *A context-aware ubiquitous learning environment for language listening and speaking*. *Journal of Computer Assisted Learning* [online]. 2009, roč. 25, č. 6, s. 515 – 527 [cit. 2020-02-27]. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2009.00329.x>. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2729.2009.00329.x>

LIU, Wei a kol., 2007. Mixed reality classroom: learning from entertainment. In: *DIMEA '07: Proceedings of the 2nd international conference on Digital interactive media in entertainment and arts* [online]. 2007, s. 65 – 72 [cit. 2020-02-27]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1145/1306813.1306833>.

MARTIN, S. a kol., 2011. *New technology trends in education: Seven years of forecasts and convergence*. *Computers & Education* [online]. Elsevier Ltd., 2011 [cit. 2020-02-27]. Dostupné na: <https://dl.acm.org/doi/10.1016/j.compedu.2011.04.003#d2265955e1>

MILGRAM, P. a kol., 1994. *Augmented reality: a class of displays on the reality-virtuality continuum, SPIE, Telem manipulator and Te-lepresence Technologies*. 1994. ISBN 978-0819416865.

Valjašková, Alena

Žilinská univerzita v Žiline,
alena.valjaskova@fhv.uniza.sk

Reinvenca ako nevyhnutná súčasť kultúrnych i ekonomických aspektov organizácie a jej vplyv na propagáciu kultúrneho dedičstva v pamäťových inštitúciách v 21. storočí

Abstrakt: Príspevok predstavuje zaujímavé prístupy pamäťových inštitúcií v zahraničí k ich ekonomickým, kultúrnym procesom i k službám, pri ktorých využívajú reinvenciu. Príspevok sa venuje dvom zahraničným univerzitným knižniciam, komparuje ich činnosť a hľadá styčné body, ktoré poukazujú na reinvenciu v oblasti služieb i v ďalších oblastiach. Cieľom príspevku je zadefinovať prvý náčrt zistených okruhov, v ktorých sa reinvenca v týchto inštitúciách vyskytuje, a ku ktorým sme dospeli počas prvej fázy prieskumu zameraného na mapovanie prepojenia kultúrnych inštitúcií na KKP.

Kľúčové slová:

Ekonomika. Kultúrny a kreatívny priemysel. Organizačná kultúra. Pamäťové inštitúcie. Reinvenca.

V posledných rokoch sa veľa diskutuje o potrebe zavádzania inovácií v takmer každom sektore ekonomiky, kultúrnu sféru nevynímajúc. Inovácie vznikajú schopnosťou organizácie vytvárať a implementovať nové nápady, postupy, služby a tovary, pri ktorých sa preukázalo, že *prinášajú hodnotu* (EU 2010, s. 33). Autori Hartley, Sørensen a Torfing (2013) hovoria o dosahu inovácií, ktoré môžu prispieť k zvýšeniu produktivity, zlepšeniu služieb a zvýšeniu kapacity riešenia problémov vo verejnom sektore, aj keď nie všetky inovácie sú účinné, alebo zahrňajú zlepšenie. Ako sa uvádza v štúdiu *Inovácie vo verejnom sektore Slovenska* (Staroňová a kol. 2012), vo verejnom sektore nie je totiž inovácia zvyčajne vôbec hmatateľná a znamená skôr zmenu vo vzťahoch (napr. medzi knižnicou, ktorá poskytuje služby a jej používateľmi). V prípade takýchto zmien je potrebné zamerať sa najmä na vplyvy, ktoré k zmene vedú, na procesy cez ktoré je zmena zavádzaná a výsledné výstupy. Správa Európskej únie (2018, s. 9) o transfere znalostí medzi profesionálnymi pracujúcimi v oblasti ochrany a starostlivosti o kultúrne dedičstvo hovorí o potrebe výmeny znalostí a odporúča vytvorenie vzdelávacích programov a príležitostí na ich zdieľanie, čím sa podnieti kreativita a možnosť prenosu znalostí, čím môžu vzniknú ďalšie inovácie. Príklady inovácií zo zahraničia nemusia byť prínosom, ktorý pomôže slovenským knižniciam a ďalším pamäťovým inštitúciám, aby pozmenili svoje fungovanie či služby. Hoci môžu byť inšpiratívne, nemusia fungovať v kontexte iného priestoru a obmedzenejších podmienok.

Na rozdiel od inovácií, definícia reinvenencie, ktorú nachádzame v Oxfordskom slovníku hovorí, že ide o „činnosť alebo proces, prostredníctvom ktorého sa niečo mení natoľko, že sa zdá byť úplne novým“. *Reinvenencia* je vnímaná ako ďalší typ inovácie, ktorú je vhodné implementovať vo verejnom sektore (Sadloňová a kol. 2012). Harris a Albury už v roku 2009 napísali vo svojej správe pre NESTA, že je potrebné reinovovať služby spôsobom, ktorý bude odzrkadľovať výzvy, ktorým verejný sektor čelí.

O reinvencii veľmi presvedčivo hovorí aj Dr. Nadya Zhexembayeva, autorka kníh o reinvencii (2019), ktorá poukazuje na častú pripútanosť inštitúcií k minulosti, či na nechotu vidieť fakty (nutné zmeny), čo má za následok stratu potenciálu tej-ktorej inštitúcie. Na zmenu je podľa nej často nazerané ako na nepriateľa, čo ale neprospieva organizácii. Upozorňuje na to, že v zmene je potrebné hľadať príležitosť obnoviť sa – reinovovať sa – a pretaviť znalosti do nových štruktúr – nových znalostí. Toto konštatovanie je platné nielen pre organizácie výrobného typu, ale platí aj pre organizácie poskytujúce služby, či kultúrne organizácie, ako sú knižnice, múzeá, galérie.

Práve reinvenčia toho, čo inštitúcie majú k dispozícii, nás zaujala počas prvej fázy výskumu, ktorému sa venujeme. Navštívili sme inštitúcie, ktoré boli ochotné spolupracovať a na činnosti ktorých sme sa pokúsili zaznamenať dobré príklady z praxe, ktoré môžu inšpirovať ďalšie pamäťové inštitúcie, aby ich nasledovali pri zavádzaní zmien do organizácie, pri podnecovaní kreativity u zamestnancom, samozrejme so zreteľom na svoje reálie.

Cieľom príspevku bolo zmapovať dobrú prax v knižniciach, ktoré sú súčasťou kreatívneho priemyslu a to aj v zahraničných inštitúciách. Pre potreby tohto príspevku sme vybrali dve z nich, ktoré vzájomne korešpondovali svojim zameraním na univerzitných študentov, počtom zamestnancov a rozlohou. Z metodologického hľadiska malo mapovanie, ktoré prebehlo formou pološtruktúrovaného interview, za úlohu odhaliť, akým spôsobom sa inštitúcie stavajú k svojim úlohám, činnostiam ich aktualizácii i prispôsobeniu sa očakávaniam súčasných používateľov, aj napriek nedostatočnému finančnému zabezpečeniu, s ktorým sa musia tieto inštitúcie vysporiadať. Otázky sme zamerali na nasledovné okruhy: ekonomika a zabezpečenie chodu inštitúcií, práca s potenciálom zamestnancov, propagácia inštitúcií a oblasť rozvoja služieb pre používateľov. Tieto oblasti sme vybrali ako kľúčové, nakoľko majú najväčší dopad na inštitúcie pôsobiace v kultúrnom priemysle, na rozvoj ich kreatívneho potenciálu a korešpondujú s Európskym indexom kreativity (Hudec a Klasová 2016; KEA 2009; EÚ 2018). Odpovede sme zapisovali do pripraveného formulára. Nakoľko našou ambíciou nebolo striktné sa držať pripravených otázok, ale dali sme priestor aj každej téme, ktorá sa k predmetu nášho zisťovania približovala a odkrývala skryté vplyvy či postupy, doviedol nás tento postup k informáciám o reinovovaní činností týchto inštitúcií. Prínosom bolo práve zistenie o využívaní reinvenencie kultúrnymi inštitúciami, ktorému sa bližšie venujeme v tomto príspevku.

Prvou z navštívených inštitúcií bola Trinity College Library (TCL) v Dubline, ktorá je významnou univerzitnou knižnicou v Írsku a zároveň spravuje jednu z najkrajších historických knižníc v tejto časti Európy. Mali sme možnosť sa formou interview rozprávať s hlavnou knihovníčkou a riaditeľkou tejto inštitúcie Helen Shenton (2018), ktorá nám objasnila základné princípy fungovania tejto knižnice, ktorá má právo na povinný výtláčok. Knižnica funguje ako výskumná inštitúcia, kde okrem knižnično-informačných služieb, dáva dôraz práve na výskum. Vo veľkej miere sa snaží prepojiť svoju činnosť s činnosťou univerzity a participujú ako partnerská organizácia na výskumnej činnosti tzv.

Trinity Long Room Hub (©2020), ktorý je výskumným inštitútom a zameriava sa na rozvoj digitálnych humanitných vied a umenia a pomocou inovatívnych technológií poskytuje nové prístupy k prieskumu zaznamenaných poznatkov.

TCL si stanovila päťročnú stratégiu (2015 – 2020), ktorá mala pomôcť knižnici prispôsobiť sa zmenám, pri ktorých sa knižnice z úrovne základnej digitalizácie svojich zbierok (ktorú TCL úspešne zvládla) menia na digitálne entity, zároveň sa menia aj fyzicky tým, že sa prispôsobujú používateľom a ich potrebám študovať, premýšľať a spolupracovať, čím anticipujú rôznorodé požiadavky používateľov, zároveň hľadajú kreativitu a inovácie, spoluprácu s ďalšími knižnicami i komunitou, čo považujú za kľúčovú schopnosť knižníc dneška. Stratégia sa zamerala práve na tieto výzvy a možnosti rozvoja, nielen na päť rokov, ale aj na nasledujúce roky. Snažia sa balansovať na jednej strane medzi tým, na čo knižnica slúži, a na strane druhej, prispôsobiť sa novým požiadavkám doby (The Library of Trinity College Dublin – Strategy 2015 - 2020).

TCL, hoci je veľkou inštitúciou s dotáciami od štátu a univerzity vo výške 360 mil. eur ročne (Shenton 2018), musí hľadať menej nákladné riešenia na splnenie nových výziev, nakoľko napriek svojej výnimočnosti a veľkosti pociťuje nedostatok financií od zriaďovateľa, ktoré zďaleka nepokrývajú náklady inštitúcie. TCL tu nachádza chýbajúce finančné zdroje vo forme darov od rôznych filantropov – firiem, či súkromných osôb, čo ešte nie je na Slovensku obvyklá forma dopĺňania finančného portfólia. Hoci sa môže zdať, že príjmy zo vstupného do expozície Book of Kells (ide o expozíciu venovanú jedinej knihe - jednému z najstarších kódexov zachovaných na území Írska) a historickej knižnice (Long Room Library) musia pokryť ich činnosť, nie je tomu tak. V roku 2018 bol stav taký, že celý príjem išiel do pokladnice štátu, čo je situácia, ktorá trvá od ekonomickej krízy v roku 2008.

Zaujímalo nás taktiež ako motivujú zamestnancov a či sa snažia o rozvoj ich kreativity a istej pozitívnej kultúry v organizácii. Spoločné obedy, či posedenia na neformálnej úrovni sú formou ich hľadania hlbšej komunikácie so zamestnancami o ich víziách a nápadoch pre knižnicu. Samozrejme, nie je možné odbúrať každodennú rutinu pri bežných činnostiach knižnice, to ale neznamená, že nedochádza k motivácii zamestnancov a nastaveniu pozitívnej dynamiky v organizačnej kultúre (Shenton 2018).

Práve pri propagácii inštitúcie a poskytovaní služieb je tu najhmatateľnejšie vidieť vplyv jednoduchej reinvenencie „v priamom prenose“, a to počas prehliadky historickej knižnice, kde sa v pracovnom týždni, vždy o tretej hodine

popoludní, konajú prednášky na tému ochrany a konzervácie kníh, ktoré trvajú približne 20 minút. Reinvenca využitia toho, čo už majú k dispozícii (staré tlačne a odborníkov z oddelenia ochrany dokumentov) je veľmi jednoduchá a dodáva príťažlivosť expozícii a lístky sú v tom čase veľmi často vypredané. Ide o vhodné využitie ich potenciálu a reinvenciu služby.

Obrázok 1a,b Prednáška o knižnej väzbe a jej zmenách v priebehu 17. – 19. storočia, 2018, Long Room (Foto autorka)

V TLC zriadili taktiež inštitút tzv. „Knihovníkov pre predmet“, kde každý odbor/fakulta má svojho prideleného knihovníka, ktorý v prípade záujmu zorganizuje pre študentov workshop, či poskytne konzultáciu k danému predmetu. Je akýmsi prepojením medzi akademickými aktivitami študentov a knižnicou. Ide o veľmi účinnú reinvenciu, pri ktorej využili to čo už robili, ale poskytujú to novou atraktívnou a efektívnou reinovovanou formou.

Subject Librarians - What We Do

Our Subject Librarian team provides expert guidance, classes and workshops for students, researchers and staff.

Staff and Researchers - Your Subject Librarian will:

- Collaborate on your systematic review
- Advise on how to maximise your research impact
- Assist you to develop a research data management plan
- Tailor an information literacy training programme for your students
- Develop collections to support your teaching & research

Students - Your Subject Librarian will:

- Help you to find quality sources for your essays and projects
- Deliver an information skills workshop for your class or small group
- Help you to develop an effective search strategy
- Help you with citing and referencing information
- Help you with publishing and disseminating your research

Graduate Attributes

To Act Responsibly

- Act with integrity
- Act with the best of knowledge and understanding
- Be self-motivated and able to take responsibility
- Exercise leadership skills intelligently
- Be an effective participant in teams
- Be a global citizen
- Be ethically aware

Library Workshops:

- Understand opportunities
- Citing and Referencing

To Develop Continuously

- Have a passion to continue learning
- Seek to improve your own performance
- Contribute to personal development through reflection
- Be able to contribute to the research field
- Be capable of adapting to change

To Think Independently

- Apply knowledge of an academic discipline
- Conduct independent research
- Think creatively
- Apply research knowledge beyond their chosen field
- Analyse and synthesise evidence

Library Workshops:

- Develop your literature review
- Critical Thinking

To Communicate Effectively

- Get your work through all media
- Expert in the communication tools of a discipline
- Connect with people
- Listen, persuade and collaborate
- Use digital skills
- Use language skills

Library Workshops:

- Evidence
- Publish & promote your research

Obrázok 2 Subject Librarians

(Zdroj: <https://www.tcd.ie/library/support/subjects/role.php>)

Takých príkladov je veľa aj mimo TCL, napr. využívanie „hluchého“ priestoru pre vytvorenie kreatívneho miesta pre návštevníkov v Írskej ná-

rodnej galérii. Tu neobjavujeme niečo neznáme, iba sa nám potvrdzuje tento trend, ktorý je už aj v pamäťových inštitúciách na Slovensku, ktoré sa s pomocou zriaďovateľa, či cez európske zdroje, snažia vylepšiť svoje priestory a ponúknuť tak návštevníkom vyšší komfort.

Obrázok 3 Kreativný priestor. Írska národná galéria, 2018
a Krajská knižnica v Žiline, 2020

(Foto vľavo: Autor; Foto vpravo: FB Krajskej knižnice v Žiline)

Druhou navštívenou inštitúciou bola univerzitná knižnica v meste Bochum v Nemecku, ktorá patrí k Ruhr Universität Bochum (UB RUB), kde sa nám venovala Susane Henning, knihovníčka oddelenia služieb (2018). Rozhovor bol opäť vedený podľa rovnakého polo-štruktúrovaného interview. Univerzitná knižnica v tomto prípade pozostáva z hlavnej knižnice a viac ako tridsiatich odborných pobočiek. Ako z interview vyplynulo, poskytujú široké spektrum služieb pre študentov i zamestnancov univerzity, samozrejmosťou sú online katalógy do rôznych databáz, a od roku 2013 pracujú v Open Access systéme, keď bola vedením univerzity schválená oficiálna politika na podporu otvoreného prístupu k poznatkom, aj v oblasti humanitných vied. Dostupné je veľké množstvo rôznych typov študovní a vysoká úroveň služieb sa odzrkadľuje aj na vybavení knižnice, v ktorom sú samoobslužné výpožičné automaty, stoly pre ľudí s postihnutím s nastaviteľnými parametrami, či samoobslužné skenovanie dokumentov, ktoré je dostupné zdarma. Nakoľko je táto knižnica vo veľkej miere automatizovaná, je zaujímavé zavedenie nákupných košíkov pre používateľov knižnice, ktorí si takýmto spôsobom „nakúpia knihy“ a aj si ich sami „zaplatia“ – vypožičajú. Každoročne, popri svojej hlavnej činnosti, knižnica usporiada množstvo výstav a vernisáží umenia, priamo v priestoroch knižnice (Die UB in Zahlen 2020).

Z pohľadu kultúry v organizácii a prenosi znalostí, je nesmierne dôležitý ich prístup k tejto problematike. Transfer znalostí prebieha medzi skúseným pracovníkom a nováčikom, ktorí pracujú spoločne (napríklad majú službu v rovnakom čase) niekoľko mesiacov až rokov. Jednoduchý princíp spoločnej práce – reinvenčia v rozpise služieb – tak môže zabezpečiť nielen lepšie vzájomné porozumenie a príjemnú atmosféru, ale je aj prínosom pre prenos znalostí na novú generáciu knihovníkov.

Z ekonomického hľadiska nepocitujú nedostatok finančných prostriedkov, samozrejme sa ale snažia o dopĺňanie zdrojov cez rôzne projekty a pod.

Obrázok 4 Študovňa; Informačný pult; Plagát o výstave fotografií, Universitätsbibliothek RUB, 2018 (Foto: Autor)

Môžeme konštatovať, že sa reinvenčia, dobrý nápad, či reakcia na potrebu používateľa spája z viacerými oblasťami pôsobenia a inštitucionálneho nastavenia týchto dvoch inštitúcií. Či už ide o zameranie sa na vyhľadávanie potenciálnych darcov finančných zdrojov v ekonomickej oblasti, transfer znalostí vďaka dlhodobému mentoringu v oblasti kultúry organizácie a uchovávanie znalostí, alebo s reinvenčnými myšlienkami v oblasti služieb, či v oblasti marketingových aktivít, všade je možné vidieť snahu o zmenu a jej výsledkom je reinovovanie toho čo je dostupné, nie na úkor rozvoja infraštruktúry či podpory digitalizácie, ale rozhodne na podporu rozvoja inštitúcií smerom k očakávaniam verejnosti.

Organizácia	Trinity College Library, Dublin (približne 150 zamestnancov)	Universitätsbibliothek Bochum (približne 150 zamestnancov)
Ekonomická oblasť	Štátny rozpočet / Univerzita / granty/ filantropia	Štátny rozpočet / Fakulty /
Organizačná kultúra / prenos znalostí	Spoločné obedy, posedenia, neformálna komunikácia	Spoločné podujatia, Transfer znalostí - mentoring nových zamestnancom vykonávaný skúsenejším pracovníkom – aj niekoľko mesiacov, rokov
Služby pre používateľov	Subject Librarian , Veľké množstvo rôznych typov študovní – tiché, skupinové, voľné sedenie; Dočasné vý- stavy v budovách knižnice	NY Times online; Veľké množstvo rôznych typov študovní – tiché, skupino- vé, voľné sedenie; Dočasné výstavy v budove knižnice
Inovatívne aktivity / Marketing	Koncerty vážnej i populár- nej hudby vo vonkajších priestoroch TCL na propa- gáciu knižnice i univerzity	

Tabuľka 1 Súhrn aktivít s prvkami reinvenencie (Zdroj: Autor)

Reinvenencia je teda motorom pre vznik reinovácie v skúmaných inštitúciách. Záverom môžeme konštatovať, že trend reinovovať, je potrebné ďalej skúmať, bližšie sa pozrieť na jednotlivé segmenty organizácií a odkrývať nové možnosti jeho aplikácie do činnosti kultúrnych inštitúcií na úrovni Európskej únie i Slovenska. To prispeje k znovuobjaveniu hodnoty knižníc pre verejnosť.

Zoznam bibliografických odkazov

Die UB in Zahlen, 2020. [online] © RUB, 2020 [cit. 2020-05-15]. Dostupné na: <http://www.ub.rub.de/informationen/statistik.html>

EU, 2010. *Empowering people, driving change: Social Innovation in the European Union* [online] BEPA. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. ISBN 978-92-79-19275-3. [cit. 2020-05-08]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/13402/attachments/1/translations/en/renditions/native>

EU, 2019. *Fostering Cooperation In The European Union On Skills, Training And Knowledge Transfer In Cultural Heritage Professions*. Report. 2018 [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. © European Union, 2019 [cit. 2020-05-05]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e38e8bb3-867b-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en>

HARTLEY, Jean, Eva SØRENSEN a Jacob TORFING, 2013. Collaborative Innovation: A Viable Alternative to Market Competition and Organizational Entrepreneurship. In: *Public Administration Review* [online]. 2013, roč. 73, č. 6, s. 821 – 830 [cit. 2020-05-08]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1111/puar.12136>

HARRIS, M. a D. ALBURY, 2009. *The Innovation Imperative. Why radical innovation is needed to reinvent public services for the recession and beyond, The Lab, Discussion Paper* [online]. London: NESTA, 2009 [cit. 2020-05-08]. Dostupné na: https://media.nesta.org.uk/documents/the_innovation_imperative.pdf

HENNING, Susan, 2018. *Rozhovor*. (2018-09-21). Bochum: Ruhr Universitätsbibliothek, 2018.

HUDEČ, Otto a Slávka KLASOVÁ, 2016. Slovak Creativity Index – A PCA Based Approach. In: *EUROPEAN SPATIAL RESEARCH AND POLICY* [online]. 2016, roč. 23, č. 1 [cit. 2019-07-29]. Dostupné na: <https://lnk.sk/hln6>

KEA, 2009. *Towards a culture-based creativity index. Measuring Creativity. Conference proceedings* [online]. Brussels, 2009 [cit. 2018-11-26]. Dostupné na: <http://www.keanet.eu/report/measuringcreativity.pdf>

Reinvent, 2020. In: *Oxford Dictionary, 2020* [online]. 2020 [cit. 2020-05-12]. Dostupné na: <https://www.lexico.com/definition/reinvent>

SHENTON, Helen. Rozhovor. (2018-09-14). Dublin: Berkeley Library, Trinity College Library, 2018.

STAROŇOVÁ, Katarína a kol., 2012. *Inovácie vo verejnom sektore Slovenska. Prípadové štúdie* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, Centrum excelentnosti pre spoločenské inovácie UK, 2012 [cit. 2020-05-12]. ISBN 978-80-223-2997-5. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/veda/centra_ex_akad_siete/cesiuk/dimenzia_verejnej_politiky_ekonomie/Monografie_Staronova.pdf

The Library of Trinity College - Strategy 2015-2020 [online]. © TCD 2020 [cit. 2020-05-12]. Dostupné na: <https://www.tcd.ie/library/assets/pdf/strategy/library-strategy-2015-2020.pdf>

Trinity Long Room Hub Arts and Humanities Research Institute, 2020 [online]. © TCD 2020 [cit. 2020-05-12]. Dostupné na: <https://www.tcd.ie/trinitylongroomhub/>

ZHEXEMBAYEVA, Nadya, 2019. *An interview with the chief reinvention officer: Nadya Zhexembayeva. Conducted by Raluca Turcanasu* [online]. 2019 [cit. 2020-05-13]. Dostupné na: <http://ra-luca.me/interview/interview-with-chief-reinvention-officer-nadya-zhexembayeva/>

Kianicová, Katarína

Žilinská univerzita v Žiline,
katarina.kianicova@fhv.uniza.sk

Využitie znalostí získaných zo študijného programu MKD v problematike ochrany kultúrneho dedičstva

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá tým, akým spôsobom môže správca depozitu so vzdelaním MKD (študijný program Mediamatika a kultúrne dedičstvo v študijnom odbore Knižnično-informačné štúdia) napomôcť k vhodnému uloženiu a ochrane kultúrneho dedičstva. Téma sa nevyhýba ani základným otázkam, ktoré si musí správca depozitu položiť, ak chce vytvoriť podmienky, ktoré pomôžu uchovať originál dokumentu čo najdlhšie. Príspevok je interdisciplinárny a prepája problematiku ochrany dokumentov a predmetov kultúrnej hodnoty so znalosťou riadenia preventívnej ochrany.

Kľúčové slová:

Konzervovanie. Ochrana dokumentov. Správa depozitu/depozitára.

Úvod

Podľa zistení Anežky Compelovej (2008) vo svojom zamestnaní využije študovaný informačný pracovník 45% poznatkov, ktoré sa naučil počas štúdií. Za úspech môžeme pokladať už to, ak sa človek venuje tomu, čo ho teší a čo študoval na strednej alebo vysokej škole. Od absolventa vysokej školy sa očakáva, aby dokázal pracovať s informačnými zdrojmi, vedel kriticky, analyticky a synteticky myslieť a predovšetkým mal by vedieť svoje vedomosti a schopnosti využívať podľa potreby a vonkajších okolností.

Po úspešnom ukončení doktorandského štúdia som pôsobila 4 roky v praxi ako vedúca Fakultnej knižnice Evanjelickej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (FK EBF UK BA). Knižnica mala vtedy veľkosť fondu 26 tisíc knižničných jednotiek a kapacita zamestnaných pracovníkov bola 3. Metodicky sme podliehali správe Akademickej knižnice Univerzity Komenského. Na EBF UK BA sme však boli pod gesciou prodekana pre vedeckú činnosť, zahraničné styky a rozvoj fakulty. Pretože išlo o malú fakultu, priamo sme kooperovali aj s dekanom fakulty. Pán dekan sa živo zaujímal o historické záležitosti fakulty. Zapôsobila na neho téma výskumu, ktorej som sa venovala v rámci svojej dizertačnej práce. Spomenutá dizertačná práca bola zameraná na ochranu farebnej fotografie. Svoje vedomosti, ktoré som získala počas štúdia na vysokej škole, som využila na splnenie úlohy, ktorú mi môj zamestnávateľ dal. V tomto príspevku chcem rozanalyzovať postup pri plnení zadanej úlohy. Hlavným cieľom zadanej úlohy bola záchrana najstaršieho historického tabla Evanjelickej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ktoré výrazným spôsobom starlo.

Metodika

1. Obsah tabla

Významnosť historického tabla bola všetkým zainteresovaným osobám bezpochyby zjavná. Na table boli zachytené tváre prvých absolventov evanjelickej teológie, ktorí svoje štúdium úspešne ukončili ešte v ére prvej Česko-slovenskej republiky. V tej dobe bola táto vysoká škola výhradne pod správou Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (ECAV) a vyučovanie prebiehalo už aj v slovenskom jazyku. Absolventi, ktorí sa nachádzajú na vyššie zmienenom table sú dnes právom pokladaní za významné osobnosti cirkevných aj sekulárnych dejín. Z dôvodu rozsiahlosti kontextu, tém a osudov zobrazených študentov (23) a profesorov (7) na table, sa jednotlivým biografickým portrétom momentálne nevenujeme. V tomto príspevku spomenieme len niekoľko významných osobností.

Z profesorského zboru nachádzajúcim sa na table môžeme vyzdvihnúť:

1. folkloristu, historika, spisovateľa a dekana akadémie **Júliusa Bodnára** (1870-1935) (fotografia v strede),
2. cirkevného historika, profesora praktickej teológie a svokra herečky pani Vilmy Jamnickej, **Jána Vladimíra Jamnického** (1878-1967) (prvý vpravo vedľa Júliusa Bodnára),
3. filozofa, historika, autora knihy *Prvé slovenské dejiny filozofie* **Samuela Štefana Osuského** (1888-1975) (fotografia nad Jánom Vladimírom Jamnickým).

Zo študentov:

4. významného slovenského básnika **Emila Boleslava Lukáča** (1900-1979) (posledný rad, druhý zľava),
5. autora libreta k opere Detvan (od Viliama Figušu-Bystrého) **Ludovíta Jaroslava Hrdličku, ml.** (1900-1975) (posledný rad, tretí sprava),
6. publicistu, prekladateľa, praktického teológa **Jána Hroboňa** (1900-1965) (posledný rad, štvrtý zľava),
7. veľa slovenských študentov prichádzalo z Dolnej zeme,
8. na table sú zachytené aj tváre teológov, ktorí počas pohnutých 50. rokov 20. storočia hrdinsky znášali perzekúciu zo strany komunistických utláčateľov.

Obrázok 1 Osobnosti nachádzajúce sa na najstaršom table Slovenskej ev. a. v. theol. akademie v prvom školskom roku 1919/20 (vlastník: Evanjelická bohoslovecká fakulta UK/digitalizovaný obraz po konzervovaní). Môžeme si všimnúť, že vyblednuté fotografie sa nachádzajú viac na ľavej ako na pravej strane. Predpokladáme, že dopad prirodzeného svetla na dané tablo bolo orientované viac na túto stranu.

Obrázok 2 Výrezy z tabla zamerané na detail výraznej grafitovej retuše na tvárach profesorov ale aj študentov

2. Formálna stránka tabla

Vecný popis

Rozmery diela:

108 x 70 cm. Tablo obsahuje 30 fotografií, z ktorých jedna má rozmery 13 x 18,5 cm, 6 má rozmery 14 x 10 cm (formát kabinetnej fotografie) a 23 v rozmere 9 x 6 cm (formát vizitky).

Fotografie:

Sú vytvorené technikou tzv. albumínok. Albumínový papier predstavuje pozitívnu formu fotografie s jednou vrstvou náteru. Väzbový prostriedok je albumín – vaječný bielok. Tieto papiere sa používali vo fotografii v období od roku 1850-1920. Farbu majú žltohnedú, červenohnedú alebo čokoládovohnedú. Zlaté purpurové tónovanie a strieborné časti sú často žltkasté (Maková 2009). Tieto fotografie neboli kolorované, ale za to boli retušované grafitom. Prostredníctvom retuše došlo ku skrášľovaniu tváre, domaľovaniu vlasov a podobne. Po 95 rokoch od vyhotovenia tabla zostala práve retuš ako najviditeľnejšia stopa. Jasne viditeľný obraz zachytávajúci profesorov a študentov bol už poblednutý. Podľa identifikačných znakov (Maková 2009) sa môžu na tomto type fotografií vo vyššej miere vyskytovať trhlinky a môže dôjsť k tzv. vystriebreniu (strieborný lesklý odraz) – v našom prípade bolo vystriebrenie viditeľné. Ďalej Maková (2009) pokračuje, že svetlomitlivú vrstvu pravdepodobne tvoril chlorid strieborný (AgCl). Nosný materiál je papier. Papierové vlákna sú viditeľné pod nánosom „pojiva“ a často bývajú skrútené. Albumínky, s ktorými sme pri obnove tabla pracovali, boli vyblednuté, zaprášené s viditeľnými stopami po retuši a obraz (najmä tváre) sa na nich vytrácal. Avšak, ich kondícia bola vzhľadom na vystavenie a vek v celkom dobrom stave. Dopomohlo k tomu aj uchovanie pod sklom v ráme (to spôsobilo, že nedošlo k mechanickému poškodeniu). Obraz bol teda väčšinou zaprášený a vyblednutý najmä pôsobením slnečného svetla a veku. Vyblednutie slnečným svetlom nebolo rovnomerné, ale najviac na ľavej strane. Domnievame sa preto, že tablo bolo počas svojej existencie vystavené na stene, kde viac dopadali slnečné lúče prirodzeného svetla na ľavú, než pravú stranu (Obrázok 1). Po roku 2000, keď sa fakulta presťahovala na Bartókovu ulicu, tablo bolo vystavené na stene, kde nebol prístup priameho slnečného svetla. Pôvodnú sýtosť fotografií nebolo možné nejakým spôsobom navrátiť bez toho, aby nešlo už o grafickú úpravu digitalizovaného obrazu.

Pozadie tabla – lepenková časť:

Plocha tabla bola na lepenkovom kartóne s výrazným žltým sfarbením, čo poukazovalo na prebiehajúcu kyslú hydrolyzu. Maľby na obrazovej vrstve lepenky boli vyblednuté (zelená farba), ale viditeľné (obzvlášť beloba).

Obrázok 3 Výrez z tabla zameraný na detail ozdobných prvkov

3. Postup riešenia problému

Na zreteli som teda mala:

1. zachovať takéto vzácne tablo do budúcnosti,
2. pomôcť jeho fyzickej kondícii.

V žiadnom prípade som sa do záchranu nepúšťala sama. Keďže som bola študentom študijného programu Mediamatika a kultúrne dedičstvo na Katedre mediamatiky a kultúrneho dedičstva, Fakulty humanitných vied, Žilinskej univerzity v Žiline (ďalej len KMKD FHV ŽU), poznala som pomerne dobre prácu doc. Ing. Vladimíra Bukovského, CSc. Študovala som pod jeho vedením v období, keď bol riaditeľom Odboru konzervovania a reštaurovania dokumentov v SNK. Počas štúdií na mňa pedagogicky pôsobila aj Ing. Alena Maková. Tá neskôr začala pracovať ako vedúca oddelenia ochrany archívnych dokumentov odboru archívov a registratúr MV SR. Oboch odborníkov som požiadala o to, aby fundovane posúdili stav historického tabla. Odborný posudok vypracovala aj významná slovenská reštaurátorka historickej fotografie, doktorka Janka Križanová, ktorá pôso-

bí na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave (VŠVÚ). Odborný posudok pani Ing. Aleny Makovej a jej spolupracovníkov sa dotýkal otázky, či je potrebné zachovať tablo ako také, alebo či v prvom rade nie je najdôležitejšie zachovať fotografie v čo najlepšom stave. Odborníci z KMKD uvažovali o table ako o celku tak, ako aj doktorka Križanová, ktorá chcela tablo najprv riadne prezrieť a potom sa rozhodnúť, ako ďalej. Odborné posudky som tlmočila nadriadeným, aby rozhodli. Pristúpila som ku problému, resp. tablu tak, ako ma to učili – čo sa nám dostane na stôl je originál. Aj keď som vedela, že všetci vyššie zmienení odborníci adekvátne pomôžu, chceli sme zachovať tablo v tom stave ako je, podľa možnosti čo najdlhšie, resp. rozhodli sme sa ho teda zachovať ako celok.

K riešeniu sme pristúpili na základe našich kontaktov a finančných možností. Čo sme si mohli spraviť svojpomocne, to sme aj spravili. Fakulta v tom čase nemala výrazné rozpočtové možnosti financovania takéhoto projektu, preto sme tento fakt museli brať do úvahy. Celkové práce renomovanej odborníčky z VŠVÚ p. doktorky Križanovej boli ohodnotené na 840 € (zatiaľ len čistiace práce). Keďže Národný archív spolupracuje s VŠVÚ aj po predložení a vyčíslení odborného posudku p. Makovej, by sa tablo dostalo do ateliérov VŠVÚ. Odborníci z KMKD odporučili svojpomocné zakúpenie čistiacich prostriedkov (vatičku, destilovanú vodu, čistiace hubky) a neutralizačného roztočku. Spolu s ich prácou by nás to vyšlo na 200 €. Rozhodli sme sa tak, že chceme zachovať tablo ako celok čo najdlhšie. Rátali sme s tým, že postupom času sa bude musieť pracovať s tablom v inom – reštaurátorskom režime a zásahy do tabla ako celku budú výraznejšie. Očakávame, že keď sa zhorší stav, renovovaný reštaurátor rozhodne o ďalšom postupe. Do toho času sme však zvolili konzervátorský postup, ktorý nám navrhli kolegovia z KMKD.

4. Postup práce

Tablo sme svojpomocne rozobrali. Odstránili sme lepenie. Pri následnom čistení vlhkou handričkou sme zistili, že farba rámu púšťa. Pri záverečnom čistení skla a rámu sme teda postupovali veľmi opatrne. Tablo bolo zaistené klinčekmi. Zaznamenali sme polohu všetkých klinčekov, ktoré sme odobrali z tabla a v priebehu konzervovania tabla boli tieto klinčky uložené na osobitnom mieste, aby nedošlo k ich strate.

Obrázok 4 Vľavo celkový pohľad a vpravo detail na klinčeky – zadná strana tabla

Tablo sme vyňali z rámu. Otočili. Keďže lepenka nevykazovala primerane výraznejšie poškodenie, rozhodli sme sa odmerať kyslosť aj na prednej strane tabla, konkrétne v časti, ktorá bola zakrytá rámom.

PH hodnoty boli:

1. predná strana – pH 5
2. zadná strana – pH 4,5

Bežne sa pripúšťa, že kritickou hodnotou pH je, keď je papier v nebezpečenstve ohrozenia pH nižšie ako 5,5 (Bukovský a Trnková 2006). Papierové nosiče sú označované v týchto hodnotách za veľmi kyslé. Znamená to, že sa rýchlejšie rozpadávajú. Na základe meraní kyslosti sme zistili, že ide o priamo ohrozené médium. Na neutralizáciu lepenky sme použili neutralizačný sprej Bookkeeper¹ (k samotnej neutralizácii sme pristúpili samozrejme až po očistení tabla). Po zmeraní pH na prednej strane sme skontrolovali stálosť tušov. Tuše boli na dotyk stále, ale oder púšťal, čo indikovalo, že boli rozpustné vodou.

¹ Bookkeeper – je neutralizačná kvapalina, ktorá bezpečne neutralizuje kyseliny a predlžuje životnosť papiera (najmenej na 3,5x dlhšiu dobu než neodkyslený materiál). Bookkeeper (sprej alebo roztok – my sme pracovali so sprejom) sú patentované technológie pre ochranu jednotlivých archov dokumentov, ale tiež pre hromadnú deacidifikáciu (odkysľovanie papiera). Prostriedok neobsahuje toxické látky, freony a ani rozpúšťadlá. Schne po pár minútach. Výrobca je „Preservation Technologies L. P. Cranberry, Pensylvánia“ (eiketa Bookkeeper; Ceiba 2019).

Obrázok 5 Vľavo meranie pH po vyňatí z rámu, vpravo p. Bukovský a p. Boďová pri neutralizácii lepenkovej podložky tabla

Následne sme pristúpili k samotnému čisteniu tabla. Očistili sme fotografie aj lepenku tabla. Fotografie – albumínky sme čistili jemným, jednosmerným pohybom a používali sme pri tom vatičku alebo vatovú tyčinku mierne navlhčenú destilovanou vodou. Priestor medzi fotografiami sme čistili rôznymi reštaurátorskými hubami alebo gumami (gumovanie špiny). Pri tejto činnosti sme boli veľmi opatrní. Vždy sme čistili jednosmerným jemným pohybom.

Obrázok 6 Detaily čistenia - vľavo ukážka čistiacej reštaurátorskej huby, vpravo ukážka na vyčistené tablo (proces čistenia vatičkou sme nezachytali)

Ďalej sme po aplikácií a zaschnutí neutralizačného roztoku, odmerali na zadnej strane tabla pH. Namerali sme hodnotu pH 9. Táto hodnota vytvára alkalickú rezervu do budúcnosti. Predpokladali sme, že uvedená hodnota klesne časom na pH 7. Navzdory tomuto poklesu však zostane lepenka v alkalickej oblasti. Toto sme už nemohli overiť, lebo tablo sme o niečo neskôr vložili späť do pôvodného rámu.

Vyčistené a neutralizované (už suché) tablo sme vložili medzi dve lepenky podobnej veľkosti, ktoré sa nám podarilo získať z blízkeho polygrafického učilišťa. Tablo spolu s lepenkami sme zabalili do igelitového obalu. Takýto spôsob balenia nie je z odborného hľadiska vhodný, lebo môže dôjsť k vytvoreniu mikroklímy v ktorej sa darí plesniam a mikroorganizmom. Takýto postup neodporúčame. Tento spôsob zabalenia sme zvolili len pre to, lebo sme následne tablo digitalizovali a potrebovali sme ho bezpečne preniesť.

Obrázok 7 Tablo zabalené do ochrannej lepenky a ochranného obalu určené na prenos do digitalizačného centra

Digitalizácia tabla bola zabezpečovaná takmer súbežne s prípravou konzervátorského zásahu. Naším cieľom bolo najprv tablo zakonzervovať a až potom ho nechať zdigitalizovať (čo je v procese digitalizácie aj štandardom – aby sa digitalizačný prístroj nezaniesol špinou a digitalizovaný obraz bol viditeľnejší). Na základe odporúčaní Ing. Makovej a prieskumu trhu sme využili služby jednej súkromnej spoločnosti, ktorá digitalizovala objekty aj pre pamäťové a fondové inštitúcie. Predložili sme konateľom firmy návrh na spoluprácu, resp. záujem o ich služby a požiadali sme o vystavenie cenovej ponuky s popisom a fotodokumentáciou objektu, ktorý sa mal digitalizovať. Digitalizácia by za normálnych trhových podmienok stála 270€ (tak to v cenovej ponuke

vyčísľili). Avšak v tomto čase pravdepodobne robili marketingové plány a navrhli nám, že tablo zdigitalizujú zadarmo v prípade, ak budú môcť používať aj oni digitalizovaný obraz ako propagáciu ich činnosti. Digitalizované tablo teda na základe obojstranne výhodnej dohody smela vybraná spoločnosť používať na svoje vlastné propagačné účely. Výstupné parametre digitalizovaného objektu, ktoré sme dostali, boli: 300 DPI, formát TIFF, JPEG a náhľadové A4.

Obrázok 8 Zdigitalizované tablo

Obrázok 9 Vľavo Tablo pred konzervovaním (rok. 2015),
vpravo tablo 4 roky po konzervovaní (2019)

Záver

Na obrázku 9 je vidieť rozdiel medzi tablom pred a po konzervovaní. V súčasnosti je tablo vystavené na stene, kde nedochádza k expozícií priamemu slnečnému svetlu. Je v pôvodnom ráme a za sklom. Predpokladá sa, že po neutralizácii Bookkeeperom môže lepenka trochu viac zožltnúť. Alkalická rezerva však zostáva a predlžuje životnosť tabla ako celku o 3,5x dlhšie, než by to bolo v prípade neneutralizovania.

V závere môžeme konštatovať, že je možné využiť poznatky zo svojho štúdia aj v zamestnaní. Dôležitý predpoklad správneho využitia je využívať možnosti štúdia a počúvať. V prípade potreby sa absolvent stále môže obrátiť na svojich bývalých učiteľov (obzvlášť tých, ktorí pôsobili aj na „praktickej“ nielen „teoretickej“ pôde), ktorí mu vedia poskytnúť adekvátne informácie a pomoc. Nie vždy, ale často sa stáva jeden paradox. Najviac využijete poznatky z predmetov, ktoré ste mali radi najmenej.

Zoznam bibliografických odkazov

BUKOVSKÝ, Vladimír a Mária TRNKOVÁ, 2006. *Ochrana knižničných fondov 1*. Martin: SNK, 2006. 212 s. ISBN 80-89023-78-9.

Bookkeeper, [bez dátumu]. *CEIBA* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-12-18]. Dostupné na: <https://eshop.ceiba.sk/bookkeeper>

COMPELOVÁ, Anežka, 2008. Profesiogram profesionálneho informačného pracovníka. In: *INFORUM 2008* [online]. Praha: Albertina icome Praha, 2008 [cit. 2019-12-18]. ISSN 1801-2213. Dostupné na: <https://www.inforum.cz/pdf/2008/compelova-anezka-cze.pdf>

MAKOVÁ, Alena, 2009. *Poznámky z predmetu Ochrana dokumentov II* [interný dokument]. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, 2009.

Augustínová, Eva – Formanek, Matúš

Žilinská univerzita v Žiline,
eva.augustinova@fhv.uniza.sk, matus.formanek@fhv.uniza.sk

Výskumné projekty realizované v oblasti kultúrneho dedičstva v prostredí Katedry mediamatiky a kultúrneho dedičstva

Abstrakt: Hlavným cieľom predloženého príspevku je oboznámiť odbornú verejnosť s obsahom vybraných projektov, ktoré sa realizovali, resp. ešte stále prebiehajú v prostredí Katedry mediamatiky a kultúrneho dedičstva (ďalej KMaKD). Ide predovšetkým o projekt APVV Intelektuálne dedičstvo a vedecká komunikácia 1500 – 1800 so slovenskými vzťahmi ako súčasť európskej histórie a identity a projekt VEGA s názvom Výskum katalógov historických knižníc ako fenoménu kultúrneho dedičstva Slovenska a Slovákov. Oba projekty ponúkajú výstupy vo forme databáz dostupných online, pričom obsah sa priebežne dopĺňa.

Kľúčové slová:

Historické knižnice. Katalógy. Vedecká komunikácia. Vizualizácia.

Intelektuálne dedičstvo a vedecká komunikácia 1500 – 1800 so slovenskými vzťahmi ako súčasť európskej histórie a identity

Projekt sa uskutočňuje v odboroch historické vedy a knižničná a informačná veda. Jeho výstupy sú zamerané na inovatívne sprístupnenie poznatkov o vedeckej komunikácii a intelektuálnom dedičstve novoveku širokej verejnosti a odbornej komunite. Výskumnou témou projektu je vedecká komunikácia a intelektuálne dedičstvo, výskumným problémom materiálová dokumentácia konkrétnych prejavov vedeckej korešpondencie a výmeny informácií a poznatkov medzi našimi vzdelancami, ktorí majú vzťah s našou vedou, kultúrou, politikou, hospodárstvom a vzdelávaním so vzdelancami iných krajín, špecifickým výskumným problémom projektu je digitalizácia a atraktívna prezentácia určitých dokumentov pre širokú verejnosť.

Všeobecný rámcový cieľ projektu vychádza z poznania, že súčasná úroveň informačných a komunikačných technológií poskytuje prostriedky, pomocou ktorých je možné párkrát v histórii rekonštruovať sieť vedeckých, odborných a osobných vzťahov medzi európskymi vzdelancami v novoveku. Súčasne je možné široko distribuovať výsledky a vklad nášho špecifického intelektuálneho písomného dedičstva v európskom kontexte a zároveň podporovať nové formy vedeckej spolupráce. Projekt má národnú a európsku dimenziu a umožňuje zapojenie našich vedcov do akcie COST IS1310 Reassembling the Republic of Letters, 1500 – 1800. (A digital framework for multi-lateral collaboration on Europes intellectual history.)

Medzi základné kroky výskumu patrí:

- Pasportizácia pertinentných informačných zdrojov a dokumentov nachádzajúcich sa v archívoch, knižniciach, sekundárnych zdrojoch, archívnych pomôckach a zbierkach na Slovensku a v zahraničí.
- Sprístupnenie získaných dokumentov a poznatkov formou publikácií a v digitálnom systéme.
- Laboratórna analýza fyzického stavu unikátnych rukopisných dokumentov, predikcia ich životnosti a návrh krokov na ich ochranu a reštaurovanie.
- Experimenty zamerané na zvýšenie kvality digitalizácie a rozoznávanie znakov rukopisných dokumentov.
- Popularizácia poznatkov prostredníctvom webového sídla a vedeckých podujatí.

Predpokladané výsledky riešenia sú:

- a) vedecké - nimi sa rozumejú materiálové doklady o európskej dimenzii našich vzdelancov v novoveku;
- b) kultúrno-civilizačné - metodika ochrany unikátneho písomného dedičstva a rukopisných materiálov v pamäťových inštitúciách na základe exaktných poznatkov.

Nakoľko projekt má národnú i európsku dimenziu, výsledky budú využiteľné vo vede a medzinárodnej vedeckej spolupráci.

Originálnosť projektu spočíva v unikátnom získaní poznatkov a dokladov o metódach a formách vedeckej komunikácie v novoveku vo vzťahu ku vzdelancom „našej“ proveniencie. Prácu vzdelancov poznáme spravidla cez ich diela vydané tlačou. V projekte sa však chceme zamerať na skrytú a málo skúmanú stránku neformálnej vedeckej komunikácie napr. formou písomnej rukopisnej korešpondencie vzdelancov. Inovatívnosť projektu je v sprístupnení získaných dokumentov a poznatkov formou publikácií a v digitálnom systéme projektovanom v súčinnosti s európskym projektom digitalizácie a vizualizácie dokumentov a dát v akcii Republic of Letters.

Projekt prispeje k poznaniu vedeckých a kultúrnych transferov a overí hypotézu o integrovaní vzdelaneckej komunity na území dnešného Slovenska do širších vzdelaneckých sietí. Overí aj formy ich udržiavania a rozvíjania (korešpondencia, peregrinácia, knižný obchod...) a bude registrovať a uchovávať doklady o týchto procesoch. Prispeje k poznaniu intelektuálnej komunikácie

a transferov v národnej aj medzinárodnej rovine, keďže reflektovanie vzdelaneckých aktivít v skúmanom období stále podlieha stereotypným interpretáciám (nerozvinutosť infraštruktúr komunikácie, absencia vedeckých centier a pod.), ktoré sa pri hlbšom skúmaní (pozri biografie niektorých osobností daného obdobia, vydaná korešpondencia a pod.) ukazujú ako neopodstatnené. Publikovanie výsledkov prispeje k etablovaniu poznatkov slovenských humanitných disciplín v tomto výskumnom rámci.

Konkrétne výsledky projektu projektu počas doby jeho trvania:

1. Výskum sa uskutočnil v sekundárnych prameňoch zaznamenávajúcich informácie o pramenných dokumentov intelektuálneho dedičstva a vedeckej komunikácie so slovenskou provenienciou zachovaných na území Slovenska i v zahraničí. Dostupné dokumenty sú včlenené do plnotextovej digitálnej databázy pramenných dokumentov. Súbor pertinentných sekundárnych informačných zdrojov je v súčasnosti funkčný v zdieľanom dokumente pre interné potreby riešiteľov projektu. Obsahuje 2057 bibliografických záznamov monografických diel a štúdií, ktoré sa priamo viažu k skúmanej problematike a v jednotlivých etapách výskumu sú podkladom pre hlbšiu analýzu a spracovanie. V súčasnosti máme v tejto knižnici zdigitalizovaných cca 400 titulov/objektov sekundárnej literatúry.
2. Heslár vybraných učencov a vzdelancov, ktorí udržiavali písomné kontakty s významnými európskymi osobnosťami vedy, kultúry a umenia. V súlade s vypracovanou metodikou bola vykonaná heuristika primárnych zdrojov informácií, pre danú problematiku: Biografický lexikón Slovenska zv. I. –V., Slovenský biografický slovník zv. IV.-VI., Slovenská kultúra na zahraničných univerzitách, J. Kuzmík, Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za obdobie humanizmu zv. I.-II., J. Kuzmík, Doplnky a opravy k slovníkom starovekých, stredovekých a humanisticko-renesančných autorov, prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi, J. Kuzmík. V rámci heuristiky sa nám podarilo identifikovať cca 200 relevantných osôb súvisiacich s tematikou intelektuálneho dedičstva a vedeckej komunikácii v rokoch 1500–1800. Na podrobnejší výskum sme pôvodne vybrali 90 vzdelancov. Pri ich výbere sme sa sústredili na možné dokladovanie korešpondenčného a osobného styku s významnými európskymi vzdelancami a ich členstvo v medzinárodných vedeckých spoločnos-

tiach. Tieto údaje boli získané na základe informácií zo sekundárnej literatúry. Každá z týchto osobností má vytvorený samostatný folder v internom zdieľanom prostredí, kde v rámci heuristického výskumu postupne zaznamenávame informácie o miestach pôsobenia osobnosti, osobách, s ktorými sa počas svojej profesionálnej kariéry vybraná osobnosť kontaktovala a s ktorými predpokladáme korešpondenčný či osobný styk, evidujeme ich členstvo v odborných a vedeckých spoločnostiach a jadrom výskumu sú informácie o archívnych dokumentoch vzťahujúcich sa na vedecké kontakty osobností s uvedením identifikácie danej korešpondencie, súčasným miestom uloženia (dôležitá informácia z pohľadu získania digitálnej kópie originálneho dokumentu, ktorý bude následne analyzovaný) a zdrojom odkiaľ táto informácia pochádza. Ďalšou súčasťou foldera osobností je folder, v ktorom by mali byť uložené získané digitálne kópie listov, spolu s ich prepisom a prekladom, resp. regestom do slovenského jazyka, aby boli dostupné na ďalšiu obsahovú analýzu a dostupné aj verejnosti.

3. Okrem naplňovania, kompletizovania a doplňovania uvedených databáz a folderov vybraných osobností sme uskutočnili široký korešpondenčný prieskum vo všetkých štátnych slovenských archívoch (27), ktorý, najmä kvôli nespracovanosti archívnych fondov, nepriniesol žiadané výsledky.
4. V elektronickom priestore je tiež vytvorený súbor bibliografických údajov o korešpondencii slovenských vzdelancov z rokov 1500 – 1800, ktorý v súčasnosti obsahuje údaje o 12322 listoch významných osobností slovenskej vedy a kultúry. Každý záznam je záznam o jednom liste a obsahuje meno odosielateľa, meno adresáta, miesto datovania, dátum vzniku list, signatúru miesta uloženia korešpondencie/listu, regest, charakteristiku adresáta, charakteristiku odosielateľa a blok poznámok, ktorý obsahuje informácie o vydaní/nevydaní listu, či ďalšie dôležité a doplňujúce informácie týkajúce sa samotnej skúmanej korešpondenčnej jednotky. Z tejto databázy údajov bol v súčasnosti vybratý korpus listov Mateja Bela, ktorý je pilotnou aktivitou pri vytváraní verejne dostupnej databázy, dostupnej v súčasnosti na adrese: <http://inded.fhv.uniza.sk/xmlui/>. Táto verejne dostupná databáza sa postupne, po zredigovaní vyššie uvedených bibliografických záznamov o jednotlivých listoch, bude dopĺňať a bude k dispozícii vedeckému a odbornému priestoru.

5. Je pripravený internetový portál projektu, ktorý bude informovať o výsledkoch výskumu a cez ktorý, ak to bude možné z pohľadu autorského zákona budú, dostupné dokumenty v digitálnej forme.

Výskum katalógov historických knižníc ako fenoménu kultúrneho dedičstva Slovenska a Slovákov

Historické knižnice tvoria neoddeliteľnú a základnú súčasť kultúrneho dedičstva na Slovensku a ich výskumom sme výraznou mierou prispeli k znalostiam a poznaniu o intelektuálnej, kultúrnej, spoločenskej a výchovno-vzdelávacej úrovni Slovenska a Slovákov a ich vklade do európskeho kultúrneho dedičstva. Projekt bol zameraný na primárnu heuristiku a základný výskum v oblasti získavania informácií a pramenných dokumentov katalógov historických knižníc na Slovensku od 13. storočia do roku 1918. Na základe nášho výskumu sme počiatky dejín knižníc v tomto zmysle posunuli až na začiatok 12. storočia.

V rámci projektu boli riešené štyri vecné etapy:

1. Analýza stavu výskumu a prieskum primárnych a sekundárnych zdrojov ku problematike historických knižničných fondov a ich katalógov, syntetizujúce informácie o stave poznania problematiky na Slovensku a v zahraničí - v rámci tejto etapy sme vykonávali prieskum v oblasti sekundárnej literatúry. Na Slovensku viac ako polstoročie nevyšla žiadna komplexnejšia práca, ktorá by zaznamenávala vývoj knižníc. Problematike sa venovalo prevažne parciálne, a konkrétne výskumu súpisov a katalógov knižníc sa venovali najmä maďarskí vedci, v niektorých prípadoch za individuálnej účasti slovenských vedeckých pracovníkov. V rámci tejto etapy sme pripravili bibliografiu odborných a vedeckých prác k téme, ktorá bude dostupná na stránke prezentujúcej databázu katalógov historických knižníc. Súpis obsahuje bibliografický popis sekundárneho dokumentu, signatúru knižnice, kde sa daný dokument nachádza a predmetové heslo, pre vhodné extrahovanie relevantných informácií v korpuse viac ako 2000 záznamov, ktoré sme popisovali de visu a použili v ďalších etapách. Tento súpis, bibliogra-

fia odborných a vedeckých štúdií, článkov, súpisov a bibliografií, nám slúžil ako sekundárny materiál pre tvorbu databázy a ako primárny pri príprave štúdií, vznikajúcich v rámci projektu. Časť tejto literatúry je už zakomponovaná do samotných záznamov o katalógoch historických knižníc. Súbor sekundárnej literatúry bude postupne doplňovaný v rámci ďalších výskumov a pri tvorbe parciálnych a syntetických prác, ktorých podkladom bude práve výskum v tomto projekte.

2. Príprava databázy a metodiky tvorby záznamov o katalógoch historických knižníc - táto etapa patrila medzi nosné vecné fázy, kde sme museli správne zadefinovať jednotlivé momenty, ktoré si bude nutné všímať pri spracovaní katalógov historických knižníc. Vytvorili sme formulár, kde sme sa sústredili najmä na samotný bibliografický popis katalógu, zistenie typu katalógu, jeho obsahu a veľkosti (počet zväzkov a titulov), tak, aby všetky tieto údaje boli vyhľadávateľné v danej databáze. Štruktúra dát je zobrazená pri každom zázname v databáze.
3. Heuristika a spracovanie pramenných dokumentov – katalógov historických knižníc na Slovensku a v zahraničí - ťažiskovou a najnáročnejšou bola samotná heuristika a spracovanie záznamov. Pramenná heuristika bola vykonávaná vo fondoch pamäťových inštitúcií na Slovensku a v zahraničí, a to najmä v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, Lyceálnej knižnici v Bratislave, Univerzitnej knižnici v Bratislave a viacerých regionálnych štátnych archívoch, ale taktiež v Maďarskej národnej knižnici, Maďarskom národnom archíve a v Univerzitnej knižnici v Budapešti. Heuristika bola vykonávaná tiež z korpusu odbornej literatúry. Pri našom výskume sme objavili vzácný rukopis, predpokladáme, že ide o rukopis historika dejín knižnej kultúry, Borisa Bálena, katalóg historických knižníc na Slovensku, ktorý obsahuje informácie o takmer 1000 katalógoch historických knižníc. Druhým dôležitým materiálom boli súpisy knižníc, ktoré v rámci svojej činnosti zostavovala Štátna rada pre múzeá a knižnice v Uhorsku. V neposlednom rade najnovšie výskumy kolegov vedcov z Maďarska, ktorí niektoré súpisy, katalógy už publikovali.
4. Analýza stavu výskumu a prieskum primárnych a sekundárnych zdrojov ku problematike historických knižničných fondov a ich katalógov, syntetizujúce informácie o stave poznania problematiky na Slovensku a v zahraničí - napriek tomu, že sme predpokladali, že táto fáza bude prebiehať najmä v závere projektu, už v druhej polovici časového

obdobia sa nám podarilo prezentovať na konferenciách i na stránkach vedeckých a odborných časopisov parciálne výsledky výskumu. Za mimoriadne pokladáme výsledky prezentované vo vedeckej kolektívnej monografii Historické knižnice na Slovensku do roku 1918. Za zásadnú kapitolu v tejto monografii považujeme najmä úvodnú kapitolu, a to typológiu knižníc na Slovensku. V rámci výskumu katalógov historických knižníc na Slovensku sa nám podarilo získať údaje o 4574 knižniciach (resp. informácií o ich katalógoch), a preto sme pokladali za dôležité, aby sme v rámci systemizácie informácií o nich vytvorili ich typológiu, ktorá by umožnila ich prehľadnosť a možnosť triedenia informácií podľa ich vlastníkov. V rámci databázy sú podľa tejto typológie definované aj jej jednotlivé kolekcie. Ako príklad pre vzorovú ucelenú štúdiu o typoch knižníc môžeme uviesť štúdiu o ľudových knižniciach, ktorých počiatkové aktivity, týkajúce sa ich vzniku na území Slovenska, začali v 30. rokoch 19. storočia.

Medzi významné momenty patrí výskum knižnice spolku slovenských žien Živena, ktorý bol vysoko hodnotený predsedkyňou spolku Živena, bývalou poslankyňou NR SR a súčasnou predsedkyňou mimovládnej organizácie Via cultura p. Magdou Vášáryovou, kde na základe nášho výskumu sa začalo s rekonštrukciou a úpravou priestorov tejto vzácnjej knižnice.

V rámci prezentácie nášho výskumu medzi študentmi, sme podnikli ich záujem o témy dejín knižníc na Slovensku a títo študenti si v rámci záverečných prác zvolili a následne úspešne obhájili, resp. v tomto roku budú obhajovať nasledujúce práce: Súčasný stav výskumu historických knižníc na Slovensku, Typológia historických knižníc, Reprezentatívne historické knižnice Slovenska, Historické knižnice v Bardejove, Historické knižnice Liptova, Súčasný stav, trendy a budúcnosť knižnej kultúry, Dejiny knižníc v Martine, Dejiny knižníc regiónu Kysuce, Historické knižnice Spišského regiónu, Možnosti prezentácie historických knižničných fondov a dokumentov, Historické knižnice Trnavy a okolia, Historické knižnice Horného Považia, Osobné a inštitucionálne historické knižnice ako súčasť Lyceálnej knižnice v Kežmarku a Historické školské knižnice v Banskej Bystrici.

Sumár najvýznamnejších výsledkov výskumu v rámci projektu:

1. Objavenie rukopisu k dejinám knižníc pracovne nazývaného Katalógy historických knižníc,
2. Databáza Katalógy historických knižníc,
3. Bibliografia k dejinám knižníc na Slovensku,
4. Vedecká kolektívna monografia Historické knižnice na Slovensku do roku 1918,
5. Odborné a vedecké štúdie k dejinám knižníc na Slovensku,
6. Podnietenie výskumu a rekonštrukcia historickej knižnice (Spolok Živena).

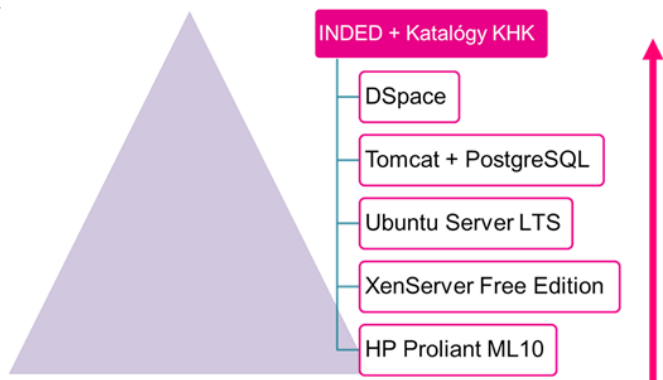
Prezentované výsledky nepokladáme za uzavretú kapitolu, ale v rámci vedecko-výskumnej činnosti na Fakulte humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline budeme naďalej pracovať na ich dopĺňovaní a následnej syntetizujúcej práci zo získaných výsledkov.

Projekt významným spôsobom zabezpečil zachovanie, interpretáciu a pokázanie na možnosti využívania písomného kultúrneho dedičstva zhromaždeného v pamäťových inštitúciách na Slovensku a vytvoril archív najdôležitejších informačných a dokumentových hodnôt k dejinám knižníc na Slovensku. Na základe pramenného výskumu sa podarilo zdokumentovať 4574 knižníc (resp. informácií o ich katalógoch), ktoré pôsobili na území Slovenska od začiatku 12. storočia do roku 1918, z toho 2376 s potvrdením existencie katalógu historickej knižnice s uvedením popisu dokumentu – katalógu, miesto jeho súčasného uloženia, počtu evidovaných titulov, literatúre, ktorá sa doposiaľ venovala katalógom alebo knižnici, u ostatných (2198) s uvedením základných informácií o knižnici, novej existencii katalógu a sekundárnymi informáciami, ktoré v rámci ďalších výskumov i interaktívnej spolupráce s odborníkmi i laikmi budú sprostredkované cez otvorenú informačnú databázu verejne dostupnú v internetovom priestore.

Technické aspekty databáz

Nasledujúce podkapitoly mapujú vybrané aspekty technického zabezpečenia dvoch databáz, ktoré priamo súvisia s predstavenými projektmi riešenými na Katedre mediamatiky a kultúrneho dedičstva. Prvou z databáz sú Katalógy historických knižníc (ďalej len KHK). Systém je aktuálne dostupný online na webovej adrese <http://historickekniznice.uniza.sk:8080/xmlui> a obsahuje dokopy 4578 unikátnych záznamov. Druhou je databáza vytvorená k už spomínanému projektu INDED. K dispozícii je širokej verejnosti na adrese <http://inded.fhv.uniza.sk/xmlui/>, pričom disponuje zatiaľ 375 vloženými záznamami o korešpondencii Mateja Bela. Ďalšie tisíce záznamov o korešpondencii sa aktuálne pripravujú a v dohľadnej dobe budú do databázy doplnené. Očakávaný počet záznamov má presiahnuť hodnotu 10 000.

Keďže obe tieto databázy spája rovnaký hardvérový, resp. i softvérový rámec, budeme sa im postupne venovať spoločne a podobnejšie v nasledujúcich odstavcoch. Náš architektonický návrh oboch databáz sa funkčne opiera prioritne o vrstvovú architektúru, ktorej koncept sme navrhli a bližšie popísali už v inej práci (Formanek 2018). Návrh čerpá z už publikovaných myšlienok. Stručne môžeme architektúru systémov graficky vyjadriť pomocou obrázka 1.

Obrázok 1 Vrstvový návrh architektúry databáz

V modeli vychádzame zo samostatných funkčných vrstiev, pričom platí, že nadradená vrstva využíva prostriedky vrstvy jej podriadenej a úzko s ňou spolupracuje. Zobrazenie pomocou vrstiev ponúka zároveň i jednoduchší pohľad na abstraktné súčasti navrhovaného systému.

Základom celého riešenia je dostatočne výkonný počítačový hardvér, ktorý sme zakúpili už v marci 2017. Ide o tzv. *pool* (virtuálne spojenie) dvoch fyzických serverov Hewlett Packard ProLiant ML10 gen9 v nasledujúcej špecifikácii:

- serverový procesor Intel Xeon E3-1225v5 3.3GHz, 4 jadrá, podpora Intel VT,
- 32GB DDRAM4-2133MHz,
- dve menšie diskové polia typu RAID 1
 - pre dáta: 2x 4TB SATA, 7200 ot./min,
 - pre systém : 2x 512GB SSD Samsung 850 Pro,
- DVD-RW slim mechanika,
- case microtower,
- 300W napájací zdroj,
- 4 ďalšie voľné pozície na disky,
- 1 Gbit/s sieťová karta.

Použitý hardvér je dostatočne výkonný, a pritom finančne nenáročný.

Virtualizované riešenie vzniká nad fyzickým hardvérom, s ktorým veľmi tesne, t.j. na hardvérovej úrovni komunikuje tzv. virtualizačný hypervízor (Turner, Barron a McCrocklin 2016) tvoriaci ďalšiu vrstvu v našom modeli. Hypervízor je definovaný ako monitorovací nástroj virtuálnych strojov, ktorý umožňuje viacerým operačným systémom zdieľať jednotný hostiteľský hardvér. Jeho úloha spočíva ďalej v emulovaní, kontrolovaní a synchronizovaní alokovaných hardvérových zdrojov voči hosťovaným systémom podľa požiadaviek (Singh a Chu 2016). Vďaka vrstve hypervízora (v našom obrázku 1 je ním XenServer Free Edition), je možné na jednom fyzickom hardvéri spúšťať a spravovať viacero na sebe nezávislých (operačných) systémov – konkrétne samostatne KHK a samostatne databázu INDED, prípadne i iné systémy, ktoré budeme v budúcnosti vyžadovať. Výsledkom je úspora financií, konsolidácia systémových zdrojov a vyššia celková efektívnosť riešenia. Aktuálne používame XenServer Free Edition, čo je verzia hypervízora XenServer dostupná zdarma. Daňou za nulové nadobúdacie finančné náklady sú však isté obmedzenia, ktorými trpí. V blízkej budúcnosti preto plánujeme migráciu riešenia na čistý open source hypervízor XCP-ng¹.

1 Viac informácií je dostupných na: <https://xcp-ng.org/>

Nad virtualizačnou vrstvou vytvárame v našom návrhu oddelené virtuálne stroje (de facto virtuálne servery), spustené s vlastnými operačnými systémami. Dôkladné popísanie metodiky výberu najvhodnejšieho operačného systému výrazne presahuje možnosti tohto príspevku, preto ju popíšeme len stručne. Primárne vychádzame z konceptu open source softvéru, ktorého je v oblasti operačných systémov na báze GNU/Linux naozaj veľké množstvo. Výsledky nášho staršieho prieskumu (Formanek 2018) ukazujú, že linuxové distribúcie sú v súčasnosti mimoriadne preferovanou platformou pri budovaní rozličných informačných systémov. Podľa údajov z prieskumu, ktorý uskutočnil Long (2018), celkový podiel linuxových distribúcií medzi produkčnými servermi dosahuje v celosvetovom meradle až 28%. V našom návrhu (Obrázok 1) sme sa rozhodli použiť Ubuntu Server LTS, čo je používateľsky prívetivá verzia operačného systému s dlhodobou podporou (5 rokov a viac). Jej použitie ako primárneho operačného systému pre server odporúčajú viacerí odborníci (Hartley 2017, Whitson 2014, Hasan ©2019 a iní.). Systém je zbavený niektorých súčastí (okrem iného najmä grafického rozhrania), čo sa prejavuje nižším zaťažením zdrojov a tým pádom zrýchlením práce celého systému. S týmto názorom sa stotožňuje i Long (2014) vo svojej štúdií, kde poukazuje na jednoduchosť Ubuntu Servera, pričom ho sumárne hodnotí ako „krásne jednoduchý“, no zároveň silný nástroj schopný zabezpečiť stabilný dlhodobý chod i mnohých pokročilých technológií. Ubuntu Server sa stáva vynikajúcou voľbou najmä pre začiatočníkov v oblasti správy serverových operačných systémov predovšetkým kvôli používateľsky prívetivému a zrozumiteľnému rozhraniu (Long 2014). Stroud (2018) dopĺňa, že Ubuntu Server dnes stanovuje také štandardy jednoduchosti, hardvérovej kompatibility, ako aj komunitnej a komerčnej podpory, ktorým sa ťažko možno vyrovnáť. Samozrejme, v profesionálnom podnikovom, tzv. *enterprise* segmente dominujú iné distribúcie – za všetky spomeňme aspoň RHEL (RedHat Enterprise Linux), SUSE Linux Enterprise Server, CentOS, Oracle Linux, Scientific Linux a i. (Stroud 2018; Hartley 2017). Táto oblasť sa však nenachádza v centre nášho záujmu.

Z obrázka 1 ďalej vidíme, že nad vrstvou operačného systému sa v našom koncepte nachádza už jedna zo súčastí aplikačnej vrstvy – webový server Tomcat a databáza PostgreSQL. Táto vrstva má na starosti predovšetkým správu a zobrazovanie uložených štruktúrovaných metadát. Použitie týchto softvérových nástrojov je podmienené predovšetkým ich využitím v nadradenom softvéri DSpace, ktorému sa budeme venovať podrobnejšie.

V odborných komunitách informačných špecialistov je dnes už všeobecne známe, že DSpace je multiplatformový open source softvér určený prioritne pre použitie v digitálnych repozitároch a knižniciach. K 2.1.2020 ho, podľa štatistík (JISC 2020), využíva viac ako 40% všetkých registrovaných repozitárov. Ako však ukážeme neskôr, možnosti jeho použitia sú ešte širšie.

Prvotný projekt DSpace vznikol v roku 2002 zo vzájomnej iniciatívy amerických vedeckých organizácií Massachusetts Institute of Technology a HP Labs. V súčasnosti jeho vývoj zabezpečuje komunita programátorov, skúsených používateľov a nezisková organizácia DuraSpace, ktorá spolupracuje s odbornou verejnosťou. Projekt DSpace sa zameriava prioritne na inštitucionálne repozitáre, pričom je zrozumiteľný, flexibilný a jednoduchý na inštaláciu, ako aj používanie. Navyše podporuje rozšírenie o rôzne funkcionality, prípadne integráciu medzi ostatné nástroje lokálneho softvérového ekosystému (DuraSpace 2020). Po technickej stránke stojí za pozornosť i podpora značkovacieho jazyka XML a webového servera Tomcat. Prostredie získava dáta z relačnej databázy PostgreSQL alebo Oracle. DSpace taktiež podporuje známe protokoly a štandardy pre interoperabilitu (OAI-PMH, SWORD²) i kanály RSS pre odber noviniek z webu.

Čo sa týka logického členenia digitálneho obsahu, ten je pomocou systému riadenia prístupu rozdelený medzi samostatné komunity, teda oddelené časti s vlastným obsahom. Tie sa opäť delia na menšie komunity, ktoré sú tvorené zbierkami, sémanticky spájajúcimi príslušné digitálne objekty. Metadáta objektov sú štruktúrované pomocou značiek jazyka XML vo formáte štandardu Dublin Core (Formanek 2016).

Všetky tieto vlastnosti spoločne umožňujú i alternatívne využitie DSpace – a to v podobe informačného systému, resp. online databázy, v ktorej je možné uchovávať a sprístupňovať údaje o prakticky akejkolvek entite. Vo všeobecnosti platí, že touto entitou je digitálny objekt. V našom abstraktnom ponímaní sa ňou môže teda stať aj záznam o historickej knižnici (v prípade KHK), či záznam o konkrétnom liste (v prípade INDED databázy). Tieto štruktúrované záznamy môžu byť dopĺňané o ďalšie zložky, pričom vďaka použitým štandardom (Dublin core) sú všetky záznamy indexované a strojovo prehľadateľné.

2 Viac informácií o predmetných protokoloch je k dispozícii na adrese:

<https://www.openarchives.org/pmh/>

Spracovanie metadát do podoby vhodnej pre softvér DSpace bol vedec-
ký problém, ktorý rozhodnej stojí za to, aby sme sa mu venovali samostatne.
Oba výskumy, či už šlo o KHK alebo INDED, priniesli z terénnych výskumov
veľké množstvo údajov. Tieto údaje boli síce výskumníkmi ukladané v istej
štruktúre, no táto nebola z dlhodobého hľadiska vyhovujúca. Šlo o tabuľky
formátu MS Excel, ktorý síce umožňuje nad jednotlivými bunkami vyhľadá-
vať, no táto práca bola zjavne neefektívna, najmä pri tabuľkách veľkých roz-
merov. Tieto údaje sme sa rozhodli pretransformovať do podoby vhodnej pre
aplikačnú vrstvu – softvér DSpace. Po technickej stránke DSpace natívne vy-
žaduje pri importe metadát formát CSV³ s predpísanou štruktúrou a kódo-
vaním textu v medzinárodnom štandarde UTF-8. Bolo teda nutné pripraviť
metodiku transformácie tabuliek z MS Excel do pripravovaného výsledného
súboru a tento následne importovať do prázdnej inštancie DSpace. Rámčovo
bolo nutné predovšetkým:

- doplniť úvodzovky do všetkých buniek v zošite MS Excel. Mnohé bun-
ky obsahovali v prípade KHK i INDED rozsiahle texty. Aby sa pri im-
porte všetky texty zachovali, bunky sme pomocou makra ohraničili
úvodzovkami. Šlo o automatický proces aplikácie makra.
- Ďalej sme potrebovali z buniek odstrániť všetky nechcené „biele“
znaky⁴, čo bolo opäť vykonané pomocou iného makra v prostredí
MS Excel.
- Súboru sme z MS Excel exportovali do formátu CSV a pomocou jed-
noduchého programu Notepad++⁵ sme texty prekódovali z kódovej
znakovej tabuľky Windows-1250 do UTF-8.
- Prvý riadok CSV súborov tvoril metadátový predpis hlavičiek jednot-
livých polí štandardu Dublin Core. Napríklad prvok „dc.date.created“
sémanticky označoval rok napísania katalógu (v prípade KHK).
- Výsledné CSV súbory sme importovali do príslušných kolekcii DSpa-
ce. Náhľad výsledných súborov prikľadáme na obrázkoch 2 a 3 nižšie.

3 Comma selected value – štruktúrovaný textový dokument, ktorého jednotlivé stĺpce sú oddelené
zvoleným symbolom, najčastejšie čiarkou, bodkočiarkou a pod.

4 Ide napríklad o neviditeľný znak „enter“ – nový riadok, zbytočné medzery, tabulátory a podobne.

5 Program je voľne k dispozícii na adrese: <https://notepad-plus-plus.org/downloads/>

```
id,collection,dc.date.created[rok napisania katalogu],dc.creator[miesto knižnice],dc.description[názov knižnice],c
"1", "123456789/2", "1905", "Zdamovské Kochanovce (okres Trenčín)", "Sizzo Noris - rodina [Rodina Sizzo von Noris] Roc
"2", "123456789/2", "1905", "Žagov (okres Levice)", "Tudová knižnica", "Katalóg zatiaľ neidentifikovaný", "1", "1", "1", "200 2
"3", "123456789/2", "1913", "Ľubovec (okres Rimavská Sobota)", "Hospodárska ľudová knižnica", "Katalóg zatiaľ neidentifi
"4", "123456789/2", "1913", "Ľubovec (okres Nové Zámky)", "Školská ľudová knižnica", "Katalóg zatiaľ neidentifikovaný",
"5", "123456789/2", "1911", "Babindol (okres Nitra)", "Ľudová knižnica pre mládež", "Katalóg zatiaľ neidentifikovaný",
"6", "123456789/2", "1787", "Báč (okres Dunajská Streda)", "Františkáni Svätý Anton: Narodil sa okolo roku 1190 v Liss
"7", "123456789/2", "1810", "Báč (okres Dunajská Streda)", "Františkáni - kláštor Františkáni: súhrnné označenie pre v
"8", "123456789/2", "1872", "Báč (okres Dunajská Streda)", "Františkáni - kláštor Františkáni: súhrnné označenie pre v
"9", "123456789/2", "1899", "Bačka (okres Trebišov)", "Hospodárska ľudová knižnica", "Katalóg zatiaľ neidentifikovaný",
"10", "123456789/2", "1911", "Bačkovik (okres Košice - okolie)", "Hospodárska ľudová knižnica", "Katalóg zatiaľ neident
```

Obrázok 2 Náhľad CSV súboru s metadátami záznamov o historických knižniciach

```
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1720-02-08", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1720", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic-ungr
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1720-05-05", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1720-05-14", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1720-05-30", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1720-06-20", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1720-06-27", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1720-07-18", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1720-12-15", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1721-2-20", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1721-08-21", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1721-03-22", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1721-05-01", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
"+", "indedhd1/1128", "Bel, Matej", "Bohuš, Juraj", "Bohuš, Juraj", "Bratislava", "1721-10-23", "Humboldt-Universität Berlin, Finnic
```

Obrázok 3 Náhľad CSV súboru s metadátami záznamov o korešpondencii Mateja Bela (INDED)

Na obrázku 4 nižšie vidíme náhľad grafického rozhrania databáz KHK a IN-DED, aj s možnosťami, ktoré DSpace umožňuje. Ide predovšetkým o pokročilé vyhľadávanie podľa zvolených parametrov a prehliadanie jednotlivých záznamov.

Obrázok 4 Náhľady grafického rozhrania databáz

Existujú dva typy náhľadov – minimálny výpis obsahujúci skrátený zoznam metadátových prvkov a úplný výpis zahŕňajúci všetky uložené polia.

Vizualizácia

Ďalšou dôležitou úlohou, ktorú sme v rámci projektu INDED riešili, bolo vizuálne znázornenie vzťahov, ktoré jednotlivé entity historickej korešpondencie vytvárajú. „Vzdelanci žijúci v tomto období si vymieňali množstvo korešpondencie, o čom svedčia mnohé záznamy v príslušnej odbornej literatúre. Pri vizualizácii teda vychádzame priamo z už zozbieraných údajov z praktického výskumu. Aby bolo možné realizovať ďalšie skúmanie v rámci stanovených cieľov projektu, považujeme za nutnosť tieto vzťahy vhodnými metódami zachytiť vizuálnou formou. Tá umožní bližší a detailnejší pohľad na vedecké komunity tej doby s prihliadnutím i na iné kvalitatívne ukazovatele, ktoré budeme schopní sledovať a zachytiť“ (Formanek a Kajanová 2018). Metodologicky sme sa pri vizualizácii opierali o princípy prevzaté z matematickej teórie grafov.

Vzťahy medzi osobnosťami zaznamenávame a následne reprezentujeme pomocou vhodného aparátu, čím dostávame explicitne vyjadrené údaje v textovej forme spracovateľnej pomocou počítača – v elektronických tabuľkách formátu CSV, ktorý sme už v tomto príspevku spomínali. Tieto súbory vo vhodnej štruktúre následne slúžia ako vstupy pre open source softvér Gephi⁶, ktorý s nimi umožňuje ďalej pracovať - vizualizáciu modifikovať, korigovať či usporiadať do vyhovujúcej podoby.

Gephi patrí medzi pokročilé, zdarma dostupné open source nástroje určené na vedeckú analýzu výskumných dát, konkrétne grafov a sietí. Umožňuje hlbší prienik do problematiky a preskúmanie vzájomných vzťahov medzi entitami vyjadrenými prostredníctvom grafu. Flexibilná architektúra využívajúca paralelné spracovanie dát umožňuje softvéru prehľadne spracovávať i nespočetné množstvo komplexných sietí s niekoľkými desiatkami tisíc uzlov (Bastian a kol. 2009). Softvér Gephi je v tomto prípade ale len akýmsi prostredníkom ponúkajúci možnosti následnej vedeckej práce pri hlbšom a detailnejšom skúmaní, ktorého cieľom je priblížiť pohľad na jednotlivé väzby medzi účastníkmi korešpondencie (Formanek a Kajanová 2018). Väzby následne tvoria sieť. K explicitnému zachyteniu štruktúry siete môžeme využiť matematický útvar nazývaný graf. Jeho definíciu nebudeme uvádzať, záujemca ju ľahko nájde v odbornej literatúre. Ukážeme len jej aplikáciu v našom prostredí: grafom tu vnímame usporiadanú dvojicu vrcholov grafu a množinu hrán. Vrcholy, resp. uzly grafu reprezentujú v našom konkrétnom prípade osobnosti, kým orientované hrany

⁶ Softvér je zdarma k dispozícii na adrese: <https://gephi.org/>

(odosielateľ písal konkrétnemu adresátovi) vyjadrujú smerovanie korešpondencie.

V rámci výskumu na projekte INDED, sme začali vizualizovať doposiaľ spracovanú korešpondenciu Mateja Bela – dovedna šlo o 378 listov. Podobne, ako v prípade KHK, aj údaje o korešpondencii boli pôvodne uložené v tabuľkách formátu MS Excel, ktoré sme obdobným spôsobom transformovali do formátu CSV. Vo výslednom súbore boli uvedené len dva stĺpce s menami reprezentujúcimi odosielateľov a príjemcov. V prípade, že odosielateľ zaslal adresátovi viacero listov, vyjadriala sa táto skutočnosť odpovedajúcim viacnásobným opakovaním toho istého riadku v predmetnej tabuľke. Selektčným znakom medzi stĺpcami CSV súboru sa stala bodkočiarka. V softvéri Notepad++ sme čistý text, uložený v CSV súbore, opäť prekonvertovali do kódovacej znakovkej tabuľky UTF-8, ktorú Gephi, podobne ako DSpace, natívne očakáva pri importe dát zo štruktúrovaného textového súboru. Do prvého riadku sme doplnili hlavičky údajov – *Source* a *Target* – vid' obrázok 5.

The image shows a screenshot of a CSV file with 11 rows. The first row is a header: "1 Source;Target". The following rows contain names: "2 Bel, Matej;Francke, August Hermann", "3 Bel, Matej;Francke, August Hermann", "4 Bel, Matej;Francke, August Hermann", "5 Bel, Matej;Francke, August Hermann", "6 Bel, Matej;Francke, August Gotthilf", "7 Bel, Matej;Bohuš, Juraj", "8 Bel, Matej;Bohuš, Juraj", "9 Bel, Matej;Bohuš, Juraj", "10 Bel, Matej;Bohuš, Juraj", "11 Bel, Matej;Bohuš, Juraj". A red box labeled "Zdroj" is connected by a red line to the "Source" column, and another red box labeled "Cieľ" is connected by a red line to the "Target" column.

1	Source;Target
2	Bel, Matej;Francke, August Hermann
3	Bel, Matej;Francke, August Hermann
4	Bel, Matej;Francke, August Hermann
5	Bel, Matej;Francke, August Hermann
6	Bel, Matej;Francke, August Gotthilf
7	Bel, Matej;Bohuš, Juraj
8	Bel, Matej;Bohuš, Juraj
9	Bel, Matej;Bohuš, Juraj
10	Bel, Matej;Bohuš, Juraj
11	Bel, Matej;Bohuš, Juraj

Obrázok 5 Štruktúra CSV súboru spoločne s vloženými hlavičkami údajov

„Správne naformátovaný CSV súbor obsahujúci výskumné dáta sme importovali do dátového laboratória softvéru Gephi ako orientované hrany (voľba: *Directed*) budúceho grafu. Ak sa nejaký riadok v CSV súbore opakoval viackrát (viac korešpondencie medzi tými istými osobami v rovnakom smere), softvér Gephi kumuloval ich počet a vyjadril túto hodnotu pomocou tzv. váhy hrany (*Weight*) – v osobitnom stĺpci charakterizujúcom vlastnosť hrany. Ak teda osoba a poslala osobe b 37 listov, hrana v tvare (a,b) bude vytvorená softvérom len raz, no s odpovedajúcou váhou 37. Váhu hrany môžeme neskôr využiť tak, že hodnotu premietneme do výsledného grafu zvoleným vizuálnym spôsobom“ (Formanek a Kajanová 2018).

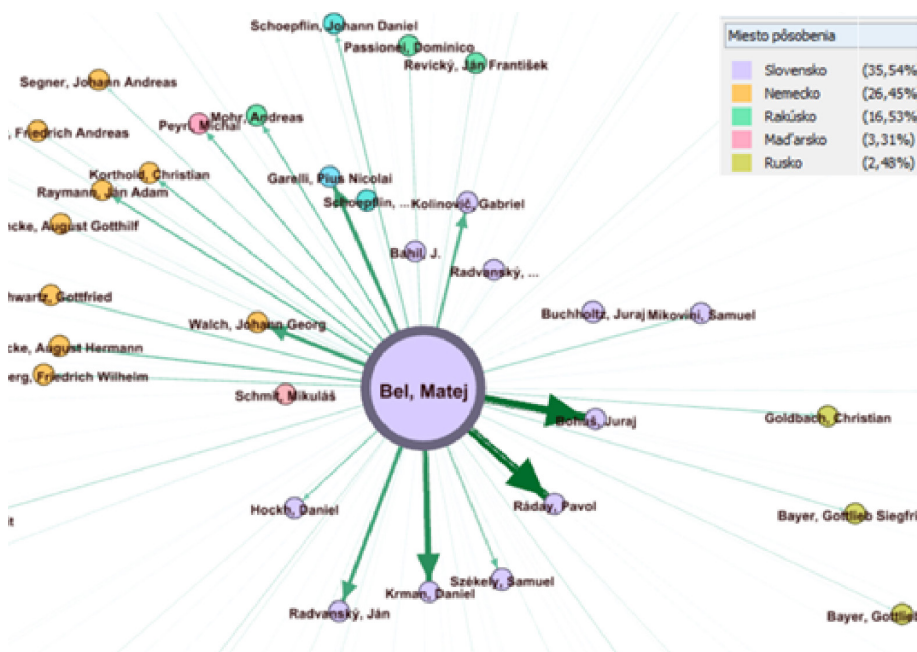
Softvér Gephi následne vloženie údaje spracoval a vizuálne zobrazil. Východiskové rozloženie grafu bolo náhodné (*Random layout*), čo pôsobilo nesmierne chaoticky. Po mnohých pokusoch sme zistili, že z ponúkaných možností, ktoré Gephi ponúka ohľadom možností rozloženia grafu, našim potrebám najviac vyhovovalo rozloženie zabezpečené algoritmom nazvaným *Force Atlas 2* – viď obrázok 6.

Obrázok 6 Rozloženie vrcholov grafu pomocou algoritmu *Force Atlas 2*

Použitím algoritmu *Force Atlas 2* je používateľovi umožnené v softvéri Gephi dynamicky modifikovať aktuálne rozloženie grafu, teda vzájomnú polohu vrcholov. Tento algoritmus využíva techniku prevzatú zo simulácie správania sa prírodných fyzikálnych systémov, v ktorých vystupujú sily ako gravitácia, príťažlivosť, či odpudivosť. Vďaka pôsobiacim „silám“ dokážeme našu sieť, resp. graf rozmiestniť v priestore v tzv. rovnovážnom stave (Jacomy a kol. 2014), pričom sa kladie dôraz na relatívnu vzdialenosť medzi vrcholmi grafu. Kým „ťažšie“ uzly sú príťahované viac do stredu, „ľahšie“ sú odpudzované smerom von. Intenzitu pôsobenia síl je možné škálovať. Vzájomne pôsobiace sily vytvárajú počas behu algoritmu dynamický pohyb uzlov, ktoré následne smerujú k rovnovážnemu stavu. Podľa slov autora (Jacomy a kol. 2014), existuje predpoklad, že takto utvorená konfigurácia uzlov pomôže pri neskoršej interpretácii vizualizovaných údajov. Vrcholom grafu navyše nemusíme povoliť prekryvanie, čo opäť sprehladní zobrazené výsledky – najmä ak používame menovky (tzv. *labels*) vrcholov.

K jednotlivým hranám i vrcholom grafu umožňuje Gephi asociovať ďalšie ľubovoľné atribúty, na základe ktorých vieme do vizualizácie zakomponovať ďalšie sekundárne polia údajov a na ich základe aplikovať rôzne filtre na množiny vrcholov a hrán. My sme zvolili „farbenie“ vrcholov na základe približnej geografickej oblasti aktívneho pôsobenia daných osôb v kultúrno-spoločenskom kontexte tej doby. „Vtedajšie historické pomenovania území (Sasko, Sedmohradsko,...a pod.) sme sa snažili čo možno najvernejšie mapovať k súčasným oblastným názvom, resp. názvom odpovedajúcich štátov. Každý osobeň bol týmto spôsobom priradený práve jeden nový atribút v stĺpci štát. Ak osoba pôsobila na viacerých miestach, vybrali sme pre ňu najcharakteristickejšie územie. V Gephi sme následne vybrali atribút miesta pôsobenia ako sledovaný parameter a nechali na vrcholy grafu automaticky aplikovať farebnú škálu“ (Formanek a Kajánová 2018). Výsledok je zrejmy na obrázku 7.

Obrázok 7 Detailný pohľad, graf farbený na základe vybranej vlastnosti

Z obrázka 7 je na prvý pohľad zrejmé, že Matej Bel posielal najviac korešpondencie Jurajovi Bohušovi a Pavlovi Rádayovi, čo boli osobnosti pôsobiace predovšetkým na území terajšej Slovenskej republiky. Významná časť Belovej korešpondencie ale smerovala taktiež do dnešného Nemecka. Na základe

de farebného pokrytia sme teraz schopní identifikovať osobnosti pôsobiace na rovnakom geografickom území. Hrúbka šípok (orientovaných hrán) v našich grafoch odzrkadľuje ich váhu, teda množstvo odoslaných listov. Pomerne jednoduchým spôsobom dokážeme vizuálne identifikovať tie osobnosti, ktoré sa na komunikácii najviac podieľali. Nie je pritom problémom sledovať aj miesta pôsobnosti týchto ľudí, lokalizovať ich na mape Európy, čím ich zaradíme do určitého zvoleného kontextu. Táto vlastnosť môže, spoločne s inými, neskôr priniesť nesmierne zaujímavé zistenia – po spracovaní korešpondencie niekoľkých desiatok až stoviek ďalších osobností.

Záver

Obe predložené online databázy predstavujú užitočný nástroj pri prezentácii historických faktov. Využívajú moderné softvérové technológie, predovšetkým z oblasti softvérov s otvoreným zdrojovým kódom. Doplnkové technológie, akými je napríklad virtualizačná vrstva, sa starajú o bezproblémový chod, zálohovanie, ako aj o dlhodobú udržateľnosť týchto webových sídiel.

Proces vizualizácie vedeckej komunikácie v rokoch 1500 – 1800, tak ako sme ho v tomto príspevku stručne načrtli, sa aktuálne nachádza len vo svojej počiatočnej fáze, ktorú budeme v blízkej budúcnosti naďalej rozvíjať. Hoci sme zatiaľ patrične spracovali len vybranú korešpondenciu Mateja Bela, plánujeme neskôr do databázy INDED vložiť aj korešpondenciu ďalších významných učencov žijúcich v období 1500 – 1800. Sme presvedčení, že ďalším spracovaním, vizualizovaním a skúmaním dát získame hodnotné vedecké výstupy, ktoré nám pomôžu poodhaliť na prvý pohľad menej zrejmé skutočnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

BASTIAN, Mathieu, 2009. *Gephi: An Open Source Software for Exploring and Manipulating Networks* [online]. [cit. 2020-01-02]. Dostupné na: <https://www.aaai.org/ocs/index.php/ICWSM/09/paper/view/154/1009>

DURASPACE, 2020. *About DSpace* [online]. 2020 [cit. 2020-01-01]. Dostupné na: <https://duraspace.org/dspace/about/>

FORMANEK, Matúš, 2016. Budovanie katedrových digitálnych knižníc. In: *K21 Kniha ve 21. století: Redefinování role knihoven ve 21. století*. Brno: Moravská zemská knihovna v Brne, s. 175 – 184. ISBN 978-80-7051-220-3.

FORMANEK, Matúš a Marcela KAJANOVÁ, 2018. Vizualizácia vedeckej komunikácie pomocou open source softvéru na analýzu grafov a sietí. In: *Vedecká komunikácia 1500 – 1800 II : Zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta humanitných vied, Katedra media-matiky a kultúrneho dedičstva, 2019, s. 167 – 181. ISBN 978-80-89832-17-0.

FORMANEK, Matúš, 2018. *Reálny a virtuálny verejný priestor*: [dizertačná práca]. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, 2018.

HARTLEY, Matt, 2017. *Best Linux Distros for the Enterprise* [online]. 2017 [cit. 2020-01-02]. Dostupné na: <https://www.datamation.com/open-source/best-linux-distros-for-the-enterprise.html>

HASAN, Mehedi, ©2019. *Best Linux Server Distro: Top 10 Compared and Our Recommendation* [online]. ©2019 [cit. 2020-01-02]. Dostupné na: <https://www.ubuntupit.com/best-linux-server-distro-top-10-compared-recommendation/>

JACOMY, Mathieu a kol., 2014. ForceAtlas2, a Continuous Graph Layout Algorithm for Handy Network Visualization Designed for the Gephi Software. In: *PLoS ONE* [online]. 2014, roč. 9, s. 6 [cit. 2020-01-02]. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0098679>. Dostupné na: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0098679#s2>

JISC, 2020. *OpenDOAR Statistics* [online]. 2020 [cit. 2020-01-01]. Dostupné na: https://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html

LONG, Moe, 2017. *12 Best Linux Server Operating Systems and Who Should Use Them* [online]. 2017 [cit. 2019-12-29]. Dostupné na: <https://www.makeuseof.com/tag/best-linux-server-operating-systems/>

RYAN, James, 2010. Linux Distribution Chart. In: *Linux Journal*. 2010, č. 4, s. 194. ISSN 1075-3583.

SINGH, Maninder a Vincent CHU, 2016. *Hypervisors and Virtualization* [online]. 2016 [cit. 2019-12-20]. Dostupné na: <https://www.slideshare.net/vw-chu/slides-63268602>

STROUD, Forrest, 2018. *Top 10 Linux Server Distributions of 2018* [online]. 2018 [cit. 2019-12-19]. Dostupné na: <https://www.serverwatch.com/columns/slideshows/top-10-linux-server-distributions.html>

TURNER, Howard, Robert BARRON a Aaron MCCROCKLIN, 2016. Open Source Technologies to Build Stable and Resilient Infrastructures in Information Technology Education. In: *SIGITE '16 Proceedings of the 17th Annual Conference on Information Technology Education*. 2016, s. 31 – 33. ISBN 978-1-4503-4452-4. DOI: 10.1145/2978192.2978217

WHITSON, Gordon, 2014. *What Operating System Should I Use for My DIY Home Server?* [online]. 2014 [cit. 2019-12-17]. Dostupné na: <https://lifehacker.com/what-operating-system-should-i-use-for-my-diy-home-serv-1671385076>

Kotradyová, Veronika

Slovenská technická univerzita v Bratislave,
veronika.kotradyova@stuba.sk

Stratégie pre kreatívnu prácu s regionálnou identitou v rámci projektu IDENTITA SK

Abstrakt: Príspevok prezentuje projekt IDENTITA SK – spoločná platforma dizajnu, architektúry a sociálnych vied a jeho aktuálne výstupy – vývoj výrobkov a tvorbu databázy, ako aj možné stratégie transformácie regionálnych prvkov v modernom dizajne a architektúre. Poukazuje tiež na možnosti podpory regionálneho rozvoja a nových foriem turizmu v regiónoch a skúma jej súvislosť s wellbeing užívateľov priestorov a výrobkov.

Kľúčové slová:

Architektúra. Dizajn. Interpretácia. Regionálna identita. Regionálny rozvoj. Remeslo. Transformácia. Turizmus.

Úvod

V procese modernizácie sa stierajú regionálne rozdiely vyjadrené kultúrnou heterogenitou, vlastné všetkým typom predmoderných spoločností. V závislosti od geografického a historického kontextu je/môže byť miera zániku/transformácie regionálnych kultúrnych charakteristík pod tlakom transmisie inovácií veľmi rôznorodá. Avšak súčasťou modernizačných procesov je aj proces „vynachádzania tradície“. To, čo je v súčasnosti označované za folklór a tzv. ľudovú tradíciu, je vynálezom modernej doby. Podľa Hobsbawma obsahuje termín „invented tradition“ tak aktuálne vynájdené, konštruované a formálne inštitucionalizované „tradície“, ako aj ťažšie rozlíšiteľné krátkodobejšie tradície, presadzujúce sa rapídny spôsobom. Významom pojmu „vynájdená tradícia“ je súbor praktík, normálne riadených verejne deklarovanými alebo nevyslovenými pravidlami, ktoré majú rituálny alebo symbolický charakter. S cieľom vstúpiť spoločnosti určité hodnoty a normy správania prostredníctvom opakovania, ktoré automaticky naznačujú kontinuitu s minulosťou. V skutočnosti sa v rámci možností pokúšajú o vytvorenie kontinuity s vhodnou historickou minulosťou (Podoba 2018, s. 44).

Prítomnosť regionálnej/lokálnej identity v dizajne prvkov materiálovej kultúry – budov, verejných priestorov, interiérov, produktov a v súvisiacich službách je dôležitou súčasťou udržateľnosti a socio-kultúrneho wellbeingu. Nanešťastie je často misintepretovaná a zvládnuť ju s vkusom a citom pre miestny kontext je veľkou výzvou v rámci priemyslu tak, aby bola skutočným prínosom pre regionálneho rozvoj. Príspevok prezentuje súčasné výsledky výskumného projektu Identita SK, ktorý sa zaoberá fenoménom regionálnej identity s použitím literárnej rešerše, terénneho výskumu, participatívneho navrhovania a tvorivých workshopov. Skúma aj súvislosť medzi prítomnosťou regionálnych prvkov v materiálnej kultúre a wellbeingu užívateľov.

Metodika projektu Identita SK

- Literárna a databázová rešerš,
- terénne výskumy kombinované s tvorivými workshopmi, s cieľom zmapovať situáciu v stavebnej a materiálnej kultúre v regiónoch a navrhnúť koncepcie pre tvorbu výrobkov a služieb transformovaním prvkov regionálnej identity,

- pilotné tvorivé workshopy, ktorého výstupmi sú výrobky a služby vhodne inšpirované regionálnymi prvkami, s trhovým potenciálom, vyrobitelne a distribuovatelne v regiónoch.

Doposiaľ uskutočnené terénne výskumy kombinované s workshopmi:

- Regionálny produkt - Horehronie (Pohorelá, jún 2018),
- Regionálny produkt - Hont (Hrušov, September 2018),
- Severný Zemplín a Šariš (Bardejov, november 2018),
- Regionálny produkt z dreva Dolná Orava (Zuberec, jún 2019),
- Fenomény slovenského turizmu - Liptov, Tatry a Čičmany (júl 2019),
- Identita SK – Gemer (október 2019).

Obrázok 1 Diskusia so zástupcami združení, neziskových organizácií a malých podnikateľov o regionálnom rozvoji, Bašta, Bardejov, 1.12. 2018

Aktivity počas projektu

- Mapovanie a dokumentovanie živých tradičných remesiel a moderných podôb remesla – samostatní remeselníci a remeselné dielne – preverovanie možností podpory a ich spolupráce s dizajnérmi.
- Pamiatkové zóny, národné kultúrne pamiatky aj bežné zachované

domy bez ochrany, vydarené rekonštrukcie a príklady dobrej praxe práce s regionálnou identitou pri novostavbách.

- Poukazovanie na potenciál rozvoja nových uvedomelých foriem turizmu. Agroturizmus, ekoturizmus.
- Organizovanie odborných podujatí: diskusie s občanmi v regiónoch počas terénnych výskumov (Obrázok 1), tvorivé workshopy s remeselníkmi, študentami a profesionálmi z oblasti regionálneho rozvoja a dizajnu, konferencia IDENTITA SK 2018 a 2019 na FA STUBA.

Hľadanie kreatívnych stratégií regionálneho rozvoja

Súčasťou projektu je aj skúmanie súvislostí regionálnej identity a socio-kultúrnej udržateľnosti, regionálneho rozvoja. Toto snaženie bude viesť ku vypracovaniu koncepcií a stratégií a možným business modelom pri zohľadnení aktuálnej situácie v regiónoch.

Regionálny rozvoj má najmä vo vzdialenejších oblastiach najväčší potenciál práve pri vytváraní lepšej infraštruktúry pre rôzne formy uvedomelého turizmu (agroturizmus, ekoturizmus, etnoturizmus), s čím súvisí poskytovanie ubytovacích, stravovacích, ako aj zážitkových, zábavných a vzdelávacích služieb, ktoré sú poňaté s čo najväčšou mierou autenticity. Na tieto služby je možné naviazať aj vývoj, výrobu a predaj autentických regionálnych výrobkov, ktoré môžu mať tradičný aj moderný dizajn.

V mnohých turisticky zaujímavých lokalitách s autentickou materiálnoú aj nehmotnou tradičnou kultúrou však často nachádzame skeptický prístup a malé sebavedomie, tak potrebné pre podnikanie v regiónoch. Neoddeliteľnou zložkou je aktivizmus v regiónoch, pričom čím je región viac „podvyživený“, paradoxne tým silnejšiu aktivitu miestnych občianskych združení a rôznych spolkov v nich nachádzame. V mnohých regiónoch nachádzame efektívne fungujúce tzv. miestne akčné skupiny, ktorých súčinnosť je pri vytváraní stratégií regionálneho rozvoja kľúčová.

Akú úlohu pri regionálnom rozvoji má moderný dizajn? Jeden zo stále živých smerov dizajnu je prelínanie remesla, umenia a dizajnu, pričom je ťažké povedať, kde končí jeden a začína druhý. V tomto prípade je často dizajnér zároveň výrobcom alebo naopak. Menej v sortimente regionálnych výrobkov funguje princíp, že profesionálny dizajnér niečo navrhne a výrobca to podľa jeho návrhu navrhne.

Medzi lokálnymi remeselníkmi, výrobcami suvenírov či iných regionálnych výrobkov však prevláda často istá nedôvera voči modernému dizajnu, vyplývajúca zo strachu z neznámeho.

Je preto lepšie komunikovať moderný dizajn u tradičných výrobcov, zlepšiť spoluprácu medzi dizajnérom a výrobcami – remeselníkmi, čím sa môže posunúť výroba na profesionálnejšiu úroveň a otvoriť nové trhy. To sa dá docieľiť spoločnými pilotnými podujatiami, ktoré pomôžu spoznať viac prácu toho druhého a nájsť styčné plochy, ktoré v konečnom dôsledku prinesú benefity aj pre regionálny rozvoj.

V rámci projektu sa uskutočnilo viacero workshopov, kde sa samotným navrhovaním testovali a skúmali rôzne stratégie práce s regionálnou identitou. Na obrázku 2 sú ukážky výrobkov, ktorých inšpiráciou boli regionálne prvky. Viaceré z týchto prototypov majú potenciál byť regionálnymi výrobkami a to tak, aby boli regiónom nielen inšpirované, ale sa v ňom aj lokálne produkovali a reprezentovali materiálnu kultúru daného regiónu. Je ale potrebný ďalší vývoj a najmä nadväzovanie vzťahov s výrobcami in situ. Ideálnym konceptom je participatívne navrhovanie výrobkov v kombinácii výrobcu, dizajnéra, predajcu a potenciálny užívateľ. Veľkou otázkou je miera použitia tradičných remeselných techník a moderných technológií, ktoré zabezpečujú efektívnejšiu výrobu ale pri necitlivej aplikácii aj slabšiu autenticitu.

Obrázok 2 Prototypy výrobkov vytvorených v rámci projektu Identita sk, autori: Kristína Valičková, Peter Daniel, Tatiana Lesajová, Markéta Kučerová, Adam Tóth, Martin Mjartan, foto: Noro Knap

Výskum súvislostí medzi regionalitou a wellbeingom

Pri popisovaní fenoménu „návratu ku koreňom“ alebo naspäť k svojmu „Ja“ môžeme stavať na teórii individualizácie zo psychoanalytických štúdií Carla Junga. V širšom kontexte môže byť individualizácia definovaná ako dosiahnutie sebaaktivizácie cez proces integrácie vedomého a nevedomého (Estez 1996).

Tradícia a kultúra, ako zdieľané hodnoty, poznanie a preferencie, je súčasťou vedomia aj nevedomia a proces návratu ku svojmu „Ja“ a je hlavnou súčasťou budovania osobnej identity a integrity.

Dôležitou súčasťou tohto projektu je skúmanie súvislostí regionálnej identity s wellbeingom, ktorá je testovaná prostredníctvom merania fyziologických reakcií (EEG senzormi). Jeho súčasťou je preskúmanie súvislostí týchto reakcií a pôvodu a sociálneho zázemia respondentov, ako aj vnímanie dekoratívnosti, ľudovosti, modernity alebo gýču. Výsledky týchto testov budú publikované v priebehu roku 2020.

Na teoretickej báze boli formulované štyri základné súvislosti v rámci interakcie človeka s prostredím s regionálnymi prvkami a to:

1. prílnutie – vytváranie osobnej a kolektívnej identity;
2. komfort z interakcie so “známymi” prvkami – zdieľanými v rámci kultúrnych hodnôt a znakov, archetypov a stereotypov;
3. sprostredkovanie autentického zážitku;
4. satisfakcia a flow pri ručných prácach a inými manuálnych činnostiach či pri inom kontakte s remeslom.

Vývoj databázy

Jedným z hlavných výstupov projektu je budovanie interaktívnej databázy, pozostávajúcej z regionálnych a lokálnych prvkov a príkladov dobrej praxe.

Databáza pokrýva 5 oblastí záujmu: architektúra, dizajn a remeslo, slovenská kuchyňa, kultúra, príroda.

Databáza vznikla, aby dokázala popísať a „ilustrovať“ regionálnu identitu v materiálnej kultúre na Slovensku, ktorá je zrkadlom geomorfologickej a sociálnej rôznorodosti regiónov. Chceme priblížiť jej pôvodnú zakonzervovanú podobu v múzeách aj tú v reálnom funkčnom prostredí - transformovanú sú-

časnými potrebami. Jej náplň je skoncipovaná z terénneho výskumu, rešerší v literatúre a v existujúcich databázach. Sú v nej aj presné navigácie ku jednotlivým bodom záujmu, ktoré by mohli poslúžiť ako zdroj poznania a inšpirácie pri tvorbe regionálnych stavieb, výrobkov a služieb tak, aby sa podporila výnimočná rozmanitosť v jednotlivých regiónoch a jedinečných lokalitách na Slovensku. Jej cieľom je prispieť ku rozvoju nových foriem ohľaduplného turizmu. Databáza je členená podľa regiónov s možnosťou filtrovania informácií aj mimo nich pre ľahšie vyhľadávanie.

Bude prístupná na stránke www.projektidentita.sk.

Záver

Stratégie pre kreatívnu prácu s regionálnou a lokálnou identitou môžeme formulovať do týchto bodov:

- chrániť a rekonštruovať in situ, kde je potrebná čo najúčinnějšía podpora štátu a lepšie mechanizmy pre zachovávanie a udržiavanie pamiatok,
- zhromažďovať, zbierať, vystavovať a vytvárať “chránený priestor” v kultúrnych zariadeniach a na interaktívnych podujatiach najmä pre deti a mládež,
- interpretovať a transformovať do súčasných moderných konceptov dizajnu výrobkov a služieb,
- ignorovať....?

Zdieľanie a výmena poznatkov, nadväzovanie kontaktov, interdisciplinárna komunikácia a kooperácia, pozeranie sa na danú tému z rôznych uhlov pohľadu pri použití metodiky z rôznych odborov, to všetko je nesmierne dôležité pre komplexné uchopenie problematiky regionálnej identity v materiálnej kultúre.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja projektom APVV 16-0567 Identita SK- spoločná platforma dizajnu, architektúry a sociálnych vied.

Zoznam bibliografických odkazov

ESTEZ PINKOLA, C., 1996. *Women Who Run With the Wolves: Myths and Stories of the Wild Woman Archetype*. New York: Ballentines Books, 1996. ISBN 9780345409874.

HAWKES, Jon, 2001. *The fourth pillar of sustainability - Culture's essential role in public planning*. Victoria: Common Ground Publishing Pty Ltd, for the cultural development network, 2001. ISBN 186335 050 0.

PODOBA, Juraj, 2018. Kontinuita a identita v podmienkach spoločností neskorkej modernity. In: *IDENTITA SK a INSK – INTERIÉR NA SLOVENSKU*. 4. – 5. 10. 2018. Zborník z medziodborovej dvojkonferencie. Bratislava: Vydavateľstvo Spektrum STU, 2018, s. 42 – 49. ISBN 978-80-227-4893-3.

Súvisiace informačné zdroje

WALKER, C. J., 2010. Experiencing flow: Is doing it together better than doing it alone? In: *The Journal of Positive Psychology*. 2010, roč. 5, č. 1, s. 5 – 11. ISSN 1743-9779.

Zentko, Jozef

Katolícka Univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta,
Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky,
jozef.zentko@ku.sk

Multiaspektová analýza kultúrnych aspektov v historických fotografiách v podmienkach primárneho vzdelávania

Abstrakt: Príspevok venuje pozornosť možnostiam začlenenia multiaspektovej analýzy plošných vizuálnych materiálov a fotografií do edukačného procesu v primárnom stupni vzdelávania. Vo svojom obsahu teoreticky charakterizuje multiaspektovú analýzu spolu s jej aplikačnými možnosťami v priestore súčasnej pedagogickej reality. Implementácia tejto analýzy je prezentovaná so zreteľom na medzipredmetové vzťahy a interdisciplinárne presahy.

Kľúčové slová:

Edukácia. Fotografia. Medzipredmetové vzťahy. Multiaspektová analýza. Vizualizácia. Vizuálna gramotnosť.

V súčasnej pedagogickej realite nachádzame dostatočný priestor pre tvorivú prácu spojenú s využívaním fotografie. Ide o rôzne aktivity zamerané na samotnú tvorbu, resp. realizáciu fotografie (Uhrinová a Zentko 2013), ale tiež činnosti využívajúce multiaspektovú analýzu fotografie, ktorá je známa najmä vo vedách o dejinách. Implementácia tejto analýzy do výchovno-vzdelávacieho procesu v primárnom vzdelávaní so zreteľom na jednotlivé vyučovacie predmety pôsobí vždy inšpirujúco a povzbudzujúco. Konkrétne ide o predmety vo viacerých vzdelávacích oblastiach primárneho vzdelávania. Implementáciu nachádzame hlavne vo výtvarnej výchove, hudobnej výchove, pracovnom vyučovaní, vlastivede, náboženskej výchove, ale rovnako vo vyučovaní prvouky, prírodovedy, slovenského jazyka či matematiky (Štátny vzdelávací program pre primárne vzdelávanie). Významnú funkciu má v súčasnom výchovno-vzdelávacom procese správne využívanie medzipredmetových vzťahov, ktoré ideálne podporia použitie multiaspektivej analýzy a posilnia tak originalitu a logické myslenie žiakov. Multiaspektová analýza fotografie je metóda využívaná prevažne v etnografii a kultúrnej antropológií, vhodné uplatnenie nachádzame práve aj v pedagogike, nakoľko výrazne prispieva k už spomínanému rozvoju tvorivosti a myslenia žiakov a je využiteľná tak vo formálnom ako aj neformálnom vzdelávaní. Cieľom tejto metódy je zachytiť obsah fotografie ako nehierarchizovanú sumu prvkov objektov, javov osôb a pod. Teda pri tejto analýze pracujeme s informáciami, ktoré na fotografii vidíme, teda osoby, predmety, fixované časti procesov, javov ako aj hmotné prostredie (Popelková a Zajonc 2004).

Zameriava sa na analýzu vhodných fotografických materiálov vychádzajúcich z vizuálnej antropológie, ktoré sú pre detí resp. žiakov dostupné v rodinných fotoalbumoch a rodinných archívoch. Vizuálna antropológia je dôležitým a výrazne využiteľným prostriedkom pre spoznávanie materiálneho ale hlavne duchovného dedičstva každého národa. Má popredné postavenie v rovine súčasnej pedagogickej komunikácie a pozitívne tak dotvára priestor edukačnej reality. Vizuálna antropológia nám predstavuje štúdium kultúry prostredníctvom objektívu fotoaparátu alebo filmovej kamery. Takýmto spôsobom sa získava dôležitý vizuálny materiál (Soukup 2010). Našu pozornosť zameriavame na historickú, resp. etnografickú fotografiu, ktorá plní dôležitú úlohu pri charakteristike väčšinou už neexistujúcich skutočností. Fotografie nám slúžia ako prostriedok pri porovnávaní života v minulosti a dnes, pričom môžeme porovnávať stavby, vybavenie kuchyne, domácností, odev, trávenie voľného času a kultúrne aspekty detstva, detskú hru, prácu a pod.

Fotografický záznam vytvára človek, s poslaním, aby ju následne vnímal resp. pozoroval druhý človek (Šmok 1975). Rozlišujeme tak jednotlivé druhy dokumentárnej a umeleckej fotografie. Dokumentárnu fotografiu môžeme využívať z vlastných zdrojov a možností alebo siahneme po snímkach významných a reprezentatívnych autorov.

Pre tvorivú prácu s fotografiou sú vhodné napr. snímky popredných slovenských autorov ako Martin Martinček, (Matuška, Martinček a Dvořák 1975), (Martinček a Pauer 2006), či Karol Plicka (Pauer 2016), ktorí vo vizuálnej antropológii Slovenska majú výrazne postavenie. Vo svojej tvorbe, ktorá je citlivou prezentáciou slovenského ľudu zachytávajú dedičstvo prevažne duchovnej kultúry Slovenska. Samozrejme popredné miesto zastávajú v našom kontexte rodinné historické fotografie zachytávajúce udalosti, predmety, osoby či konkrétnu ľudskú činnosť. V samotnej fotografii zachytávajúcej rôzne udalosti duchovnej kultúry je dôležitá tiež voľba okamihu expozície, kedy bola fotografia realizovaná (Šmok 1975).

Práca s fotografickým materiálom výrazne prispieva k podpore vizuálnej gramotnosti. Pri analýze dokáže žiak s pomocou pedagóga správne spracovať informácie, detailne porozumieť vizuálnemu obsahu, rozlišovať, ktoré informácie sú podstatné a ktoré doplnkové. Pri samotnej analýze môžeme postupovať v troch rovinách: vidieť, komunikovať, tvoriť (Šupšáková 2015).

Pre prácu s fotografiou známeho fotografa je ukázková čiernobiela fotografia Martina Martinčeka *Ráno v Liptovskej Tepličke* (dostupná na webe umenia), ktorá zobrazuje vyhánanie husí na pašu, resp. na potok, na ktorej sú prítomné dve pastierky (jedno dieťa a jedná dospelá osoba). Súčasťou figurálnej kompozície je aj gazda s vozom a kravským záprahom.

Pri multiaspektovej analýze si všimame viaceré oblasti:

Poľnohospodárstvo: Spôsob priahania ťažných zvierat do jarma, v našom prípade kravské priahanie.

Doprava a transport v minulosti: Doprava a dopravné príležitosti v minulosti, voz - kolesový dopravný prostriedok ťahaný kravským záprahom, nazývaný tiež v ľudovom prostredí aj rebrňák, drabiňák a pod. Spôsob úpravy cestných komunikácií – chodníky a cesty v minulosti.

Detská práca: Pasenie husí. Detstvo. Voľný čas.

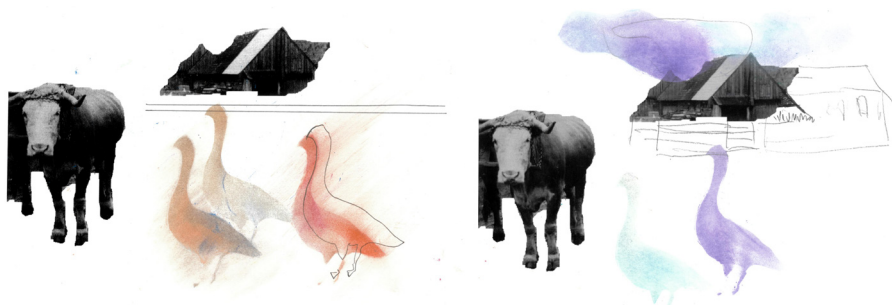
Odev: Spôsob obliekania detí a dospelých. Pracovný odev.

Architektúra: Spôsob bývania na dedine. Architektúra, omietnutá drevená stavba s podlomenicou a murované povojnové domy. Zdobenie okenných otvorov a pod. Oplotenie. Predzáhradka. Vonkajšia povrchová úprava stien a fasád.

Reklama: Výklad a nápis v obchode s textilom.

Farebnosť: Pre rozvoj tvorivosti a predstavivosti detí je vhodné pokúsiť sa určit možnú farebnosť v tom čase (napr. porovnanie s farebnou fotografiou z 50. – 60. rokov minulého storočia). Navrhnuť novú, resp. vlastnú farebnosť.

Rovnako vhodné sú fotografie zobrazujúce Liptovské deti I-V, Nábožní vrcháři a pod. Ideálnym príkladom je súbor fotografií Naše deti (cyklus zobrazuje fotografie z interiéru dobových materských škôl od päťdesiatych rokov).

Obrázok 1 Dotváranie vizuálneho celku

(výtvarná práca s fotografiou Martina Martinčeka, obsahová a výrazová rovina)

Multiaspektová analýza vo fotografii z rodinných albumov

Pre tvorivú prácu sú vhodne využiteľné a ľahko dostupné fotografie s rodinných albumov. Ako príklad používame fotografiu (zdroj: archív rod. Jurčovej) zobrazujúcu prácu v záhrade. Figurálnu kompozíciu tvoria tri postavy, starší muž a dve deti. Konkrétne ide o starého otca so svojimi dvoma vnúčatkami. Ak chceme využívať multiaspektovú analýzu, postupujeme podľa konkrétnych krokov. Pri takejto práci s fotografiou sa zameriavame na konkrétny obraz samostatnej fyzicky existujúcej dokumentačnej jednotky v konkrétnom čase, teda bez používania ďalších dokumentov (Popelková a Zajonc 2004). Popisujeme fotografiu bez poznania jej historického zázemia. So zreteľom na takúto činnosť nás zaujíma (Popelková a Zajonc 2004):

- formálna analýza obrazu,
- obsahová analýza obrazu,
- určenie súvislosti výkladu.

Práve táto forma štúdia fotografie a následnej práce s ňou môže výrazne zefektívniť vyučovací proces na primárnom stupni vzdelávania.

Takáto analýza v sebe ukrýva cenné informácie, ktoré umožňujú spoznávať množstvo historických a kultúrnych súvislostí. Ide prevažne o tieto fotografie:

- fotografie zobrazujúce človeka v agrárnej kultúre a pri práci,
- fotografie zobrazujúce človeka vo folklóre so zreteľom na výtvarné, hudobné, tanečné a dramatické umenie,
- fotografie zobrazujúce rodinné udalosti, život v rodine ako aj etnológiu detstva,
- fotografie zobrazujúce náboženský a spoločenský život a udalosti.

Všetky tieto témy sú častokrát prestížnou súčasťou práve rodinných albumov (Botíková 2004).

Obrázok 2 Práca na poli, motykové hospodárenie (zdroj: archív rod. Jurčovej)

Obrázok predstavuje farebnú fotografiu zo súčasnosti, ktorá približuje spôsob kultivácie pôdy pomocou motyky – motykové hospodárenie. Zobrazuje ľudskú prácu s motykou. Deti sa prostredníctvom fotografie zoznamujú s prácou na poli či v záhrade. Nakoľko pracujú s fotografiou, ktorá je z ich prostredia, teda z rodinného albumu či fotoarchívu, analýza môže byť pre deti prirodzená.

Otázky do diskusie:

1. Čo robia postavy na obrázku?
2. Čo okrem postáv na obrázku vidíme? (V tejto otázke využívame analýzu viacerých aspektov. Napr. práca, motykové hospodárenie, spôsob obliekania – na základe toho vieme určiť ročné obdobie. Oplotenie s bránou. Les a stromy a pod.)
3. Realizovali ste podobnú činnosť?

Aktivity:

4. Možná zmena fotografie farebnej za čiernobielu (v tom prípade sa hľadajú možné alternatívy podporujúce detskú farebnú citlivosť a tvorivosť).
5. Možné výrezy fotografie priamo buď v počítači, alebo formou vystrihovania z xerokópie.
6. Práca s výrezom fotografie. Možnosť výtvarného dotvorenia fotografie. Doplňiť pozadie, postavy, architektúru a pod.

Obrázok 3 a 4 Výrezy z fotografie

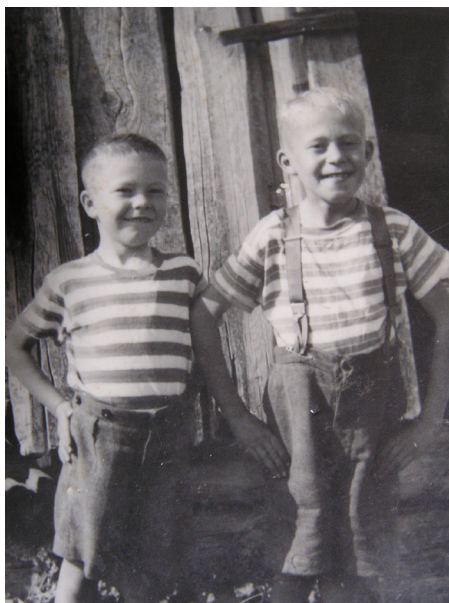
7. Práca s historickou fotografiou z rodinného albumu (zdroj: archív rod. Jurčovej). Fotografia zobrazuje dvoch chlapcov, ktorí pózujú pred fotoaparátom. Fotografia pochádza zo štyridsiatych rokov minulého storočia. Pri analýze pozorujeme dobový odev, módu a spôsob úpravy vlasov – dobový účes detí. Tiež môžeme vnímať časť drevenej stavby v pozadí.

Otázky do diskusie:

8. Čo nám predstavuje fotografia?
9. Čo okrem postáv na obrázku vidíme? (časť oplotenia, resp. časť drevenej hospodárskej budovy so zaujímavou štruktúrou).
10. Máte doma, resp. u starých rodičov podobné fotografie?

Aktivity:

11. Možný fiktívny prepis čiernobielej fotografie na farebnú (v tom prípade sa hľadajú možné alternatívy podporujúce detskú farebnú citlivosť a tvorivosť).
12. Možné výrezy fotografie buď priamo v počítači, alebo formou vystrihovania z xerokópie.
13. Práca s výrezom fotografie. Možnosť výtvarneho dotvorenia fotografie. Doplňiť pozadie, postavy, architektúru a pod. Práca s prúžkovým motívom na tričku detí. Pri výreze chlapcov dotvárame pozadie, resp. prostredie. Pri výrezoch, po ktorých ostali biele plochy, doplníme chýbajúce časti. Vytvoríme tak obraz doplnením chýbajúcich postáv, resp. doplníme časť drevenej konštrukcie – so zaujímavou štruktúrou dreva.
14. Pri jednotlivých výrezoch nám vzniká zaujímavá šablóna, ktorá sa môže výrazne využiť pri podpore výtvarnej tvorivosti.

Obrázok 5 Dvaja bratia (zdroj: archív rod. Jurčovej)

Obrázok 6 a 7 Výrezy z fotografie

Multiaspektová analýza ponúka tvorivú prácu s fotografiou pri ktorej deti, resp. žiaci, bližšie spoznávajú medzipredmetové vzťahy a súvislosti v daných témach. Ponúka sa tak práca, keď v jednej téme objavujeme viaceré aspekty s ňou súvisiace. Prispievame tak k podpore národného povedomia, spoznávaniu kultúry a histórie, ako aj k porozumeniu antropologických vzťahov. Práve vhodne nastavené inovačné programy, metódy a formy vyučovacieho procesu dotvoria a spestria súčasný edukačný priestor. Fotografia ako vizuálne médium prešla od doby svojho vzniku zložitými vývojovými a výrazovými cestami. Či už išlo o otázky prijatia fotografie medzi výtvarné druhy alebo tiež otázka, či patrí medzi vysoké, teda voľné, alebo úžitkové umenie. Aktuálna teória a prax výtvarnej pedagogiky sa pri tvorivej práci v tomto smere nezaobrá len technológiou vzniku samotnej fotografie, ale predovšetkým špecifickým vyjadrovacím jazykom fotografie (Bielešová 2015). Pre tvorivú prácu s fotografiou prostredníctvom multiaspektovej analýzy je nevyhnutné pozorovať všetky prítomné deje, javy a tiež predmety. Žiaci si takto zlepšujú pozorovacie schopnosti a pri začleňovaní jednotlivých javov aj tvorivé a konštruktívne myslenie. Pri analýze fotografických obrazov sa môže výrazne uplatniť aj didaktická metóda brainstormingu, v ktorej počas rýchleho sledu nápadov a myšlienok sa podarí vygenerovať množstvo zaujímavých a vtipných nápadov k danej téme. V analýze fotografického materiálu nachádzame množstvo aspektov súvisiacich s na prvý pohľad jasnou témou a zobrazením (Bielešová 2015).

Je na tvorivosti každého pedagóga, aby vo svojej práci využíval viaceré možnosti, techniky a postupy, vďaka ktorým prispeje k efektívnejšiemu a motivujúcejšiemu edukačnému procesu.

Zoznam bibliografických odkazov

BIELESZOVÁ, Štěpánka, 2015. Možnosti súčasnej fotografie v procese zážitkovej pedagogiky pro dospelé. In: *STUDIA HISTORIA NITRIENSIA*. 2015, roč. 19, č. 1, s. 94 – 98. ISSN 1338-7219.

BOTIKOVÁ, Marta, 2004. Rodinné fotografie a ich využitie pri výuke etnológie. In: *Fotografie jako ikonografický pramen*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2004. ISBN 80-86156-67-2.

MARTINČEK, Martin a Marian PAUER, 2006. *Ako sa krúti svet*. Bratislava: Slovart, 2006. ISBN 8071450340.

MATUŠKA, Alexander, MARTINČEK Martin a Karel DVOŘÁK, 1975. *Vrchári*. Martin: Osveta, 1975.

PAUER, Marian, 2016. *Karol Plicka*. Bratislava: Slovart, 2016. ISBN 9788055612898.

POPELKOVÁ, Katarína a Juraj ZAJONC, 2004. Multiaspektová analýza ikonografických prameňov: fotografia. In: *Fotografie jako ikonografický pramen*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2004. s. 16 – 24, ISBN 80-86156-67-2.

SOUKUP, Martin, 2010. Vizuální antropologie: vznik, vývoj, mílniky. In: *Vizuální antropologie – Kultura žitá a viděná – proměny vizuálních reprezentací v antropologii*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.

ŠMOK, Ján, 1975. *Za tajomstvami fotografie*. Bratislava: Osveta, 1975.

ŠUPŠAKOVÁ, Božena, 2015. *Vizuálna gramotnosť*. Brno: Tribun EU, 2015. ISBN 978-80-363-0934-5.

UHRINOVÁ, Miriam a Jozef ZENTKO, 2013. Fotografia ako dôležitý prvok spoznávania kultúry. In: *Fotografia, edukacja plastyczna VIII*. Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza, 2013, s. 9 – 15. ISBN 1896-7736.

Súvisiace informačné zdroje

INOVOVANÝ ŠTÁTNY VZDELÁVACÍ PROGRAM PRE 1. STUPEN ZŠ,
2015. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2015.

Sítek, Martin

Ústav evropské etnologie,
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno,
01sitekmartin01@gmail.com

Nehmotné kulturní dědictví v České republice

Abstrakt: Příspěvek charakterizuje způsob správy nehmotného kulturního dědictví na území České republiky, která vychází z koordinovaných opatření napříč několika institucionálními úrovněmi. Dále poukazuje na praxi v identifikaci, dokumentaci a ochraně tradiční lidové kultury na příkladu významných kulturních prvků, které jsou součástí Reprezentativního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva UNESCO – sokolnictví, jízdy králů na jihovýchodní Moravě, masopustní obchůzky a masky na Hlinecku.

Klíčová slova:

Jízda králů. Komunita. Koncepce. Kontinuita. Masopust. Nehmotné kulturní dědictví. Sokolnictví. Tradice. Tradiční lidová kultura. UNESCO. Úmluva.

Česká národní kulturní politika se v oblasti tradiční lidové kultury již od roku 2003 řídí závazným dokumentem *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice*¹, která je aktualizována pro období čtyř let a jejíž prvky byly definovány na základě *Úmluvy o ochraně nehmotného kulturního dědictví UNESCO*². Úmluva byla ratifikována v Paříži v roce 2003 a Česká republika k ní přistoupila v roce 2009, na základě čehož se Koncepce stala implementačním nástrojem pro plnění úkolů Úmluvy.

Pokud nahlédneme do textu této mezinárodní smlouvy, můžeme se zaměřit na stěžejní body, které ji charakterizují.

1. *Odvolává se na stávající mezinárodní nástroje v oblasti lidských práv, zejména na Všeobecnou deklaraci lidských práv z roku 1948, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966 a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966.*
2. *Bere na vědomí význam nehmotného kulturního dědictví jako základu kulturní rozmanitosti a záruky udržitelného rozvoje.*
3. *Uznává, že komunity, zejména domorodá společenství, skupiny a v některých případech jednotlivci, hrají důležitou roli při tvorbě, ochraně, udržování a opětovném vytváření nehmotného kulturního dědictví, a přispívají tak k obohacení kulturní rozmanitosti a lidské tvořivosti (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003).*

Po schválení Úmluvy vládou České republiky byla téhož roku definována zmíněná Koncepce. Jde o soubor systémových, koordinovaných opatření, které pomáhají k efektivnější identifikaci, dokumentaci, ochraně, využívání a předávání tradiční lidové kultury nastupujícím generacím (Krist, Skopová a Teturová, ed. 2016). Opatření jsou aplikována na úrovni krajské samosprávy, odborných regionálních, pověřených pracovišť, Národního ústavu lidové kultury a Ministerstva kultury České republiky.

Mezi další odborné instituce, podílející se na naplňování Koncepce, patří i *Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*, který především vytváří budoucí odborné kapacity z řad studentů bakalářského, magisterského a doktorského studia. Značná část absolventů má možnost působit na zmíněných pracovištích jako výzkumní a vývojoví pracovníci, nehlédě

1 Dále jen *Koncepce*.

2 Dále jen *Úmluva*.

na fakt, že mnozí již v průběhu studia využívají nemalou znalost regionálních projevů tradiční lidové kultury. Odborní zaměstnanci Ústavu evropské etnologie dále působí například jako členové *Národní rady pro tradiční lidovou kulturu*, která byla zřízena jako stálý poradní orgán ministra kultury ČR a na základě hlasování jejích členů určuje, zda má být nominovaný statek doporučen k zapsání či nikoliv. Rovněž přiřazuje oponenturu k jednotlivým nominacím, na niž se také mohou podílet zaměstnanci Ústavu evropské etnologie dle jejich odborného zaměření.

Pro potřeby naplnění Konceptce vznikl v roce 2009 *Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky*, tzv. národní seznam. Národní seznamy si vedou všechny státy Úmluvy, jelikož zápis na něj je základní podmínkou pro předložení nominace na *Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví lidstva UNESCO*. Tyto dvě úrovně seznamů, které spravují odborné instituce Národní ústav lidové kultury a Ministerstvo kultury ČR, jsou dále podloženy krajskými seznamy, za které zodpovídají samotné kraje a pověřená regionální pracoviště.

Na Reprezentativní seznam UNESCO bylo za Českou republiku do roku 2019 zapsáno celkem 6 statků (slovácký verbuňk, masopustní obchůzky a masky na Hlinecku, sokolnictví, jízdy králů na jihovýchodě České republiky, slovenské a české loutkářství, modrotisk – resistantní/rezervážní ruční tisk a barvení indigem v Evropě), z nichž 3 byla zpracovány jako nadnárodní nominace.

Národní Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury ČR pak obsahuje k roku 2019 celkově 26 statků a je pravděpodobné, že se rozšíří o další nominace, schválené právě v roce 2019. Agenda obou seznamů se každý rok stále rozšiřuje a vybízí k novým výzvám národní kulturní politiky, které instituce musí řešit právě formou aktualizace Konceptce a celkové metodiky. Ne každý rok se totiž podaří například Národnímu ústavu lidové kultury dokumentovat všechny zapsané statky, jsou proto vybírány prioritní na základě blížící se periodické redokumentační zprávy, která se v případě národního seznamu vypisuje jednou za 7 let od zápisu statku, v případě Reprezentativního seznamu UNESCO jednou za 6 let.

Periodická redokumentační zpráva obsahuje popis současného stavu zapsaného prvku, změny, které se v průběhu daného období udály, včetně eliminace rizik, ohrožující zachování a předávání statku, stejně jako nově definované ohrožující faktory. Národní ústav lidové kultury při tom vychází z dotazníkového šetření, informací od zodpovědných osob a organizací, které statek zapisovaly a vlastní průběžné dokumentace.

Většina statků Reprezentativního seznamu UNESCO je sledována kontinuálně již od doby zápisu. Každý rok se minimálně u jednoho z nich provádí fotodokumentace, videodokumentace a v případě jízdy králů zasedá i skupina odborníků a organizátorů – *Sbor pro ochranu a uchování jízd králů na Moravě*, verbuňk má rovněž vlastní Sbor lektorů a znalců slováckého verbuňku. Obě dvě skupiny se schází na výročních jednáních většinou v prostorách Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici.

V souvislosti s ohrožujícími faktory nehmotných prvků a jejich případné eliminaci, je třeba mít neustále na paměti některé ze základních charakteristik tradiční lidové kultury. Pokud bychom se jimi zabývali podrobněji, jistě bychom si vystačili v rozsahu samostatné publikace, ale pro potřeby tohoto příspěvku definujme alespoň tři stěžejní termíny – *kontinuita, komunita, identifikace*. Jsou to zároveň termíny, které jsou stěžejní i pro text Úmluvy UNESCO.

Kontinuita zajišťuje předávání znalostí a zkušeností z generace na generaci pomocí mechanismu tradice. U výročních obyčejů je to duchovní zkušenost, znalosti a tradicí vymezené rituální chování, u lidových řemesel pak využívání tradičních technologických postupů. Jak také víme, tradice není statická, ale dynamická. Každý jednotlivec či skupina napříč generacemi může přinášet vlastní inovace, zejména v případě tradičních řemesel. Jde o zcela přirozený projev lidské tvořivosti a kreativity, která je udržována mantinely tradice a plní funkce, které jsou pro lidovou kulturu zásadní.

Jednou z takových funkcí je *identifikace a sounáležitost s kolektivem*. Součástí nominačních dokumentů je povinnost uvést nositele statku. Jedná se o jednotlivce, ale rovněž skupiny, kteří statek nadále aktivně udržují, ale zároveň se identifikují s jeho podstatou. Nemusí jít přitom o malou sociální skupinu, jako je rodina, pospolitost či komunita. Identifikační projevy lze dokonce nalézt i na širším teritoriálním celku, jako je například region. Velmi dobře je právě tento prvek patrný u mnohých dosud zapsaných statků, ať už je to velmi rozšířená masopustní tradice, jízda králů na jihovýchodě Moravy i v oblasti Hané, slovácký verbuňk, valašský odzemek, aj.

V celkovém souhrnu je úkolem zmíněné dokumentace statků Národním ústavem lidové kultury zachytit právě výše popsané charakteristiky u jednotlivých nehmotných prvků a popsat jejich proměny. Jako příklad si uveďme dokumentaci některých z nich.

Sokolnictví – tento statek byl zapsán na národní seznam v roce 2009, o rok později na Reprezentativní seznam UNESCO jako společná mezinárodní nominace evropských a asijských států. Statek se projevuje plošně na celém

území České republiky, kde zároveň nedochází k žádným regionálním specifikám. Ke komplexnější dokumentaci sokolnictví docházelo v průběhu let, ovšem nejvíce se Národní ústav lidové kultury statku věnoval v letech 2018 a 2019, ať už samostatně, nebo jako součást statku myslivosti. Propojení sokolnictví a tradiční myslivosti není nijak náhodné, jelikož sokolnictví představuje stále užívaný tradiční způsob lovu, nehledě na fakt, že sokolníci musí absolvovat i mysliveckou zkoušku. Sokolnictví je rovněž součástí mysliveckých festivit, jako jsou mše sv. Huberta.

Mezi ohrožující faktory současného sokolnictví řadíme zejména nedostatek následovníků, jak také dokládá ředitel společnosti Zayferus, Jiří Hrotek, který se věnuje i osvětě veřejnosti formou letových ukázek v zámeckém parku Státního zámku Lednice.

Neméně závažné jsou i finanční nároky a jistý životní styl, který je podřízen sokolnické praxi při výchově a ochraně dravců, kterým se sokolník musí věnovat kontinuálně po celou dobu jejich života. Náročná je sama o sobě práce v terénu, například při ztrátě dravce, který musí být dohledán pomocí GPS v oblasti několika desítek kilometrů a často obtížném terénu. Ochrana dravců je právě jedním z projevů statku. Bohužel ani jejich stav ve volné krajině není ideální. Dravce ohrožují extrémní změny životního prostředí a hospodaření člověka, který se k novým populacím chová velmi destruktivně, často cíleně.

Dalším z ohrožujících faktorů, který se ovšem prozatím netýká samotné České republiky, může být i změna legislativy, jako se tomu stalo v sousedícím Polsku. Polská legislativa totiž nově neumožňuje praxi v terénu studentům myslivosti do 18 let, což má zásadní vliv na výchovu budoucích generací sokolníků.

Sokolnictví se zároveň musí vypořádat s novými výzvami, které zasahují do praktického zaměření. V současnosti se například sokolnictví projevuje jako profese se specializací na ochranu letištního prostoru, což sebou nese další specifika.

Jízdy králů na jihovýchodě Moravy – statek byl zapsán na národní seznam v roce 2009, na Reprezentativní seznam UNESCO v roce 2011. Na rozdíl od sokolnictví jde o regionální fenomén, který se nachází v oblasti jihovýchodní Moravy na území Jihomoravského a Zlínského kraje, ač byl původně rozšířen o poznání více, což dokládá i poměrně nedávná obnova jízd králů i v oblasti Hané.

I jízda králů se stále potýká s faktory, které mohou ovlivnit její podobu a funkci. Závažné je například riziko komercializace a nárůst čisté reprezen-

tativnosti obyčejně. Obliba statku v rámci tuzemského a zahraničního turismu, či mediální pozornost například stouply od jeho zápisu enormním způsobem. Důsledkem může být stále větší důraz na doprovodný program a s tím související komerční aktivity. Dosud se však nepodařilo prokázat vliv komercializace na samotnou podobu jízdy, její pravidla a funkci, kterou plní zejména pro lokální komunitu. Tyto dílčí projevy jízdy králů jsou velmi silně zakořeněny v tradici jednotlivých lokalit a nic nenasvědčuje tomu, že by měla v dohledné době přijít větší změna.

I jízda králů se ovšem musí potýkat s dopady změn na životní prostředí. V roce 2018 se ukázal vliv velkého sucha na zdravotní stav koní, kterým nespokojila udusaná půda a nedostatek travnatého porostu. To se projevilo ve zhoršení pohybového aparátu zvířat. Organizátoři jízdy králů ve Skoronicích tak museli nezvykle pečlivě vybírat koně v průběhu roku, což zároveň znesnadňovalo přípravy jednotlivým jezdcům, kteří si museli zvykat na nové koně.

Ve spojitosti se stájemí můžeme navázat na další rizikový faktor, a to je závislost na zápůjčce koní pro jezdce a nutná spolupráce se stájemí napříč regiony. Tento faktor je důsledkem změny hospodaření na českém venkově, kdy se z koně stala nepřirozená součást života a jeho vlastnictví je podmíněno odlišnými potřebami. V tomto ohledu se určitý segment statku jízdy králů změnil už v průběhu 20. století. Jezdci, ať již jsou zkušení či nikoliv, musí průběžně absolvovat trénink. Navíc odpadá přirozenější vztah ke koním, jelikož jezdci, ani další účastníci jízd králů nejsou se zvířaty v každodenním kontaktu. Problematické je v tomto ohledu například chování návštěvníků, kteří mnohokrát nevědí, co od jízdy očekávat a jak na koně v různých situacích reagovat.

I přes nové faktory, které se nositelům jednotlivých statků i odborným institucím daří popisovat a eliminovat, se Česká republika prozatím nesečkala s tak negativním vlivem na zapsané nehmotné statky tradiční lidové kultury, že by docházelo k jejich destrukci či zániku. Na jednu stranu je dobře, že známe metodický postup při takovém stavu, na stranu druhou je vlastně pozitivní, v těchto postupech vlastně dosud nemáme žádnou praxi. Dokládá to totiž kvalitní, systematickou práci nejen v přípravných fázích, ale také v navazující podpoře a ochraně nehmotného kulturního dědictví, které je unikátní svým nezměrným bohatstvím.

Zoznam bibliografických odkazov

Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003, 2003. UNESCO [online]. © 2019 [cit. 2019-12-18]. Dostupné na: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

KRIST, Jan, Věra SKOPOVÁ a Jarmila TETUROVÁ, ed., 2016. *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: Ministerstvo kultury, Národní ústav lidové kultury, 2016.

Gaburová, Jasna – Richter-Kovarik, Katharina

Slovenské národné múzeum – Historické múzeum v Bratislave,
jasna.gaburova@snm.sk

Pripraviť sa, poklad, štart! Putovanie za hodnotami

Abstrakt: Národopisné múzeum vo Viedni (Volkskundemuseum Wien), Slovenské národné múzeum – Historické múzeum a Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum vypracovali zaujímavú koncepciu výstavy, ktorú tvoria vybrané predmety („poklady“) z depozitárov. Rakúska agentúra section.a sprevádzala a riadila tento proces prostredníctvom workshopov s rakúskymi a slovenskými kurátormi a múzejnými pedagógmi. Ponúkame náhľady do inovatívnej cezhraničnej spolupráce a prezentácie spoločného kultúrneho dedičstva.

Kľúčové slová:

Medzinárodná spolupráca. Múzejná pedagogika. Putovná výstava. Webový portál Europeana.

Kultúrne oddelenie Dolnorakúskeho kraja sa obrátilo ešte v roku 2014 v rámci svojho zamýšľaného európskeho projektu na Rakúske národopisné múzeum vo Viedni (Volkskundemuseum Wien) s prosbou o spoluprácu a sprístupnenie zbierkových predmetov z depozitárov formou reprezentačnej výstavy v ich priestoroch.

Keďže Volkskundemuseum má veľa zbierkových predmetov z bývalej spoločnej rakúsko-uhorskej monarchie a už 30 rokov intenzívne odborne spolupracuje so slovenskými partnermi (aj v rámci bývalého Etnografického múzea v Kittsee) a realizovalo taktiež so Slovenským národným múzeom aj spoločné projekty v rámci EÚ (TRA-KER), obrátilo sa na slovenského partnera pri príprave projektu s návrhom na odbornú a organizačnú spoluprácu.

Keď v roku 2017 SNM – Historické múzeum a Hudobné múzeum spolu s Volkskundemuseum získali finančné prostriedky z programu Interreg V-A SK-AT na realizáciu projektu „TREASURES. Poklady strednej Európy. Kultúra, príroda, hudba“, začal sa vytvárať nový inovatívny výstavný projekt. Výsledkom bola predovšetkým reprezentačná a pre verejnosť atraktívna spoločná výstava v kaštieli v dolnorakúskom Marcheggi (4. 5. 2019 – 15. 11. 2019), ktorá bude mať reprízu v kaštieli v Dolnej Krupej v Trnavskom kraji v roku 2020. Súčasťou projektu mala byť aj čiastočná rekonštrukcia oboch kaštieľov na jeseň 2020. Ani jedna sa zatiaľ nerealizovala. Marchegg totiž dostal prislúbn pre Dolnorakúsku krajinskú výstavu v roku 2022 a kaštieľ sa bude renovovať celý. V Dolnej Krupej sa stavebné práce mali začať na jar 2020, doteraz sa však nezačali.

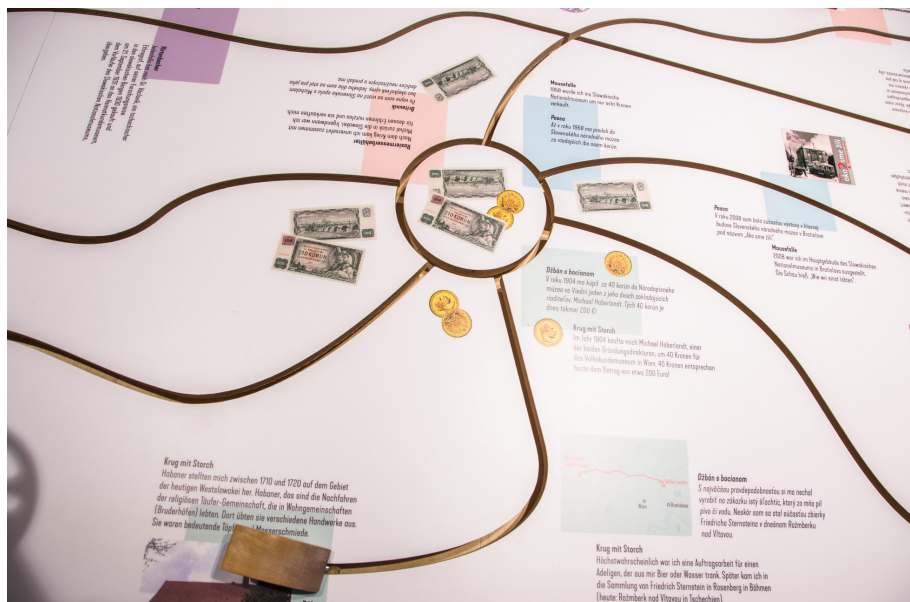
Spoločná rakúsko-slovenská výstava sa teda konala v nerenovovaných priestoroch v kaštieli Marchegg. Dizajnérka Lisi Breuss sa rozhodla použiť lešenie ako nosný systém pre výstavné prvky a dbala na prepojenie interiéru a exteriéru. Na výstave sa prezentovali „muzeálne poklady“ z obidvoch strán hranice so zameraním na zbierky ľudového umenia, ktoré sa nachádzajú v depozitároch spomínaných múzeí. Externá rakúska agentúra, ktorá vyhrala výberové obstarávanie, *Agentur section.a*, koordinovala a riadila rakúskych a slovenských kurátorov v spolupráci s múzejnými pedagógmi pri spoločnom vypracovávaní koncepcie a scenára. Pripravila spolu s Beatrice Jaschke, docentkou na Akadémii úžitkového umenia vo Viedni, viac než 10 workshopov, pre ktoré vopred určila témy.

Na začiatku sa bolo treba oboznámiť hlavne s príkladmi dobrej praxe medzinárodných moderných výstav a s literatúrou venovanou múzejnej pedagogike, hlavne v nemecky hovoriacich krajinách (Mörsch 2009). Ďalší postup bol neobvyklý: nutné bolo vymedziť atmosféru výstavy: „*Naša výstava spája miesta, zapája okolitú prírodu a architektúru, zachováva stopy miesta, využíva farby v ich symbolických významoch, ponúka menu a priestor pre symbiózu, spája staré a nové, je viacvrstvová, napínava, multimedialná a poskytuje haptické zážitky.*“ (Zápisnica z workshopu TREASURES so zámerom na edukačné a kultúrno-propagačné programy, 9. – 10. apríla 2018, s. 8) Až po vytvorení tohto základu sa začali vypracovávať témy, scenár výstavy a výber exponátov, ktoré sa nechali v rámci projektu zreštaurovať. Kreatívny proces a odborný výskum sprevádzali aj mladé odborné asistentky Martha Wittman a Katarína Bašteková, ktoré sa venovali rešeršnej práci alebo pracovným prekladom v spoločnej databáze atď.

Rakúska databáza *spitzenform* bola veľmi dôležitým nástrojom pre kurátorský tím v Rakúsku a na Slovensku. Časovo nezávisle sa tam dali vložiť fotografie a údaje o predmetoch vybraných na výstavu a sprístupniť transparentným spôsobom informácie obidvom múzejným partnerom. Pre potreby workshopov sa vyrobili formáty pdf a vytlačili údaje k predmetom. S vytlačenými obrázkami a popismi predmetov sa pracovalo, pokiaľ nedošlo k definitívnemu výberu exponátov.

V budúcnosti majú byť tieto digitálne záznamy súčasťou digitálnej knižnice EUROPEANA, ktorá umožňuje širokej verejnosti prezerať si digitálne zdroje z európskych múzeí, knižníc, archívov a audiovizuálnych zbierok. Na webovom portáli prebiehajú aj virtuálne výstavy.

Spoločné workshopy sa venovali najmä otázke ako prezentovať poklady kultúrneho dedičstva netradičným, moderným spôsobom v starých nerenovovaných priestoroch kaštiela. Výstava mala osloviť city a emócie. Filozofické sprievodné texty výstavy ponúkali veľa podnetov na premýšľanie a nabádali k úvahám o pojme poklad a o ľudských hodnotách. Kto určí hodnotu predmetu? Kedy sa považuje predmet za poklad? Texty ponúkali alternatívy, ako sa môžu rôzne maličkosti, obyčajné veci, osobné spomienky či veci dávno zabudnuté zmeniť na poklad. Predmety mali prostredníctvom textov komunikovať s návštevníkmi, „porozprávať“ ich životopis, predstaviť sa z ľudskej stránky a povzbudiť uvažovanie o hodnotách. Sedem vybraných predmetov ako napríklad stojan na hodiny z obdobia baroka alebo črpák sa prezentovali s veľmi detailnými informáciami na interaktívnom stole a cez zvukovú inštaláciu. Pripomínali „kategóriu pominuteľnosti“ (Thompson 1979, s. 10) od ich výroby až po ďalší osud, keď mohli skončiť na smetisku a „kategóriu trvanlivosti“ keď boli (pre-)hodnotené v múzeu a stali sa „hviezdami“.

Výsledkom spoločného procesu tvorby bol aj názov výstavy „Auf die Schätze, fertig, los. Reise um die Werte. Preparieren, los. Putovanje za hodnotami.“ Evokuje na jednej strane hravý prístup, na druhej filozofický. Naratív je zastrešený príbehom o poklade na konci dúhy, v ktorom človek celý

život hľadá poklad a nakoniec zistí, že je to on sám. Výstavné priestory s exponátmi sa striedali s miestnosťami plnými rozličnými aktivitami: hojkanie pri okne s výhľadom do parku, stieranie fólií s ukrytými kresbami z histórie Marcheggu, sledovanie biografie predmetov, tancovanie, hodnotenie, osvetľovanie vybraných exponátov atď.

Sprievodný participatívny projekt k výstave s názvom *Sharing Treasures* sa venoval pokladom obyvateľov obce Marcheggu. Pod vedením Shenji von Mannstein, spolupracovníčky rakúskeho rozhlasu ORF, vznikli takzvané *zvukové portréty* s množstvom rozhovorov s rozličnými ľuďmi (starými obyvateľmi kaštiela, žiakmi, prisťahovanými Slovákami, spolkovými funkcionármi, atď), do ktorých sa dalo započúvať pomocou QR-kódu a jvo vonkajších priestoroch.

V rámci TREASURES sa do konca roku 2021 konajú ďalšie „hard“ a „soft“ aktivity – napr. vybudovanie dvoch depozitárov ľudového umenia na Bratislavskom hrade, vydanie odborných publikácií, kultúrnych sprievodných akcií, vedecké semináre, inštitucionalizácia spolupráce zapojených projektových partnerov. Naplánovaná je aj reflexia výstavy s otázkou: Skrýva takáto výstava v sebe potenciál skončiť s bežným vnímaním okolia a zároveň vyvolať zmeny?

Nadregionálna spolupráca posilňuje imidž zapojených kultúrnych zariadení, prezentuje spomenuté lokality krajín a vytvára nové perspektívy pre muzeálne prepojenie.

Zoznam bibliografických odkazov

MÖRSCH, Carmen, 2009. *Kunstvermittlung 2: Zwischen kritischer Praxis und Dienstleistung auf der documenta 12*. Zürich, Berlin: Diaphanes, 2009. ISBN: 9783037340783.

THOMSON, Michael, 1979. *Rubbish Theory. The Creation and Destruction of Value*. Oxford, 1979.

Zápisnica z workshopu TREASURES so zámerom na edukačné a kultúrno-propagačné programy, 9. – 10. apríla 2018 [interný dokument]. Dolná Krupá, 2018.

Súvisiace informačné zdroje

FEHR, Michael, 1989. Müllhalde oder Museum – Endstationen der Industriegesellschaft. In: *Geschichte-Bild-Museum. Zur Darstellung von Geschichte im Museum*. Cologne, 1989, s. 182 – 196.

Némethová, Diana

Ústredie ľudovej umeleckej výroby,
diana.nemethova@uluv.sk

Edičná a vydavateľská činnosť ÚLUV-u

Abstrakt: Publikačná činnosť ÚLUV-u patrí prakticky od jeho vzniku k neoddeliteľným činnostiam inštitúcie. Tvorí systematickú pamäťovú, ale najmä odbornú bázu na viacerých úrovniach. Prostredníctvom rôznych edícií umožňuje zachytávať a sprístupňovať nielen laickej, ale aj odbornej verejnosti širokú škálu poznatkov o ľudovej umeleckej výrobe a tradíciách. Súčasťou edičnej činnosti je dlhodobo aj detský čitateľ.

Kľúčové slová:

Edície. Ľudová umelecká výroba. Tradičná kultúra. Tradičné remeslá.

Tradičná ľudová kultúra tvorí najdôležitejšiu časť nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska ako zdroj kultúrnej identity, historického vedomia, vzdelanosti a poznávania kultúrnej rozmanitosti. Efektívnou cestou k prehĺbovaniu spoločenského vedomia o dôležitosti kultúrneho dedičstva je šírenie informácií o ňom prostredníctvom tlačených aj elektronických médií.

Z dlhodobého hľadiska ÚLUV významne prispieva k zachovávaniu tradičnej ľudovej kultúry v oblasti tradičných remesiel aj publikačnou a edičnou činnosťou, ktorá je vlastne inštitucionalizovanou podobou dokumentovania, podporovania, popularizovania a rozširovania tradičnej ľudovej kultúry. Je súčasťou štátnej politiky v oblasti starostlivosti o nehmotné kultúrne dedičstvo a tradičnú ľudovú kultúru formou podporovaných vládnych stratégií. Ústredie ľudovej umeleckej výroby prispieva významným dielom k šíreniu tradičnej ľudovej kultúry prostredníctvom troch aktivít:

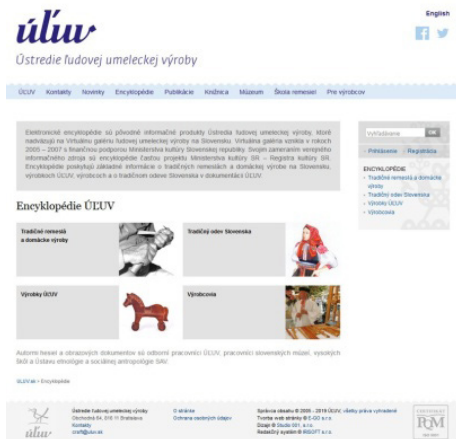
1. Elektronické encyklopédie ÚLUV,
2. Publikácie,
3. Časopis Remeslo – umenie – dizajn.

Elektronické encyklopédie sú pôvodné informačné produkty Ústredia ľudovej umeleckej výroby nadväzujúce na Virtuálnu galériu ľudovej umeleckej výroby na Slovensku, ktorá vznikla v rokoch 2005 – 2007 s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Svojim zameraním verejného informačného zdroja sú encyklopédie časťou projektu Ministerstva kultúry SR – Registra kultúry SR. Elektronické encyklopédie ľudovej umeleckej výroby sú budované a prístupné na internetovej stránke organizácie a sú spracované do systematickej štruktúry vzájomne prepojených tematických celkov s cieľom modernou elektronickou formou umožniť používateľom vyhľadanie informácií o požadovanej téme. Elektronické encyklopédie pozostávajú zo štyroch rozpracovaných oblastí:

1. Tradičný odev Slovenska,
2. Register výrobcov ľudovej umeleckej výroby,
3. Tradičné remeslá a domáce výroby
4. Výrobky ÚLUV.

Program je pod názvom Elektronické encyklopédie verejnosti prístupný ako súčasť webovej stránky ÚLUV-u a je živou databázou, ktorá sa dopĺňa, aktualizuje a upravuje podľa dostupných informácií. V súboroch Register vý-

robcov ľudovej umeleckej výroby a Výrobky ÚLUV sa kontinuálne pokračuje v aktualizácii dát.

Starostlivosť o tradičné remeslá vykonáva ÚLUV aj prostredníctvom publikačnej činnosti, ktorá sleduje niekoľko prierezových cieľov:

- publikovať reprezentačnú a popularizačnú literatúru pre verejnosť,
- vydávať príručky tradičných remesiel a domáckych výrob,
- vydávať podpornú literatúru pre rezort školstva v rámci prierezovej témy Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra.

Vlastnú edičnú a vydavateľskú činnosť zabezpečuje úsek edičnej a knižnickej činnosti Ústredia ľudovej umeleckej výroby. Vychádza z výskumno-dokumentačnej, výrobnjej, výchovnej a vzdelávacej činnosti, ktorú od počiatkov dopĺňovala publikačná činnosť. Cieľom vydavateľstva je poskytnúť záujemcom o tradičné remeselné techniky a výrobky publikácie s informačným, študijným, vzdelávacím a propagačným zameraním, ako aj komunikačný prostriedok v podobe odborného-popularizačného periodika.

Edícia **Škola tradičnej výroby a remesiel** vo forme praktických príručiek spracováva formou názorných návodov rôzne techniky tradičnej výroby. Cieľom edície je poskytnúť záujemcom o osvojenie si tradičných techník ľudovej výroby a remesiel návod ako postupovať, resp. uviesť ich do základov jednotlivých výrob. Príručky možno použiť ako na samostatné štúdium, tak aj pri kurzoch, ako podpornú literatúru.

Koncepcia a obsah príručiek:

- etnograficko-historická časť – vývojové štádiá a regionálne špecifiká príslušnej techniky,
- pôvodná funkcia výrobkov, výskyt a rozšírenie,
- technologický postup, opis nástrojov a pracovných pomôcok, postup pracovných úkonov,
- možnosti súčasného uplatnenia,
- starostlivosť o výrobok a jeho údržba,
- bohatá obrazová časť dopĺňajúca text.

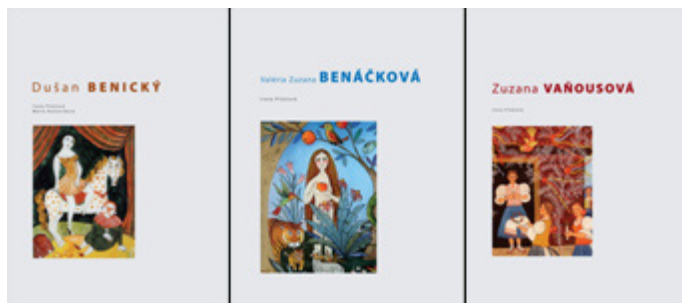
Edícia **Pramene** je zostavená ako vzorkovnica dopĺňujúca praktické príručky edície Škola tradičnej výroby a remesiel. Používateľom poskytne zdroj poznatkov o tradičných podobách predmetov, ktoré sú príslušnou technikou vyrobené, a bude slúžiť na inšpiráciu pre ich ďalšiu vlastnú tvorbu. Súčasne však poslúžia aj ako drobná odborná publikácia na prezentáciu kolekcí tradičných výrobkov pre širokú verejnosť.

Edícia **Tradícia dnes** je určená pre odborné publikácie so zameraním na spracovanie vybraných tém z oblasti tradičnej kultúry a súčasnej ľudovej umeleckej výroby, remesla a dizajnu. Vychádza od roku 2008. Je rozsiahlou monografiou významných autorov, ktorí dokumentujú tradičné remeslá s presahom do súčasnosti. Spravidla pomerne rozsiahle tituly sú bohato zastúpené farebnou obrazovou časťou a anglickým resumé. Od roku 2012 vychádzajú v rovnocennej dvojjazyčnej slovensko-anglickej mutácii. Každé dielo v tejto edícii spravidla prechádza odborným vedeckým recenzovaním, čím spĺňa charakter vysoko odbornej literatúry písanej popularizačným štýlom, čím je atraktívna aj pre neodbornú verejnosť.

Edícia **Osobnosti** predstavuje formou monografie významných výrobcov, umelcov, výtvarníkov a dizajnérov inšpirujúcich sa tradičnou výrobou a ľudovým umením.

Edícia **ÚĽUV deťom** je určená pre používateľov v detskom veku: od predškolského veku po mladší školský vek. Cieľom je rozšíriť poznávanie ľudovej kultúry Slovenska, najmä ľudovej výroby, v radoch najmladšej generácie. Det-ská literatúra s týmto zameraním na knižnom trhu absentuje. Od roku 2012 vydala inštitúcia 17 druhov pracovných zošitov *Huncút v regióne ...*, zameraných na jednoduchú tvorivú prácu detí s témou ľudovej kultúry podľa jednotlivých regiónov. Akreditovaním tejto edičnej rady napĺňa ÚĽUV parametre vydávania podpornej literatúry pre rezort školstva v rámci prierezovej témy Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra. V súčasnosti vychádza nový rad publikácií určený detskému čitateľovi: *Ako sa kedysi...* Je zameraný na priblíženie tradičných remesiel a domácich výrob deťom mladšieho školského veku.

Časopis Remeslo – Umenie – Dizajn

Etnografický, umeleckohistorický a dizajnerský časopis o tradičných remeslách a ich využívaní v súčasnosti. Rozsah: 60 strán. Periodicita: 3 čísla za rok. Od roku 2018 vychádzajú 3 čísla ročne. Periodikum je určené ľudovomeleckým výrobcam, remeselníkom, výtvarníkom, dizajnérom, pedagógom umeleckých škôl a kurzov a lektorom tradičných remesiel. Časopis vychádza už v 19. ročníku. Vydávaním časopisu ÚLUV pokračuje vo zvolenej koncepcii, ktorá zapadá do priestoru tradičných remesiel a výrob na jednej strane a dizajnu ovplyvneného remeslom na strane druhej. Jeho cieľom je na informačno-vzdelávacej základni vzájomne zblížovať problematiku z uvedenej záujmového a profesionálneho spektra.

Okrem uvedenej literatúry pokrýva vydavateľskou činnosťou ÚLUV aj mimoedičné tituly. Sú to predovšetkým zborníky z organizovaných odborných stretnutí výrobcov ľudovej umeleckej výroby, podporná metodická literatúra alebo vyhľadávaná mapa slovenských krojov, či populárna kartová hra s názvom Zubatá.

Gardoš, Gregor

Národné osvetové centrum, Bratislava,
gregor.gardos@nocka.sk

Súčasný spôsob prezentácie kultúrneho dedičstva – procesy digitalizácie kultúrneho dedičstva na Slovensku a ich prezentácia prostredníctvom portálu kultúrneho dedičstva Slovakiana.sk

Abstrakt: Slovakiana je internetový portál, ktorý zverejňuje výsledky digitalizácie kultúrneho dedičstva Slovenska. Cieľom príspevku je čitateľom priblížiť súčasnosť a napredovanie webového portálu Slovakiana, ktorý od svojho spustenia v roku 2015 verejnosti sprístupňuje digitalizované zbierky objektov pamäťových a fondových inštitúcií, a poukázať na možnosti využitia digitálneho obsahu laickou aj odbornou verejnosťou. Čitateľ sa dozvie aj o krátkej histórii portálu a o prepojení s centrálnou evidenciou zbierkových predmetov múzeí.

Kľúčové slová:

Centrálna evidencia múzejných zbierok. Digitalizácia. Pamäťové a fondové inštitúcie. Slovakiana.

Úvod

Slovakiana je webový portál kultúrneho dedičstva, ktorý od roku 2015 verejnosti sprístupňuje digitalizované zbierky kultúrnych objektov slovenských múzeí, galérií, knižníc a ďalších pamäťových a fondových inštitúcií (PFI), zapojených do digitalizácie kultúrneho dedičstva Slovenska v rámci Operačného programu Informatizácia spoločnosti, prioritnej osi 2 Rozvoj pamäťových a fondových inštitúcií a obnova ich národnej infraštruktúry (OPIS 2).

Cieľom portálu Slovakiana je prezentácia a sprístupňovanie výsledkov digitalizácie kultúrneho dedičstva pre laickú aj odbornú verejnosť, ale aj umožnenie verejnosti ďalej vzniknutý materiál využívať, napríklad v kreatívnom priemysle, vo výskume a vzdelávaní alebo pri propagácii kultúrneho dedičstva Slovenska či jednotlivých PFI.

Z histórie

Hlavnou myšlienkou digitalizácie kultúrneho dedičstva bola a je jeho ochrana a zachovanie pre budúce generácie, ako aj zabezpečenie jeho dostupnosti širokej verejnosti. Jednou z inštitúcií, ktorá sa na tejto úlohe od roku 2005 podieľa, je Národné osvetové centrum, ktoré bolo prijímateľom národných projektov Centrálna aplikačná infraštruktúra a registratúra (CAIR) a Harmonizácia informačných systémov (HIS). Projekty CAIR a HIS na rozdiel od digitalizačných projektov PFI nerealizovali samotnú digitalizáciu kultúrneho dedičstva, ale vytvorili jednotný systém na spracovanie, evidenciu a sprístupnenie kultúrnych a digitálnych objektov na centrálnej úrovni pre PFI a verejnosť.

Cieľom projektu bolo zapojenie pamäťových a fondových inštitúcií do celej platformy, ktorá dlhodobo archivuje a zároveň sprístupňuje informačný potenciál významných objektov hmotného a taktiež nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska. Práve vďaka digitalizácii kultúrnych objektov na systematickej a kvalitatívne vysokej úrovni vznikol bohatý depozitár digitálnych reprezentácií významných kultúrnych objektov. Tento rozsiahly a jedinečný kultúrny obsah našiel na Slovensku uplatnenie nielen vo vedeckom prostredí, ale vďaka modernej prezentácii oslovil aj rôzne generácie laickej verejnosti. V neposlednom rade tento materiál významným spôsobom reprezentuje a propaguje Slovensko a jeho bohaté kultúrne dedičstvo.

Súčasný obsah portálu a jeho napredovanie

Projekt CAIR vybudoval informačný systém pre všetky PFI v rezorte kultúry, v rámci ktorého vznikli národné registre a národný portál. Národné registre predstavujú jedinečnú databázu údajov o digitalizácii kultúrneho dedičstva, v ktorej sú údaje o kultúrnych a digitálnych objektoch, autorských právach kultúrnych objektov a procese spracovania digitálnych objektov uchovávané v jednotnej podobe. Aby boli tieto dáta dostupné, používateľsky prijateľné a atraktívne aj pre širokú verejnosť, vznikol portál kultúrneho dedičstva Slovakiana.

Portál Slovakiana je vzdelávací, prezentačný a reprezentatívny systém, ktorý sprístupňuje výsledky digitalizácie kultúrneho dedičstva Slovenska širokej verejnosti a pomocou rôznych funkcionalít sa snaží inšpirovať verejnosť, aby sa do tohto procesu zapojila. Vďaka takejto forme prezentácie si môže používateľ detailne prehliadať kultúrne dedičstvo Slovenska aj z pohodlia domova. Portál mu umožňuje digitálne objekty vyhľadávať, sťahovať, zdieľať a registrovaným používateľom aj pridávať komentáre a ukladať si obľúbené objekty.

Od jeho spustenia v roku 2015 sa verejnosti sprístupnili zdigitalizované zbierky objektov vo vysokom rozlíšení rozdelené do viacerých kategórií. Okrem digitálnych objektov sa na portáli nachádza virtuálny priestor, kde si návštevník môže prezeráť tzv. virtuálne exkurzie (virtuálne múzeum, virtuálna galéria, virtuálne pamiatky) obsahujúce 3D animácie a populárno-náučné videá týkajúce sa slovenskej kultúry.

Návštevníci portálu majú možnosť nielen objavovať kultúrne dedičstvo Slovenska, ale môžu si tiež vyskúšať rolu kurátora a vytvoriť si vlastnú virtuálnu výstavu. Možnosť vytvárať virtuálne výstavy z publikovaných digitálnych objektov má každý registrovaný používateľ. Okrem tejto funkcionality majú registrovaní používatelia aj možnosť založiť si vlastný blog a pridávať doň články. Žiadosti týkajúce sa založenia blogov vyhodnocujú kurátori centrálnej aplikačnej infraštruktúry a registratúry. Pri vyhodnocovaní takýchto žiadostí sa zohľadňuje kvalita a koherencia príspevkov s ideovým zameraním portálu Slovakiana.

V súčasnosti obsahuje portál 1 674 973 digitalizovaných objektov, z ktorých 80 457¹ je publikovateľných. Za obsahové napĺňanie národných registrov

¹ Vzhľadom na skutočnosť, že spracovávanie digitálnych objektov prebieha aj v súčasnosti, sa číselné hodnoty každým dňom navyšujú, číselné hodnoty sú k aprílu 2019.

a portálu Slovakiana zodpovedajú jednotlivé pamäťové a fondové inštitúcie zapojené do digitalizácie svojich zbierok. Práve osobitý obsah zapojených inštitúcií, ako sú napríklad Slovenská národná galéria, Slovenská národná knižnica, Slovenský národný archív, Slovenský filmový ústav, Pamiatkový úrad SR, Národné osvetové centrum, Slovenský ľudový umelecký kolektív a Štátna vedecká knižnica v Prešove, prezentuje špecifickosť a jedinečnosť slovenskej kultúry.

Slovenské národné múzeum bolo jednou z prvých inštitúcií, ktoré sa zapojili do tvorby obsahu portálu Slovakiana. Dnes práve táto inštitúcia svojím počtom (viac ako 40 000) publikovateľných digitálnych objektov na portáli dominuje. V súčasnosti je do vytvárania obsahu Slovakiany zapojených 57 rezortných a mimorezortných múzeí Slovenska, ktoré pravidelne participujú na obsahovej kvalite portálu.

Každá z týchto inštitúcií, rovnako ako každý návštevník Slovakiany, má okrem iného možnosť vyfiltrovať si zbierkový fond konkrétneho múzea.

Korektné zobrazenie digitálneho obsahu na portáli ovplyvňuje mnoho faktorov. Najvýraznejším z činiteľov je autorskoprávna ochrana kultúrnych objektov. Informácie o právnej ochrane kultúrnych objektov z lokálnych systémov jednotlivých inštitúcií sa zhromažďujú v Národnom registri autorských práv (NRAP). Do dnešných dní evidujeme pomerne veľké množstvo objektov, ktoré boli zdigitalizované a v pozadí portálu Slovakiana spracované, no vzhľadom na ich neúplne vyplnený autorskoprávny status v lokálnych katalogizačných systémoch múzeí (napr. ESEZ 4G²) nemôžu byť na portáli publikované. Súvisiacim výstupom projektu CAIR bolo aj založenie Centra pre autorské práva, ktoré plní poradnú funkciu pri posudzovaní autorskoprávnej ochrany kultúrnych objektov. V prípade potreby sa na toto centrum môže obrátiť každá inštitúcia, ktorá portál obsahovo naplňa.

Záver

Slovakiana vznikla s cieľom vytvoriť moderný webový portál, ktorý kultúrne dedičstvo nielen prezentuje, ale pomocou rôznych funkcionalít aj umožňuje verejnosti s ním ďalej pracovať. Všeobecný cieľ digitalizácie kultúrneho dedičstva, jeho ochranu a zachovanie pre budúce generácie, ako aj jeho sprí-

2 Múzejný dokumentačný modul.

stupnenie širokej verejnosti, napĺňa Slovakiana postupne. Vzhľadom na to, že digitalizácia kultúrneho dedičstva stále prebieha, jej obsah je neustále dopĺňaný o nové objekty a sústavnou aktualizáciou sa zlepšujú jej funkcionality.

Zoznam bibliografických odkazov

GARDOŠ, Gregor a Karolína HAVLÍČKOVÁ, 2019. Minulosť verus súčasnosť portálu kultúrneho dedičstva Slovakiana. In: *Múzeum: Múzeum a informačné technológie*. 2019, č. 1. ISSN 0027-5263.

HAVLÍČKOVÁ, Karolína, 2018. Slovakiana – kultúrne dedičstvo Slovenska. In: *Kultúrne dedičstvo pre všetkých!* 2018, s. 28. ISBN 978-80-972135-1-0.

Šnajderová, Ľudmila – Šnajder, Jakub

Múzeum a Kultúrne centrum južného Zemplína v Trebišove,
ludmila.snajderova@tripolitana.sk, jakub.snajder@tripolitana.sk

Renesančné šperky a fragmenty textílií z rodinnej hrobky baróna Štefana Dobóa z Ruskej a využitie moderných technológií na príklade expozície Klenotnica rodiny Štefana Dobóa

Abstrakt: Cieľom príspevku je prezentovať výsledky doterajšieho výskumu renesančných šperkov a fragmentov textílií z 2. polovice 16. storočia z rodinnej hrobky baróna Štefana Dobóa z Ruskej, ktoré boli využité pri tvorbe interaktívnej expozície s názvom Klenotnica rodiny Štefana Dobóa. Príspevok zároveň popisuje expozíciu, jej budovanie, použité technológie a vyhliadky do budúcnosti. Zároveň informuje o výhodách a nevýhodách takejto expozície v prostredí regionálneho múzea, ale aj v prípade múzea ako takého.

Kľúčové slová:

Digitalizácia. Expozícia. Moderné technológie. Renesancia. Šperky. Štefan Dobó. Textílie.

V úvode príspevku je nutné aspoň v stručnosti predstaviť osobnosť baróna Štefana Dobóa z Ruskej. Štefan Dobó sa narodil koncom roka 1502 v Sereďnom, na území dnešnej Ukrajiny, ako štvrté dieťa Dominika Dobóa a Žofie Cékei. Prídomok Dobó z Ruskej získala jeho rodina podľa rodového majetku obce Ruská, ktorá sa dnes nachádza na východnom Slovensku v okrese Michalovce. V detstve dostal kvalitné vzdelanie, v mladosti sa venoval obchodu s vínom, ktoré spolu s bratmi vyvážali do Poľska. V roku 1523 sa Štefan stal príslušníkom telesnej stráže panovníka Ľudovíta II. Jagelovského (Tirpáková a Šnajder 2018, s. 7). Zúčastnil sa bitky pri Moháči a v zložitej politickej situácii, ktorá po nej nastala, sa postavil na stranu protikráľa Ferdinanda I. Habsburského. Ten ho v roku 1544 poveril vyberaním cirkevného desiatku Jágerského biskupstva, za účelom opevňovania hradu. V roku 1548 ho vymenoval za jágerského hradného kapitána. O túto funkciu sa najprv delil s Františkom Zayom a neskôr so Štefanom Mekcseyom. V októbri 1550 sa oženil so Sárú Sulyokovou z Lekse, ktorá bola o 33 rokov mladšia. Z ich manželstva sa narodili tri deti, menovite František, Damián a Kristína (Tirpáková a Šnajder 2018, s. 8). O dva roky neskôr sa stala udalosť, ktorou sa Štefan Dobó navždy zapísal do uhorských dejín.

V septembri 1552 začala Osmanská armáda obliehať Jágerský hrad. Podľa najnovších odhadov išlo o približne 30 – 40 000 vojakov pod vedením budínskeho pašu Hadim Aliho, vezíra Ahmeda Karu a rumelského beglerbega Mehmeda Sokoloviča. Hradný kapitán Štefan Dobó tejto hrozbe čelil iba s hradnou posádkou a obrancami, ktorých vyslali niektoré stolice a slobodné kráľovské mestá. Obrany hradu sa podľa doterajších výskumov zúčastnilo približne 2100 osôb, z toho asi 1800 vojakov, zvyšok tvorili ženy a deti. Po 38-dňovom obliehaní a neporovnateľne väčšej prevahe sa Štefanovi Dobóovi podarilo Jágerský hrad obrániť a osmanská armáda sa 18. októbra 1552 stiahla. Dopomohli im k tomu aj problémy, ktoré sa vyskytli na strane útočníkov, a to ťažkosti so zásobovaním, epidémie v tábore, zlé počasie a zároveň aj veľké straty. Štefan Dobó tak zabránil ďalšiemu postupu Osmanov smerom na sever ku Košiciam. Toto víťazstvo ho vyzdvihlo do najvyšších uhorských spoločenských kruhov (Tirpáková a Šnajder 2018, s. 6).

Rok po úspešnej obrane Jágerského hradu, bol Štefan Dobó vymenovaný za sedmohradského vojvodu a získal titul baróna. O funkciu sedmohradského vojvodu, ktorú vykonával v rokoch 1553 – 1556, sa delil s Františkom Kendim. Keď v roku 1556 vypuklo v Sedmohradsku povstanie prívržencov Jána Žigmunda Zápoľského, Štefan, ktorý stál na strane Habsburgovcov, bol uväz-

nený na vlastnom hrade Szamosújvár, dnes Gherla v Rumunsku. Odtiaľ sa mu v roku 1557 podarilo ujsť za pomoci manželky Sáry. V roku 1558 bol Štefanovi potvrdený titul baróna (Tirpáková a Šnajder 2018, s. 8). Ako kompenzáciu za stratené majetky v Sedmohradsku získal od Ferdinanda I. Habsburského hrady Levice a Víglaš a spolu s nimi aj titul tekovského župana. O rok neskôr bol Štefan Dobó obvinený so spolupráce s Osmanmi a Jánom Žigmundom Zápoľským. Cisár Maximilián II. ho dal v októbri 1569 so súhlasom uhorského snemu uväzniť na Bratislavskom hrade. Ukázalo sa, že obvinenie bolo krivé a dôkazy proti nemu sfalšované. Po oslobodení z väzenia v apríli 1572, sa Štefan Dobó vrátil na svoj hrad v Sereďnom, kde koncom mája toho istého roku zomrel. Pochovali ho v krypte kostola v Ruskej (Tirpáková a Šnajder 2018, s. 9).

V rokoch 2006 – 2007 sa v Kostole Povýšenia sv. Kríža v Ruskej uskutočnil archeologický výskum pod vedením PhDr. Jána Chovanca, PhD., zamestnanca Vlastivedného múzea v Trebišove. V mieste presbytéria renesančnej časti kostola bolo odkrytých päť hrobov zo 16. storočia. V hroboch sa našli kostrové pozostatky dospelého muža, dvoch žien a dvoch detí. Nálezová situácia svedčila o tom, že hrob muža bol v minulosti vykradnutý, ale zvyšné hroby ostali neporušené. Ženské a dievčenský hrob mali bohatú pohrebnú výbavu, z ktorej najcennejšími predmetmi boli zlaté šperky a odev zdobený zlatými a striebornými niťami. Boli to teda hroby spoločensky vysoko postavených osôb. Antropologickým a genetickým výskumom, ktorý sa uskutočnil na území Maďarska, boli kostrové zvyšky muža identifikované ako pozostatky baróna Štefana Dobóa z Ruskej. Najbohatšie vybavený ženský hrob bol prisúdený jeho manželke Säre Sulyokovej z Lekcse. Osoby zo zvyšných hrobov neboli dodnes identifikované. S najväčšou pravdepodobnosťou ide o ich deti.

Nasledujúce riadky čitateľovi predstavujú výsledky nedeštruktívnej metódy výskumu nálezov z rodinnej hrobky baróna Štefana Dobóa, a to ich skúmaniu pozorovaním, vážením a meraním, ktoré realizovali pracovníci Múzea a Kultúrneho centra južného Zemplína v Trebišove (ďalej už len „MaKcjZvTV“) Mgr. Ľudmila Tirpáková a Mgr. Jakub Šnajder v roku 2018. Pracovníci múzea mali pri výskume k dispozícii samotné predmety z hrobov uložené vo Fonde archeológie MaKcjZvTV, ich veľmi lakonickú druhostupňovú evidenciu a nekompletnú fotografickú dokumentáciu, ktorú vyhotovili pomocní technickí pracovníci pri archeologickom výskume. Ďalej to boli veľmi stručné poznatky z brožúry k nerealizovanej výstave spomínaných nálezov s názvom „Štefan Dobó - Herkules kresťanov“ a informácie z ústneho podania PhDr. Jána

Chovanca, PhD. Výskum pohrebnej výbavy a identifikácie kostrových zvyškov veľmi komplikuje skutočnosť, že PhDr. Ján Chovanec, PhD. do dnešných dní neodovzdal múzeu správu z archeologického výskumu a ani fotografickú dokumentáciu.

Na základe vyššie uvedených skutočností poznáme rozloženie hrobov spolu s pozostatkami osôb pod oltárom presbytéria. Hrob nachádzajúci sa pri južnej stene kostolnej svätyne patril Štefanovi Dobóovi. Na základe nálezovej situácie z fotografie (Chovanec 2010, s. 9) je viditeľné, že hrob bol v minulosti vykradnutý. Pozostatky boli nekompletné, kostre chýbali panvové kosti a značne poškodená bola ľavá stehenná kosť. Je viac ako pravdepodobné, že Štefan Dobó bol pochovaný spolu so šablou, ktorá bola pripevnená k opasku. Zlodeji pri jej odcudzení vytrhli spolu s ňou aj vyššie uvedené kosti. Na základe druhostupňovej evidencie predmetov z Fondu archeológie MaKcjZvTV vieme, že v hrobe sa našiel zlatý prsteň s drahokamom a osem pletených gombíkov zo strieborných nití.

Obrázok 1 Zlatý prsteň s centrálne vsadeným drahokamom, hrob Štefana Dobóa
(fotografia: Digitalizačné centrum - Múzeum SNP)

Zlatý prsteň nájdený v hrobe Štefana Dobóa je typologicky renesančný, teda zodpovedná obdobiu, v ktorom táto osobnosť žila, t. j. 16. storočiu. Prsteň bol vyrobený odliatím do formy. Má centrálne vsadený drahokam, s najväčšou pravdepodobnosťou je to rubín. S istotou to povedať nemôžeme, lebo zatiaľ sa na tomto predmete neuskutočnil gemologický výskum. Drahokam je

vsadený do poľa v tvare kvetu so štyrmi veľkými oválnymi lupeňmi a štyrmi tenšími okvetnými lístkami. Oválne lupene sú zdobené rytým ornamentom v tvare heraldickej lalie. Ornament je zdobený technikou niello, čiernou zmesou medi, síry, striebra a olova. Ramená prsteňa smerom od drahokamu sú zdobené dvoma zlatými listami, tiež zdobenými niellom (Tirpáková a Šnajder 2017, s.1). Pod drahokamom, na vnútornej strane obrúčky, sa nachádza zlatý štvorlístok, ktorý rovnako ako aj dnes mal prinášať šťastie a bohatstvo po celý život (Šlancarová 2018, s. 229). Vonkajší priemer obrúčky prsteňa je 20,16 mm a vnútorný priemer 17,80 mm. Hmotnosť celého prsteňa je 5,23 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s.1). Vzhľadom na jeho rozmery môžeme konštatovať, že ide o dámsky prsteň. Všetky zlaté šperky z rodinnej hrobky baróna Štefana Dobóa boli podrobené konzervácii, ktorú realizoval pán Peter Mišík.

Z gombíkov vo forme pozamentov sa nám zachoval iba výplet zo strieborných nití v tvare hviezdice. Jadro gombíka bolo z organického materiálu, ktoré sa nám nezachovalo. Pravdepodobne to bola drevená guľička s háčikom, ktorý slúžil na prišitie gombíka k odevu. Okolo tejto guľičky bol realizovaný aj hviezdicovitý výplet. Umiestnenie pozamentov na kostrových zvyškoch je viditeľné na jednej z fotografií (Chovanec 2010, s. 9). Vychádzajúc z nej môžeme s istotou konštatovať, že pozamenty pochádzajú z časti odevu nazývanej dolomán, ktorý sa v uhorskej móde 16. storočia tešil veľkej obľuby a stal sa jej neoddeliteľnou súčasťou. „*Kabátec alebo dolomán mal obvykle úzky stojatý golier a dlhé úzke rukávy. Vpredu sa od hrdla až po pás zapínal na gombíky a slučky. Do pása bol vypasovaný, od pása nadol sa rozširoval. Vo svojej najstaršej forme siahal až po členky. Rukávy mohli dosahovať až chrbát ruky a v zápästí sa zapínali na háčiky. Dolomán, ktorý pôvodne šli z jedného kusa látky, charakterizovala jeho veľká podoba s tureckým kaftanom*“ (Lengyelová 2015, s. 80). Časom sa dĺžka dolománu skracovala. Jeho doplnkom bol opasok, zvyčajne zo stočených hodvábných šnúr.

Vedľa hrobu Štefana Dobóa sa nachádzal detský hrob, patriaci malému chlapcovi, z ktorého sa nedochoval takmer žiaden archeologický materiál. V depozitári Fondu archeológie MaKcjZvTV sa v rámci registrovaných zbierok z tohto hrobu nachádza iba niekoľko mliečnych zubov. Disponujeme informáciou, že detské kostrové pozostatky mali výšku približne 80 cm a v priebehu archeologického výskumu boli zničené.

Na opačnej strane presbytéria, pri severnej stene, bol umiestnený hrob Štefanovej manželky Sary Sulyokovej z Lekkse, ktorá mala najbohatšiu pohrebnú výbavu. Na základe druhostupňovej evidencie zbierkových predmetov z Fon-

du archeológie MaKcjZ v TV máme vedomosti, že v Sárinom hrobe sa našiel súbor renesančných zlatých šperkov: osem prsteňov, dva náramky, súbor dvadsiatich korálikov z náhrdelníka a strieborná pozlátená sieťka s rozetkami a šnúrkou z čepca a tiež fragment vrkoča z vlasov. Ďalšími predmetmi nájdenými v hrobe bol súbor 14 koralových korálikov, jeden perlový korálik, strieborný pletený náprstok, fragmenty ozdobných tkaníc a tkanín zo šiat, fragmenty výšivky z obliečky vankúša, ozdobné nity z rakvy, konkrétne 81 strieborných, 33 strieborných pozlátených a útržky hodvábného zamatu spod nitov.

Obrázok 2 Zlatý prsteň s drahokamami v tvare kríža, hrob Sary Sulyokovej
(fotografia: Digitalizačné centrum - Múzeum SNP)

Renesančné zlaté prstene zo Sárinho hrobu s výnimkou jedného boli vyrobené odliatím do formy. Dva z nich sú zdobené drahokamami vsadenými do polí, tak aby vytvárali kríž. Prstene v tvare kríža sa v minulosti zvykli darovať žene pri narodení alebo pri krste mužského potomka. Na základe doterajšieho genealogického výskumu vieme, že Sára porodila Štefanovi Dobóovi dvoch synov, Františka a Damiána, čomu zodpovedajú aj prstene v tvare kríža. Prvý z krížových prsteňov je zdobený piatimi drahokamami. Bez gemologického výskumu sa zatiaľ iba domnievame, že jeden z nich je rubín a zvyšné štyri sú diamanty. Rubín v centrálnej časti prsteňa je vsadený do zlatého obdĺžnika a okolo neho boli štyri diamanty v štvorcových poliach. Jeden z diamantov chýba. Ramená prsteňa smerom od drahokamov sú po vonkajšom obvode ob-

rúčky zdobené technikou niello. Zdobené sú rastlinným motívom v nasledujúcej podobe: zo stonky s listami vyrastajúci púčik kvetu. Púčik je vyplnený sklenenou pastou zelenej farby, čiastočne vypadanou. Okraje dvoch drahokamov, na ktoré sa napája obrúčka, sú dozdobené bielym emailom. Vonkajší priemer obrúčky je 20,60 mm a jej vnútorný priemer 17,60 mm. Hmotnosť celého prsteňa je 5,52 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 5). Druhý z krížových prsteňov je zdobený siedmymi drahokamami, pravdepodobne rubínmi. Jeden z drahokamov je centrálné umiestnený a nadsadený nad ostatné. Všetky drahokamy sú vsadené do zlatých obdĺžnikovými poľami, ktoré obklopuje osem zlatých okvetných lístkov vyplnených bielym emailom. Ramená obrúčky sú smerom od drahokamov po vonkajšom obvode zdobené technikou niello. Rastlinný motív je rovnaký ako v predchádzajúcom prípade, ale bez zdobenia púčika sklenenou zelenou pastou. Vonkajší priemer obrúčky je 18,46 mm a jej vnútorný priemer je 15,99 mm. Hmotnosť celého prsteňa je 3,81 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 4).

Zaujímavým kúskom je zlatý prsteň s centrálné vsadeným tyrkysom. Napriek tomu, že doteraz nebol uskutočnený gemologický výskum, v tomto prípade nemáme pochybnosti. Tyrkys, alebo inak nazývaný turecký kameň, bol na naše územie importovaný Osmanmi, pre ktorých bol hlavne obchodným artiklom. V období renesancie bol s obľubou zasádzovaný do šperkov, pretože mal chrániť svojho nositeľa pred chorobami. V prípade tohto prsteňa je tyrkys centrálné vsadený do poľa v tvare zlatého kvetu so šiestimi oválnymi lupeniami. Po vonkajšom obvode ramien smerom od polodrahokamu je zdobený technikou niello. Rytá časť techniky je zachovaná, z výplne sa dochovali malé fragmenty. Vyrytý je jednoduchý ornament v podobe stonky kvetu. Vonkajší priemer obrúčky je 17,44 mm a jej vnútorný priemer je 15,67 mm. Hmotnosť celého prsteňa je 1,48 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 4).

Štyri renesančné zlaté prstene zo Sárinho hrobu boli zdobené drahokamami, pravdepodobne diamantmi, vo forme solitéru, teda na každom z týchto prsteňov sa nachádza jeden diamant. Každý z prsteňov bol vyrobený odliatím do formy. Diamant je v každom prípade vsadený do štvorcového poľa. Ramená obrúčky smerom od diamantu sú zdobené technikou niello, opäť s jednoduchým rastlinným motívom. Čo sa výbrusu diamantov týka, jeden z nich má prirodzenú formu, teda osemsten. Dva z nich majú tvar skoseného ihlanu a na jednom prstene drahokam chýba. Rozmery prsteňov sú nasledovné: Prsteň s evidenčným číslom A 678 má vonkajší priemer obrúčky 19,55 mm, vnútorný priemer 16,12 mm a hmotnosť 2,06 g. Prsteň A 682 má vonkajší priemer ob-

rúčky 19,43 mm, vnútorný priemer 16,06 mm a hmotnosť 2,11 g. Prsteň A 683 má vonkajší priemer obrúčky 19,32 mm, vnútorný priemer 17,04 mm a hmotnosť 2,37 g. Prsteň A 684 má vonkajší priemer obrúčky 18,90 mm, vnútorný priemer 16,09 mm a hmotnosť 3,38 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 4 – 5).

Posledný zo súboru zlatých prsteňov má tvar jednoduchej zlatej špirály. Bol vyrobený z jedného do špirály obtočeného zlatého oblého drôtu. Vonkajší priemer obrúčky je približne 16,92 mm a vnútorný priemer 13,40 mm. Prsteň má hmotnosť 3,06 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 4).

Ďalšími z nájdených zlatých šperkov sú dva rovnaké náramky. Každý náramok je tvorený troma zlatými platničkami spojenými tromi štvorradovými retiazkami, ktoré sú poprepletané pomedzi niekoľko radov štyroch napevno spojených zlatých očiek. Retiazky sú dozdobené granuláciou. Platničky sú zdobené kvetinovým ornamentom vyplneným viacfarebným emailom – bielym, zeleným, svetlomodrým, tmavomodrým a čiernym. Jedna z platničiek slúži na zapínanie a rozopínanie náramku. Rozmery náramku s evidenčným číslom A 680 sú nasledovné: platnička má rozmery 20,29 x 11,65 mm a retiazka 43,24 x 11,21 mm. Hmotnosť celého náramku je 27,00 g. Rozmery náramku A 686 sú: platnička má rozmery 20,29 x 11,65 mm a retiazka – 43,24 x 11,21 mm. Hmotnosť celého náramku je 27,00 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 4 - 6). Pri meraní náramkov môžeme zhodnotiť majstrovstvo zlatníka, ktorý obe vyhotovil na milimeter a na gram presne.

Obrázok 3 Zlatý náramok, hrob Sáry Sulyokovej
(fotografia: Digitalizačné centrum - Múzeum SNP)

V hrobe sa našiel aj súbor dvadsiatich zlatých korálikov z náhrdelníka, ktoré sú zdobené filigránom a technikou niello. Každý korálik má guľovitý tvar a opticky je tvorený z troch častí. Uprostred korálik sa nachádza prstenec, po oboch vonkajších okrajoch zdobený filigránom a v strede zdobený technikou niello. Na filigránovú výzdobu prstenca sú z oboch strán lúpeňmi pripevnené kvety vytvorené zo zlatého drôtu s vypuklým stredom s dierkou, cez ktorú sa navliekal na retiazku. Jeden zo súboru korálikov je poškodený, v strede má preliačinu. Dĺžka jedného korálik je 10,61 mm, jeho šírka 8,59 mm a hmotnosť približne 0,7 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 3). Okrem zlatých korálikov sa v hrobe Sáry Sulyokovej našiel aj súbor korálikov z koralov a jeden perlový korálik.

K najzaujímavejším nálezom patria fragmenty renesančného čepca na vlasy Sáry Sulyokovej. *„Z čepca sa zachovali predovšetkým fragmenty sieťky, ktorú tvorili strieborné pozlátené lamely spájané viazaním strieborných pozlátených nití s hodvábnym jadrom plochým uzlom. Lícna strana sieťky má ešte pozdĺž každej lamely vedenú striebornú pozlátenú niť. Výplň voľných kosoštvorcov sieťky zdobili rozetky, našívané na hodvábnnej tkanine. Stred každej rozetky tvoril kvietok z českého granátu, podložený plátkovým zlatom. Kvietok bol lemovaný zlatou strunkou a ôsmimi okvetnými lístkami, v ktorých sa pravidelne striedajú štyri korálky z riečnych perál a štyri zo zeleného skla. Všetky sú tiež lemované zlatými strunkami“* (Birkušová 2012, s. 9).

Sieťka bola reštaurovaná a konzervovaná doc. Sylviou Birkušovou z Vysokej školy výtvarných umení v Bratislave. *„Pred reštaurovaním bol uskutočnený chemicko-technologický rozbor vzoriek zo všetkých materiálov sieťky a rozetiek. Sieťka bola vyčistená mechanicky i demineralizovanou vodou a postupne bola vyrovnávaná. Po vyhodnotení odobratých vzoriek, boli vyhľadane vhodné materiály na technologicko-materiálovú rekonštrukciu. Strieborné pozlátené lamely, nite i strunky vyrobila firma M.maurer vo Viedni. Stredové kvietinky z českého granátu vyrobila podľa predlohy M.A. Blanka Cepková, samotnú sieťku realizoval PhDr. Juraj Zajonc, CSc. Celkový vzhľad sieťky spolu s rozmiestnením rozetiek bolo možné realizovať na základe fotografie otlaku sieťky na lebke. Materiálovo-technologická kópia bola vyhotovená v pomere 1:1 k originálu. Rozmery originálu a kópie sú šírka 31 cm a výška 21 cm“* (Birkušová 2012, s. 9).

Rovnaké kvietinky z českého granátu podložený plátkovým zlatom, aké pochádzajú zo Sárinej sieťky, sa našli aj počas archeologického výskumu na čelenke v Dolných Strhároch (Drenko 1982, 105 – 130) a na čelenke z lokality Nagylózs (Mojzsis 1984, s. 185 – 211).

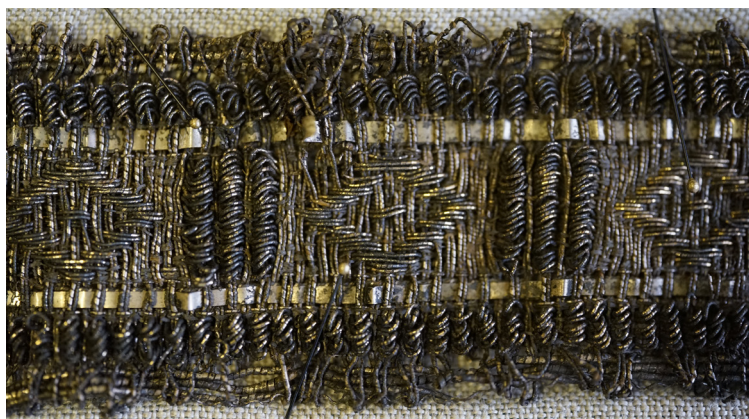

Obrázok 4 Materiálová a technologická rekonštrukcia renesančnej sieťky z čepca, hrob Sáry Sulyokovej (fotografia: Mgr. Jakub Šnajder)

„Pokrývkou hlavy vydatých žien boli čepce z drahých textílií a čipiek, ozdobené perlami, granátmi, zlatými a striebornými šperkmi“ (Zubercová 2014, s. 61). Predpokladáme, že čepiec Sáry Sulyokovej sa skladal z dochovanej sieťky, ktorá mala hodvábnny podklad a bordúry z organického materiálu. Pod sieťkou sa nachádzala hodvábnna tkanina, aby účes lepšie držal. Dokladajú nám to aj rozetky, na ktorých sa našli zvyšky hodvábu. Z čelnej strany zvykol byť čepiec vystužovaný prútím, tuhým súknom či kožou, aby držal tvar a bol potiahnutý tkaninou, ktorú zdobili boglármi, drahými kameňmi, sklenenými korálikmi či perlami. Súčasťou nálezu sieťky je aj fragment vrkoča z tmavohnedých vlasov. Jeho dĺžka je približne 10 cm a šírka iba 1,2 cm. „Najväčšej obľube pri úprave vlasov sa v období renesancie tešili pletené vrkoče, ktoré sa sponami a sponkami rozmanitých tvarov upevňovali do rôznych foriem. Bol to jednoduchý, ale praktický účes, ktorý sa hodil každej žene, bez ohľadu na vek. Do vrkočov sa zvykli zaplietať farebné alebo zlaté či strieborné nite a stužky. Staršie ženy nosili spletené vlasy, väčšinou obtočené okolo hlavy“ (Lengyelová 2015, s. 65). Z informácií viažucimi sa k nálezovej situácii nevieme povedať, či sa jedná o vlasy z účesu Sáry, alebo o príčesok z cudzích vlasov, ktorý sa pre bohatší účes zvykol umiestňovať do sieťky čepca.

Okrem šperkov sa v hrobe Sáry Sulyokovej našli aj fragmenty tkaniny a ozdobných tkaníc z jej šiat, pletený náprstok a fragmenty výšivky z obliečky pohrebného vankúša. Všetok tento materiál bol podrobený mechanickému čisteniu i čisteniu destilovanou vodou, konzervovaniu a reštaurovaníu, ktoré realizovala doc. Sylvia Birkušová.

„Z fragmentov tkaniny Sáriných šiat môžeme konštatovať, že ide o hodvábnu zamat, ktorý je v súčasnosti bronzovohnedej farby. Jeho pôvodný pigment nepoznáme, keďže tkanina po vybratí z hrobu zoxidovala. Pri jej zistení nám v budúcnosti pomôže chemická analýza vlákien. Zamatová tkanina sa zachovala v rozmeroch 5 x 13 cm, 17 x 5 cm a 31 x 9 cm. Okrem zamatu zo šiat, sa na jednom fragmente textílie našiel na rubovej strane útržok spodnej sukne“ (Birkušová 2009, s. 8). „Šaty boli dekorované pásmi ozdobných tkaníc. Tkanice majú geometrický vzor v podobne kosoštvorcov oddelených tromi vertikálnymi pásmi so striebornými plieškami po okrajoch. Tkanice boli utkané zo zlatých a strieborných nití s hodvábnym jadrom“ (Birkušová 2009, s. 3). Zachovali sa dva druhy tkaníc s rovnakým vzorom, ale rozdielnou šírkou. Hrubšie tkanice majú šírku 4 cm a tenšie 1,2 cm. Tkanice boli pravdepodobne našívané na spodný okraj šiat a rukávov striedavo: tenšia tkanica – hrubšia – tenšia. Ich úlohou, okrem dekoratívnej, bolo aj celkové spevnenie látky šiat. Vo Fonde archeológie MaK-cjZvTV je uložených päť kusov dĺžky 70 – 80 cm, štyri kusy do dĺžky 30 cm a viacero krátkych kúskov tkaníc. Vzhľadom na to, že nepoznáme nálezovú situáciu z hrobu Sáry Sulyokovej, nevieme či boli tkanice na šaty našité podľa nemeckej, uhorskej alebo španielskej módy 16. storočia.

Obrázok 5 Detail vzoru ozdobnej tkanice zo šiat, hrob Sáry Sulyokovej (fotografia: Jozef Danko)

Náprstok má oválny tvar a je upletený zo strieborných nití. Má dva oválne otvory, pri väčšom z nich chýba časť nití. Rozmery náprstku sú 3 x 3 cm a jeho priemer je 1,5 x 2 cm. Náprstok, rovnako ako dnes aj v 16. storočí, slúžil ako pomôcka pri vyšívaní. Zaujímavý je jeho samotný nález v hrobe, čo je aj na dobové pomery dosť nezvyčajné.

„Obliečka pohrebného vankúša z lanového plátna bola vyšívaná zlatými a hodvábnymi nitami retiazkovým, krížikovým a plným stehom“ (Birkušová 2009, s. 5). Na výšivke je dobre rozpoznateľný rastlinný motív, jablká a srdiečko. Pôvodná farba hodvábných nití je pre nás z dôvodu oxidácie neznáma. Dochovali sa nám fragmenty štyroch väčších a ucelenejších kusov výšivky s rozmermi 11,5 x 13 cm, 6 x 5,5 cm, 9 x 9,5 cm, 8 x 5,5 cm.

Obrázok 6 Výšivka z obliečky pohrebného vankúša, hrob Sára Sulyokovej
(fotografia: Jozef Danko)

Pozostatky Sára Sulyokovej boli uložené v drevenej rakve potiahnutej hodvábnym zamatom, ktorý bol k drevu pripevnený ozdobnými nitmi. Svedčia o tom útržky hodvábného zamatu, ktoré sa zachovali pod hlavičkami nitov. Zamat na vzduchu zoxidoval, takže sa nedá určiť jeho pôvodná farba. Na rakve sa nachádzali dva druhy ozdobných nitov: 81 kusov strieborných nitov s hlavičkou v tvare puklice a 33 kusov strieborných pozlátených nitov s hlavičkou v tvare hviezdy.

Vedľa hrobu Sára Sulyokovej ležal detský hrob malého dievčaťa. Kostrové pozostatky zatiaľ nie sú identifikované. Na základe archívnych prameňov vieme, že Sára a Štefan mali iba jednu dcéru menom Kristína, ktorá sa vydala

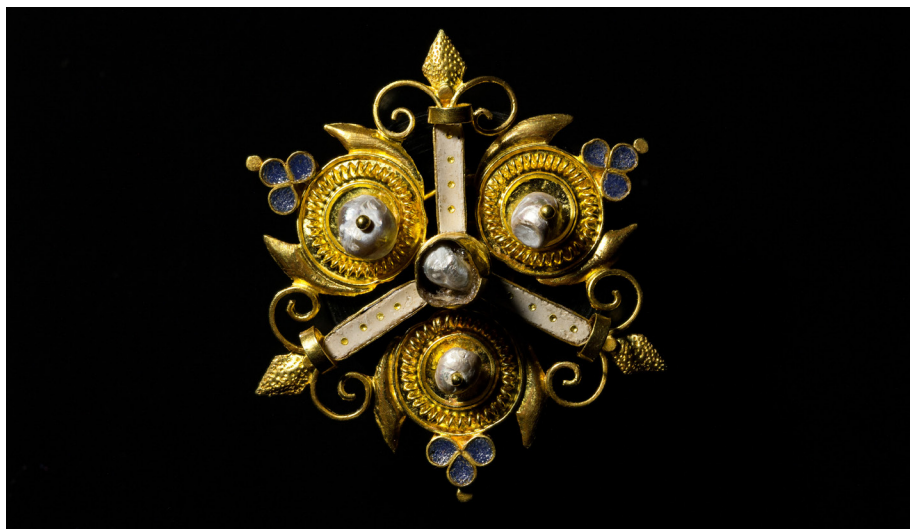
za Valentína Balašu a zomrela v dospelom veku. Nález detského dievčenského hrobu tejto skutočnosti nezodpovedá. Mohlo však ísť o ich iné dieťa ženského pohlavia, o ktorom sa archívne materiály kvôli nedožitému veku dospelosti nezmieňujú. Pohrebná výbava dievčaťa bola v rámci nálezu druhá najbohatšia. Podľa druhostupňovej evidencie zbierkových predmetov z Fondu archeológie MaKc;ZvTV sa v detskom hrobe našli renesančné zlaté šperky: dva zlaté prstene a súbor piatich boglárov z čelenky, šesť šnúrových ozdôb zo zlatých a strieborných nití, strieborná retiazka, náhrdelník z koralových korálikov, dva náramky z koralových korálikov, desať korálikov z perál, tri čierne koráliky, deväť perál a strieborná zápona zo šiat.

Zo spomínaných renesančných zlatých prsteňov je jeden štítkový a druhý s centrálne vsadeným drahokamom. Zlatý prsteň s centrálnym štítom bol vyrobený odliatím do formy a je zdobený technikou niello. Na štíte sú vygravírované písmena GBIHI (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 1). „*Pri renesančných šperkoch častokrát nachádzame nápisy v skratkách. Sú to buď jednotlivé písmená, alebo zhľuky písmen, ako aj v tomto prípade. Ich výklad je problematický. Písmená ako Y, S a I, H, S sú dávané do spojitosti s Ježišom Kristom*“ (Šlancarová 2018, s. 235). Takéto nápisy v skratkách najmä na detských šperkoch mali pravdepodobne za úlohu dieťa chrániť. Ramená prsteňa smerom od štítu sú zdobené modrým emailom. Vonkajší priemer obrúčky prsteňa je 17,50 mm, vnútorný priemer je 15,57 mm a jeho hmotnosť je 1,64 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 1).

Zlatý prsteň s centrálne vsadeným drahokamom, pravdepodobne diamantom bol vyrobený tiež odlietím. Drahokam je vsadený do štvorcového poľa. Po celom vonkajšom obvode obrúčky bol prsteň pôvodne zdobený technikou niello, zachovalo sa iba fragmentálne. Rytá časť techniky sa skladá z písmen . Q . C . FI . Z . V . G . VK . oddelených bodkami (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 1). S istotou sú to začiatkové písmená slov vety, ktorej obsah zatiaľ nepoznáme. Vonkajší priemer obrúčky prsteňa je 16,83 mm, vnútorný priemer je 14,61 mm a hmotnosť prsteňa je 2,21 g.

V dievčenskom hrobe sa našiel aj súbor piatich renesančných zlatých boglárov, nášiviek na členku. Každá nášivka je zdobená štyrmi riečnymi perlami, emailom a filigránom. Nášivka je vytvorená zo zlatých plieškov v podobe troch ramien a troch kruhových polí. V strede klenoty je perla vsadená do valca zo zvinutého zlatého pliešku. Každé rameno je ukončené zlatou heraldickou ľaliou. Do stredu každého kruhového poľa je zasadená jedna perla a jeho obvod zdobí filigránova výzdoba. Každé pole je ukončené strapcom,

ktorý pozostáva z troch buniek vyplnených tmavomodrým emailom a jednej zlatej bodky. Z bokov kruhových polí vyrastajú smerom von z klenotu zlaté lístky. Na zadnej strane nášivky sa nachádza zlatý drôt v tvare oblúčika, ktorý slúžil na prichytenie boglára k textilnej čelenke. Perly sú k nášivke prichytené pomocou zlatých klinec. Rozmery všetkých piatich boglárov sú totožné, priemer nášivky je 28,30 mm, hmotnosť koliše v rozmedzí 2,04 g - 2,19 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 1 – 3). Na zadnej strane jednej z nášiviek sa nachádza štvorcový zlatý pliešok prilepovaný k bogláru. Na pliešku je situovaná zlatnícka značka výrobcu šperkov, sú to pravdepodobne iniciály T. O. alebo O. T., ktoré sa vzájomne prekrývajú. Zlatníka sa nám zatiaľ nepodarilo identifikovať. V zozname značiek zlatníkov pracujúcich na území dnešného Slovenska sa nenachádza (Toranová 1983, s.236 – 244). Domnievame sa, že by to mohol byť zlatník sedmohradského pôvodu.

Obrázok 7 Boglár, resp. nášivka na čelenku, hrob neznámeho dievčaťa
(fotografia: Digitalizačné centrum - Múzeum SNP)

„Zaujímavým nálezom je šesť fragmentov šnúrových ozdôb zo zlatých a strieborných nítí v podobe malých konárikov s kvetinami. Na základe dvoch zachovalejších fragmentov môžeme konštatovať, že konáriky mali tri vetvičky na ľavej a tri vetvičky na pravej strane ukončené päťlístkom. V strede na vrchole vetvičky bol štvorlúpeňový kvet zdobený perličkami. Fragmenty, ktoré sa nám zachovali majú rozmery 4 x 0,6 cm, 5,5 x 4 cm, 4 x 2 cm, 2 x 2 cm, 4,5 x 2,5 cm

a 2,5 x 0,7 cm“ (Birkušová 2009, s. 3). „Slobodné dievčatá nosili party zdobené perlami, zlatom, drahokamami, ale aj umelými kvetmi“ (Lengyelová 2015, s. 67). Tieto ozdoby boli s vysokou pravdepodobnosťou popri boglároch tiež súčasťou výzdoby čelenky. Vzhľadom na to, že nepoznáme nálezovú situáciu z tohto detského hrobu kvôli chýbajúcej archeologickej dokumentácii, nemôžeme túto domnienku definitívne potvrdiť. Podobné šnúrové aplikácie s kvetmi sa našli aj na čelenke v Nemeckom Svodíne (Drenko 2003, 159 – 160).

Obrázok 8 Šnúrová ozdoba zo zlatých a strieborných nití, hrob neznámeho dievčata
(fotografia: Jozef Danko)

V druhostupňovej evidencii zbierkových predmetov z Fondu archeológie MaKcjZvTV sú z detského hrobu zaznamenané aj náhrdelník z lastúrových korálikov a dva náramky z lastúrových korálikov ružovej farby. Skôr ako o lastúrové by sa mohlo jednať o koráliky z koralov. „Cenili sa najmä korále z pobrežia Stredozemného mora, ktoré vraj chránili deti pred chorobami a uhra nutím“ (Brown 2014, s. 106). Z archívnych dokumentov vieme, že aj naša domáca šľachta posielala často svojich kupcov nielen do Rakúska či Poľska, ale aj do Talianska, takže zadovážiť si takéto tovar v 16. storočí nepredstavoval problém.

Ďalším nálezom bolo desať korálikov z perál. *„Perly boli v období renesancie azda najobľúbenejšími klenotmi aristokracie. Okrem vsádzania perál do zlatých šperkov, sa perly nosievali aj samostatne v podobe náhrdelníkov, náramkov, vpletali sa do vlasov, či prišívali na oblečenie“* (Brown 2014, s. 107).

Pri Sáriných nohách bol situovaný piaty hrob patriaci neznámej mladej žene. V tomto prípade by sa už mohlo jednať o Sárinu a Štefanovu dcéru Kristínu, ktorú manžel Valentín Balaša zapudil, a teda mohla byť pochovaná spolu s rodičmi. Jedná sa však iba o domnienku, identifikácia kostrových pozostatkov nám chýba. V hrobe mladej ženy sa podľa druhostupňovej evidencie zbierkových predmetov z Fondu archeológie MaKcJZvTV našla jedna kovová obrúčka, textilné fragmenty zo šiat a kožený opasok. Obrúčka má hranatý profil a poškodený povrch. V tomto prípade si nie sme celkom istí z akého drahého kovu bola vyrobená. Na prvý pohľad pripomína zlato, ale v budúcnosti je potrebné urobiť chemickú analýzu kovu. Vonkajší priemer obrúčky je 17,80 mm, jej vnútorný priemer je 15,46 mm a hmotnosť 0,80 g (Tirpáková a Šnajder 2017, s. 3).

Fragmenty zo šiat neznámej mladej ženy tvorí niekoľko pásov paličkovanej čipky zo zlatých a strieborných nití s hodvábnym jadrom. Nite sú zoxidované. Na základe fotografie, ktorú máme k dispozícii (Chovanec 2010, s. 8), ide o paličkovanú čipku zo živôtika zdobeného na uhorský spôsob. Šírka paličkovanej čipky sa pohybuje v rozmedzí 2 – 3 cm. Na fotografii vidíme aj to, že mladá žena mala na hlave čelenku, ktorá sa pravdepodobne po vybratí z hrobu rozpadla. *„Čelenky nosili na hlavách predovšetkým dievčatá a slobodné ženy, ale zdobenejšie diadémy a korunky nosievali pri slávnostných príležitostiach aj vydaté ženy“* (Zubercová 2014, s. 61).

V hrobe neznámej ženy sa našli aj fragmenty koženého opasku s kovovými aplikáciami v podobe pukličiek, s dierkou v strede a ryhovaným zdobením po okrajoch. Vzhľadom na zelenú oxidáciu sú pravdepodobne medené. Veľkou zvláštnosťou je šírka opasku v priemere iba 1,2 cm. Najväčší fragment opasku sa nám zachoval v dĺžke 18 cm.

Súbor renesančných zlatých šperkov zo 16. storočia z hrobov baróna Štefana Dobóa a jeho rodinných príslušníkov je nesmierne vzácny. Z tohto obdobia sa nám z územia dnešného Slovenska takýchto predmetov zachovalo veľmi málo. Šperk totižto v minulosti slúžil aj ako platidlo, alebo sa často upravoval podľa dobovej módy, či estetického cítenia svojho majiteľa. Šperky sa darovali aj cirkevným inštitúciám, za účelom ich pretavenia na iný predmet. Renesančné šperky z rodinnej hrobky Štefana Dobóa nesú veľkú výpovednú hodnotu

o dobovej zručnosti zlatníka, vkuse a bohatstve ich majiteľov. Z týchto dôvodov sme sa rozhodli tieto šperky prezentovať formou stálej expozície.

Dňa 21. septembra 2018 bola v priestoroch kaštiela v Trebišove slávnostne otvorená nová stála expozícia s názvom Klenotnica rodiny Štefana Dobóa (ďalej len Klenotnica). Následne bola sprístupnená aj širokej verejnosti.

V globálnom meradle je Múzeum a Kultúrne centrum južného Zemplína v Trebišove malé regionálne múzeum. Sídli v barokovo-klasicistickom kaštieli z konca 18. storočia, ktorý patril rodinám Csákyovcov, Szapáryovcov a Andrásyovcov. V rokoch 2015 – 2016 prešiel objekt kaštiela celkovou rekonštrukciou zo zdrojov Európskej únie. Zmenilo sa čiastočne aj jeho zameranie. Pôvodné expozície boli z priestorov kaštiela presunuté, prípadne zrušené. Išlo predovšetkým o expozície zamerané na poľnohospodárstvo regiónu, poľnohospodárske nástroje, stroje a mechanizmy. Priestor od poslednej rekonštrukcie slúži primárne na prezentáciu trebišovského panstva, šľachtických rodov ktoré v kaštieli žili, kaštiela ako objektu a v neposlednom rade na prezentáciu regionálnych dejín. Expozícia Klenotnica je tak jednou z prvých nových expozícií a zároveň jediná, ktorá využíva pri prezentácii kultúrneho dedičstva moderné technológie. Tomu všetkému však predchádzala niekoľko mesačná príprava a realizácia.

Hlavným popudom k vytvoreniu predmetnej expozície bola skutočnosť, že od roku 2007 múzeum vo svojich zbierkach uchováva vzácne renesančné šperky a textilie z hrobky baróna Štefana Dobóa z Ruskej a jeho rodiny. Tie však nikdy neboli vystavené a sprístupnené širokej verejnosti. Potrebu prezentovania umocňoval aj fakt, že ide o výnimočné predmety z hľadiska umelecko-remeselného spracovania, nie len v rámci regiónu, ale aj v rámci celého Slovenska. Nehovoriac o tom, že predmety patrili rodine významného uhorského šľachtica, ktorého počas jeho života poznali aj za hranicami Uhorska. Možnosť prezentovať tieto vzácne predmety sa naskytla v roku 2017, kedy Košický samosprávny kraj poskytol financie na vytvorenie interaktívnej expozície. Následne bol vybraný realizátor expozície a to konkrétne česká spoločnosť AV MEDIA a. s., ktorá má s podobnými projektmi skúsenosti aj v zahraničí. Dôvodom výberu tohto realizátora bola potreba vytvorenia expozície, ktorá využíva pri prezentácii moderné technológie. Zároveň však realizátor musel byť schopný poskytnúť komplexné služby potrebné k realizovaniu tohto zámeru.

Prípravy pre realizáciu prebiehali od septembra 2017. Ako prvé bol určený priestor pre expozíciu. Išlo o jednu miestnosť na prízemí južného krídla

trebišovského kaštieľa. Vychádzalo sa z pôvodného scenára, že predmetná expozícia bude akýmsi medzičlánkom v plánovanej expozícii, venovanej regionálnym dejinám južného Zemplína. Expozícia Klenotnica by teda napájala na miestnosť, ktorá sa mala venovať najstarším a stredovekým dejinám regiónu. Keďže tá mala vychádzať primárne z archeologických zbierkových predmetov, vhodne by na ňu aj nadväzovala.

Následne bola vytvorená databáza predmetov zo zbierkového fondu múzea. Odborní zamestnanci vybrali predmety vhodné k prezentácii, keďže nie všetky predmety z nálezů boli v minulosti ošetrované a spracované. Napokon boli do expozície vybrané len zlaté šperky a materiálóva a technologická rekonštrukcia jedného predmetu. Dobové textílie totiž k vystavovaniu vyžadujú prísne klimatické a svetelné podmienky. Celkovo bolo vybraných 21 zbierkových predmetov. Samotný archeologický nález však predstavuje pestrý súbor šperkov, torz dobových šiat, z ktorých sa zachovali tkanice, čipky, textílie, pozamenty, gombíky, bogláre, koráliky a iné ich súčasti.

Databáza bola ďalej doplnená o dostupné informácie k predmetným osobám, danej dobe a konkrétnym dejinným udalostiam. Cieľom bolo v najväčšej možnej miere zoznámiť realizátora o našej predstave a historických skutočnostiach. Realizátor v spolupráci s odbornými zamestnancami múzea vytvoril prvý koncept. Po jeho predstavení bolo evidentné, že prezentácia tejto témy si vyžaduje podstatne väčší priestor. Z plánovaných 19,41 m², bol expozičný priestor nakoniec rozšírený na 66,87 m². To predstavuje dve miestnosti na prízemí južného krídla kaštieľa. Samozrejme, tým pádom stúpili aj finančné náklady na realizáciu, no väčší priestor ponúkol aj viacero nových možností. Narušil sa aj pôvodný zámer nadväznosti tejto expozície na plánovanú expozíciu venovanú regionálnym dejinám, keďže k jej realizácii v blízkej dobe z viacerých dôvodov nedôjde.

Hlavným cieľom expozície bolo odprezentovať návštevníkom súbor vybraných renesančných šperkov z rodinnej hrobky Štefana Dobóa. Atmosféru prezentácie mal vytvoriť príbeh lásky baróna Štefana Dobóa z Ruskej a jeho manželky Sáry Sulyokovej z Lekse, odohrávajúci sa na pozadí protitureckých vojen. Tento príbeh je postavený na základe viacerých historických reálií a samotnej nálezovej situácie. Sára Sulyoková bola o 33 rokov mladšia. Svojmu manželovi stála vždy po boku, dokonca mu pomohla ujsť z väzenia. Napriek tomu, že sa po jeho smrti vydala za Pavla Csákyho, nechala sa pochovať pri Štefanovi. Na základe nálezovej situácie z hrobky rodiny vieme, že hrob Štefana Dobóa bol v minulosti vykradnutý. Z pohrebnej výbavy však pozornosti vy-

Na základe ideového zámeru vypracovala spoločnosť AV MEDIA predbežné koncepty expozície. Predovšetkým išlo o vizuálnu podobu a rozloženie jej jednotlivých súčastí. Rozmiestnenie techniky a interaktívnych panelov bolo plne v kompetencii dodávateľa. Umiestnenie exponátov určil realizačný tím múzea. V réžii odborných zamestnancov múzea ostala príprava popisných textov, textov do databázy expozície a digitalizácia vystavovaných predmetov. Cieľom digitalizácie bolo nasnímanie predmetov pre účely detailnejšej prezentácie. Šperky mali byť vystavované staticky, položené na podložke a umiestnené v bezpečnostnej vitríne. To však z viacerých dôvodov môže predstavovať obmedzenie pre niektorých návštevníkov, ktorí majú problémy so zrakom, nakoľko ide o malé zbierkové predmety. Prvým krokom pri digitalizácii, bolo vypracovanie podrobných opisov zbierkových predmetov do internej evidencie. Tie boli následne zaznamenané aj do elektronického múzejného katalogizačného modulu ESEZ 4G. Na digitalizáciu bolo vybrané Digitalizačné centrum, ktoré patrí pod Múzeum SNP v Banskej Bystrici. Technológiu a výstupný formát digitalizácie určil technický tím spoločnosti AV MEDIA. Prvotným zámerom bolo vytvoriť 3D modely jednotlivých predmetov, ktoré mali byť prezentované formou hologramov. Od tohto riešenia sa z dôvodu finančného a časového limitu upustilo a zvolilo sa nové riešenie prezentácie šperkov. Konkrétne išlo o fotografovanie metódou snímania skladania hĺbky ostrosti. Zo snímok bola následne vytvorená fotografická panoráma predmetu. Táto metóda zabezpečila najlepší pohľad na predmety, pri ktorých bolo možné odprezentovať aj niektoré skryté detaily. Výstupné metadáta digitalizácie boli zároveň priradené aj k evidencii predmetov v module ESEZ 4G. Zariadenie pre hologram bolo v expozícii nahradené infokioskom, ktorý obsahuje všetky zdigitalizované predmety s popismi. Zo skúseností s návštevníkmi sme s odstupom času zistili, že digitalizácia a následná prezentácia šperkov aj v takejto podobe splnila svoj účel.

Pri príprave expozície a vypracovávaní obsahu prebehla aj digitalizácia predmetov, ktoré nepatria do zbierkového fondu múzea. Boli však potrebné pre realizáciu niektorých súčastí expozície. Konkrétne ide o sarkofág Štefana Dobóa z hradného múzea v Jágrí (Dobó István Vármúzeum), erb rodu Dóbo z Ruskej a plastická rekonštrukcia podoby tváre Štefana Dobóa, ktorá bola na základe lebky vytvorená antropológmi v Maďarsku (Sused, 2013). K tejto digitalizácii bola vybraná maďarská spoločnosť Pazirik Informatikai Kft. Predmety boli zdigitalizované do detailnej 3D podoby s textúrami vo vysokom rozlíšení. Podoba sarkofágu, predovšetkým jeho vrchnej dosky bola použitá pri vytvo-

rení idealizovanej podoby sarkofágu v samotnej expozícii. K tomu bola použitá obrazovka so 4K rozlíšením, ktorá nepretržite zobrazuje dosku s použitým efektom jej osvetlenia svetlom sviečok. Po interakcii s panelom, sa náhrobná doska na obrazovke odsúva. Dôvodom digitalizácie erbu a rekonštrukcie podoby tváre bola prípadná 3D tlač alebo aspoň ich implementácia do databázy v expozícii.

Obrázok 11 Zdigitalizovaná plastická podoba tváre Štefana Dobóa, vytvorená na základe antropologického výskumu lebky

Obrázok 12 Zdigitalizovaný sarkofág Štefana Dobóa z hradnej kaplnky v Jágri

Dôležitým prvkom expozície bolo aj architektonicko-umelecké riešenie expozície. To bolo opäť v réžii dodávateľa. Miestnosti, ktoré boli vybrané pre expozíciu sú orientované v smere východ – západ. Vstup do prvej miestnosti uvedie návštevníkov do pomyselnéj hrobky, v centre ktorej sa nachádza vytvorený idealizovaný sarkofág. Na jeho čelnej doske je umiestnená spomínaná obrazovka. Po každom interaktívnom odsunutí náhrobnej dosky prostredníctvom dotykovej obrazovky, majú návštevníci možnosť vzhliadnúť najdôležitejšie momenty zo spomínaného príbehu lásky. Pre túto prezentáciu sme zvolili krátke filmové ukážky, ktorých hlavnými aktérmi sú Štefan a Sára. Stvárnil ich herci košického divadla Thália, konkrétne Lilla Dégner a Peter Nádasdi. Kostýmy na natáčanie hercom prepožičala spoločnosť Fringia, ktorá sa odborne venuje historickému šermu a odievaniu v niekdajšom Uhorsku. Návštevníci expozície sú tak v prvej miestnosti zoznámení s príbehom Štefana Dobóa a jeho vzťahu s manželkou. Poznatky dopĺňa tiež informačný kiosk, v ktorom sa majú možnosť formou kvízu z nadobudnutých informácií aj otestovať. Miestnosť je vizuálne členená aj kobercami, ktoré sú na podlahe umiestnené v tvare latinského kríža. V jeho strede sa nachádza sarkofág s obrazovkou a po jeho bokoch na stenách náhrobné dosky s údajmi o Štefanovi a Säre. Tie sú štylizované do podoby epitafov z obdobia renesancie. Nápisy sú obsahovo i formálne štylizované na základe prekladov z dobových nápisov na náhrobných doskách, prevažne z územia Slovenska. Nevyužitý priestor na východnej stene bol doplnený veľkorozmernou ilustračnou mapou, ktorá zachytáva územie strednej Európy, Balkánskeho polostrova až po Malú Áziu. Zvýraznené sú na nej hranice Osmanskej ríše z obdobia roku 1552, kedy sa odohralo obliehanie Jágerského hradu. Po jej stranách sú na dvoch paneloch znázornené bojujúce strany, konkrétne vojaci uhorskej armády, osmanskej armády a žoldnieri z rôznych krajín. Dlhoročný konflikt v kontraste s príbehom lásky, ktorý sa odohral na jeho pozadí. Pre vyobrazenie jednotlivých vojakov sme použili rytiny od dobových autorov ako je Melchior Lorck, Jost Amman a Abraham de Bruyn. Opäť tu nechýba informačný kiosk, ktorý obsahuje databázu s množstvom informácií o Štefanovi Dobóovi, príchode Osmanov do Uhorska a samostatnom archeologickom náleze. Celý obsah expozície je v troch jazykových mutáciách, a to v slovenskom, anglickom a maďarskom jazyku. Súčasťou databázy v slovenskom jazyku je aj dokumentárny film Dva hroby Štefana Dobóa. Na ňom múzeum spolupracovalo s Rozhlasom a televíziou Slovenska a filmovým tímom pána Pavla Dvořáka.

Obrázok 13 Vizualizácia južnej strany prvej miestnosti
(autor konceptu: Ivo Plass)

Obrázok 14 Súčasný pohľad na prvú miestnosť expozície (fotografia: Jakub Šnajder)

Jednotlivé súčasti expozície sú bodovo osvetlené. Smerom do druhej miestnosti sa za pomyselným sarkofágom nachádza prechod dekorovaný obkladom s textúrou červeného mramoru, z ktorého je vyrobený aj originálny sarkofág Štefana Dobóa. Rovnaký obklad bol použitý aj na orámovanie epitafov a idealizovaný sarkofág. Nad vstupom do druhej miestnosti je umiestnený erb rodu Dobó z Ruskej. Príbeh lásky je objasnený v druhej miestnosti, kde je možné vzhliadnuť renesančné šperky z hrobov členov rodiny Štefana Dobóa. Práve šperky a nálezová situácia dorozprávajú tento príbeh o láske až za hrob. Pre lepší prehľad je miestnosť doplnená ďalším kioskom, v ktorom majú návštevníci možnosť detailne si prezrieť zdigitalizované šperky. Vzácné exponáty dopĺňa nákras nálezovej situácie a materiálová a technologická rekonštrukcia unikátnej pohrebnej sieťky z čepca Sára Sulyokovej. V klenotnici sú vystavené už spomínané šperky, pravdepodobne z polovice 16. storočia. Ide o výbavu zo štyroch hrobov, konkrétne z hrobu Štefana Dobóa, jeho manželky Sára Sulyokovej a ďalších dvoch neidentifikovaných osôb, pravdepodobne členov ich rodiny. Ide o neznámu mladú ženu a neznáme malé dievčatko. Hrob malého chlapca bol bez výbavy, zachovali sa len telesné pozostatky (Tirpáková a Šnajder 2019, s. 12). Expozícia bola následne otvorená v tejto podobe.

Obrázok 15 Pohľad na druhú miestnosť expozície
(fotografia: Jakub Šnajder)

Začiatkom roka 2019 pribudli do expozície rekonštrukcie renesančného pánskeho odevu a dámskych šiat, ktoré múzeum získalo od spoločnosti Fringia. Ide o verné repliky dobového uhorského odevu z obdobia renesancie. Niektoré ich súčasti boli použité aj pri natáčaní filmových scénok pre expozíciu. Vhodne tak umocňujú atmosféru a v budúcnosti poslúžia pre účely muzeálnej pedagogiky. V príprave je taktiež interaktívne holografické premietanie, ktoré bude využívané aj na prezentáciu v tejto novej expozícii. Vzhľadom na bohatý archeologický nález z hrobky baróna Štefana Dobóa sa múzeu otvárajú aj ďalšie možnosti. Okrem prezentovania samotnej rodiny Štefana Dobóa aj na prezentáciu dobového šľachtického odevu, zlatníckeho remesla a iných dobových reálií. V múzeách stále pretrváva problém rovnováhy vo využívaní moderných technológií a tradičných muzeálnych metód. Trend využívania moderných technológií napomáha nielen pri samotnom vedeckom výskume, ale aj pri prezentovaní jeho výsledkov. Avšak aj pri prezentovaní je nutné nájsť tú správnu mieru.

Obrázok 16 Súčasný pohľad na južnú stranu prvej miestnosti expozície
(fotografia: Jakub Šnajder)

Prezentácia každého historického obdobia je vždy spojená s aktuálnou dobou. Inak sa na historické udalosti pozeráme dnes a inak sa na nich pozerali ľudia v iných obdobiach. Pre lepšie pochopenie by sme si mohli stručne

pripomenúť 19. storočie a vlnu národných hnutí. Táto vlna prešla celou Európou. Veľa európskych krajín a národov sa začalo obracať späť k svojej vlastnej histórii, pôvodu a autenticite. Hľadali sa počiatky jednotlivých národov a skúmala sa ich genéza. Tieto spoločenské záujmy a snahy sa premietli aj do literatúry, architektúry, dizajnu, hudby a umenia. Išlo o snahu o národné obrozenie. Knižne vychádzali národné dejiny jednotlivých národov. V umení sa ľudia vracali k starším umeleckým slohom, čo sa odrazilo v historizujúcich štýloch (Gombrich 2017, s. 476 – 485). Všeobecne nastal veľký záujem predovšetkým o obdobie stredoveku. Hlavne v západnej Európe sa upriamili na raný stredovek, ktorý považovali za obdobie počiatkovej genézy ich národov. Tieto romantické predstavy preto vo veľkej miere ovplyvnili vtedajšiu spoločnosť.

Aj naša historiografická spisba sa vracia do obdobia Veľkej Moravy, pripomína existenciu slovanského obyvateľstva a jeho kontinuitu. To, čo vzniklo, prihliadnúc nielen na naše dejiny, ale dejiny všeobecne, bola istá ilúzia. Ilúzia o tom, ako to v minulosti vyzeralo a ako sa žilo. Práve aj spomínaný návrat napríklad v architektúre a dizajne mal navodiť atmosféru jednotlivých historických období. V krajinách ako je Nemecko a Francúzsko, sa doslova budovali národné štýly a stavby postavené v tomto duchu mali navadiť človeka, aby zatúžil po poznaní minulosti. Ilúzia bola umocnená nedostatkom historických zdrojov, archeologických výskumov a meniacimi sa geopolitickými hranicami. Aj relatívne nové a moderné múzeá neboli v období druhej polovice 19. storočia schopné ponúknuť komplexný a podrobný obraz o žiadnom historickom období. Vznikli viaceré koncepty, ktorých sa častokrát pridrižiava aj dnešná spoločnosť. Skupiny boli identifikované na základe keramiky či pohrebných rituálov (Hupperetz 2018, s 193 – 196). Už dnes napríklad vieme, že čím presnejšie sú získané archeologické údaje, tým menej kritiky toho „znesú“ rôzne fantastické príbehy, legendy a teórie. Aj napriek týmto skutočnostiam je prezentácia archeologických materiálov vo viacerých múzeách, Slovensko nevyvíjajúc, založená na rovnakých regionálnych kultúrach. Kultúra je prezentovaná zväčša cielene vybranými exponátmi, ktoré reprezentujú spoločenskú elitu. Dôvodom je prevažne nedostatok alternatívnych opisov a pohľadov, prípadne akýsi strach z priznania si nedostatku informácií a schopnosti podať komplexný pohľad. Pritom nejde o úplne neriešiteľný problém.

K vytvoreniu komplexnejšieho obrazu o histórii ľudskej spoločnosti sú potrebné aj iné vedecké disciplíny. Rovnako je takáto spolupráca potrebná v prezentácii kultúrneho dedičstva. To, čo múzeá potrebujú, sú nástroje na prezentáciu rozmanitosti a komplexnosti jednotlivých historických období

v kultúrnych dejinách. S príchodom moderných technológií a ich využití pri prezentácii kultúrneho dedičstva sa vyplnili isté medzery a nedostatky. Vzniklo však niekoľko ďalších problémov. S rovnakými a podobnými problémami sme sa stretli aj pri budovaní expozície Klenotnica rodiny Štefana Dobóa.

Vybudovanie expozície a zakomponovanie moderných audiovizuálnych technológií nám ponúklo viacero pozitívnych aj negatívnych skúseností. Trend využívania moderných technológií pozorujeme už niekoľko rokov. Dá sa povedať, že dnes je už štandardom vo všetkých väčších múzeách a galériách. Predovšetkým v západnej Európe, kde sa nemalé finančné prostriedky na audiovizuálne technológie vynakladajú pri realizácii aj krátkodobých výstav. V globálnom meradle je to pochopiteľné, keďže sa všeobecne stretávame so silnejúcou obrazovou kultúrou, ktorá je ovplyvnená silnými vizualizáciami. Napríklad v prípade rekonštrukcie tváre Štefana Dobóa nám dnešné technológie dovoľujú vytvoriť jeho možnú podobu na základe viacerých metód. Vedecký základ tejto rekonštrukcie však môže byť diskutabilný až nepresný, no vizuálny dopad a odozva okolia naproti tomu neporovnateľne veľké a pozitívne. Tento trend sa s oneskorením dostal aj na naše územie a z marketingového hľadiska sa stal dôležitým (Šobánková, Lažová a kol. 2017, s. 34).

Aj napriek tomu, že ide o regionálne múzeum s obmedzeným rozpočtom, vďaka zriaďovateľovi sa nám podarilo zrealizovať aj takýto nový typ expozície. V prípade, že by nebola poskytnutá zriaďovateľom možnosť uchádzať sa o financie v rámci projektu na takýto účel, nebolo by múzeum ako samostatná organizácia schopné expozíciu realizovať. Ako pozitívum je preto nutné vyzdvihnúť možnosť realizovať takúto expozíciu aj pre menšie regionálne múzeum. To vychádza z aktuálneho trendu takýchto expozícií, ktorý pokračuje ďalej a zriaďovateľ aj naďalej ponúka v rámci súťaže pre kultúrne organizácie vo svojej pôsobnosti takúto možnosť. Tento trend si však všímame aj v širšom regionálnom meradle. Vnímame však aj problém. Na tvorbu iných expozícií a výstav podobné projekty neexistujú a financie sa vyčleňujú iba na parciálne riešenia. Túto skutočnosť vnímame ako organizácia intenzívnejšie, keďže je u nás potrebné vytvoriť aj ďalšie expozície, prípadne reinstalovať a prepracovať staršie. Je preto otázne či investovať nemalé financie do technológií, ktoré sa stanú o niekoľko rokov neaktuálnymi, nezaujímavými, prípadne nefunkčnými. Na strane druhej tu máme predmety kultúrnej hodnoty, ktoré je potrebné zachrániť, ošetriť a prezentovať. V tomto prípade o aktuálnosti hovoriť nemusíme a taktiež je podstatné uvedomiť si, že takéto predmety tu z viacerých

dôvodov o niekoľko rokov nemusia už ani byť. V prvom rade múzeum tvoria a prezentujú jeho zbierky a jeho hlavným poslaním je zbierkotvorná činnosť, uchovávanie, ochrana a prezentovanie jednotlivých zbierok.

Využitie moderných technológií je nielen že finančne náročné, ale v prípade iných expozícií a výstav nie je ani vhodným spôsobom prezentácie. V istej miere sú využiteľné všade, ako doplnkový prvok, no vždy by mali byť podriadené prezentácii kultúrneho dedičstva. Prvoradým cieľom múzea, prípadne konkrétnej expozície nie je návštevníka zabávať, ale upriamiť jeho pozornosť na predmet a lepšie mu o ňom sprostredkovať informácie.

Aj v prípade expozície Klenotnica, bolo hlavným zámerom využiť moderné technológie tam, kde sme boli limitovaní zbierkovým fondom, prípadne na miestach, kde išlo o príbeh expozície ako taký. Na tento účel bola takáto forma prezentácie ideálna. Naším prvoradým cieľom nebolo prezentovať osobnosť Štefana Dobóa ako protitureckého bojovníka, ani obliehanie Jágerského hradu, ani geopolitickú situáciu v krajine v danom období. V expozícii sme upriamili pozornosť na spomínaný príbeh lásky a renesančné šperky, ako hlavný ťahák. Vďaka zvolenému spôsobu prezentácie prostredníctvom moderných technológií, však bolo návštevníkovi umožnené dozvedieť sa viac aj o predchádzajúcich skutočnostiach, aj keď nie sú zahrnuté v lektoráte. Ako sme spomenuli, veľkou výhodou pri tomto type expozície je možnosť odborných pracovníkov do nej v budúcnosti pridávať nový digitálny obsah, prípadne ho dopĺňať o nové poznatky. Toto riešenie bolo podmienené aj stále prebiehajúcim výskumom renesančných šperkov, ktoré zatiaľ neboli podrobené viacerým analýzám. Taktiež to bolo z dôvodu časovej tiesne, keďže financie boli viazané na projekt a ten bol časovo ohraničený. Viacero súčastí expozície teda ostalo v stave provizória a budú v blízkej budúcnosti upravované v réžii múzea.

Aj napriek vysokej cene expozície, nebolo realizovaných viacero jej súčastí. Pri niektorých vo väčšej miere, pri niektorých v menšej. V prvom rade sa upustilo od holografického premietania digitalizovaných predmetov. Taktiež z dôvodu finančného limitu realizátor upustil od scénického osvetlenia a v miestnostiach bolo využité pôvodné bodové osvetlenie. Aj pri použití viacerých stavebných materiálov bol nutný kompromis. Epitafy s textom boli vyhotovené z PVC dosiek a text bol natlačený zlatou farbou. Naším pôvodným zámerom však bolo použitie kamenných dosiek s gravírovaným textom. Od väčšiny z menovaných skutočností bolo nutné upustiť z dôvodu ceny použitej techniky a jej obsahového vybavenia. Na strane druhej sme zvolili profesio-

nálnu techniku, ktorá bude štandardom ešte niekoľko rokov a možnosť meniť, dopĺňať a upravovať obsah vo vlastnej réžii.

S využitím moderných technológií v múzeu, ako spoločenskej inštitúcii, dnes rátajú nielen návštevníci, ale aj samotní odborní zamestnanci. To aj z toho dôvodu, že tieto technológie ponúkajú pohľad na jednotlivé predmety alebo dejinné udalosti z viacerých strán, prípadne pohľad komplexnejší. Je však potrebné dbať na postupnosť a prioritu v prezentovaní zbierkových predmetov. Najdôležitejším je zbierkový predmet, dejinná udalosť prípadne nehmotné kultúrne dedičstvo a až potom, na druhom mieste použité moderné technológie, ktoré sú im podriadené (Šobáňová, Lažová a kol. 2017, s. 33). Cieľom je prezentácia kultúrneho dedičstva a nie zábava v prostredí múzea. Moderné technológie majú umožniť návštevníkovi lepšie pochopiť, vidieť a objasniť exponáty, nie ich zakryť a dať na pomyselné pozadie. V našej spoločnosti vnímate tlak zvonku, aby múzea a galérie prostredníctvom interaktívnych expozícií a výstav plnili aj funkciu zábavno-rekreačnú. A to práve kvôli audiovizuálnym technológiám, ktoré sa využívajú pri prezentácií kultúrneho dedičstva.

V prípade expozície Klenotnica môžeme s odstupom času skonštatovať, že splnila náš cieľ. Pozornosť je naozaj upriamená na predmety vysokej kultúrnej hodnoty a spracovanie expozície to len umocňuje. Veľmi pozitívne hodnotíme hlavne prvý dojem, ktorý jej umelecko-architektonické riešenie vyvoláva u bežného návštevníka. Pozorujeme, že návštevník, ktorý si odnáša z expozície zážitok, si nadobudnuté vedomosti skôr zapamätá a častokrát mení svoj pohľad na vec. V tradičných expozíciách, kde je lektor akousi autoritou, je táto skúsenosť viazaná na prejav a správne zvolené informácie. V tomto smere majú veľkú výhodu moderné technológie, ktoré dokážu návštevníka vizuálne upútať a interakciou s ním mu poskytnú pri podávaní informácií aj zážitok. Z hľadiska poslania múzeí ide teda o veľmi dôležitý aspekt. Prítomnosť moderných technológií sa v dnešnej dobe nedá ignorovať a mala by sa aj v prostredí kultúrnych inštitúcií využívať na splnenie ich poslania. Ich podiel v rámci jednotlivých výstav a expozícií by mal ale byť citlivo zvážený. Nie je nutné polepiť celé vitríny QR kódmi, zaplniť priestor obrazovkami, projekciami a replikami. S týmito vecami človek v dnešnej dobe žije na každom kroku. Dôležitým je podriaďiť technológie prezentovaným predmetom, udalostiam a iným subjektom.

Zoznam bibliografických odkazov

BIRKUŠOVÁ, Sylvia, 2009. *Reštaurátorská dokumentácia: Reštaurovanie a konzervovanie textilných zvyškov renesančných ženských šiat, z archeologického výskumu z Kostola Povýšenia sv. Kríža v obci Ruská*: [interný materiál MaKcjZvTV].

BIRKUŠOVÁ, Sylvia, 2012. *Reštaurátorská dokumentácia: Reštaurovanie a konzervovanie fragmentov renesančného čepca, z archeologického výskumu z Kostola Povýšenia sv. Kríža v obci Ruská, rekonštrukcia čepca – technologická a materiálová kópia*: [interný materiál MaKcjZvTV].

BROWN, Susan a kol., 2014. *Móda: Obrazové dejiny obliekania a štýlu*. Bratislava: Ikar, 2014. ISBN 978-80-551-4008-7.

DRENKO, Zoltán, 1982. Archeologický výskum v Dolných Strhároch. In: *Zborník Slovenského národného múzea 76: História 22*. Bratislava: SNM, 1982, s. 105 – 130.

DRENKO, Zoltán, 2003. Zaniknutý kostol vo Svodíne. In: *Zborník Slovenského národného múzea 97: Archeológia 13*. Bratislava: SNM, 2003, s. 149 – 170. ISBN 8080601186.

GOMBRICH, Ernst Hans, 2017. *Príbeh umenia*. 16. vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo IKAR, 2017. ISBN 978-80-551-5381-0 .

HUPPERETZ, Wim, 2018. Early medieval Europe in modern museum presentation. In: *Crossroads: Travelling through Europe, AD 300 – 1000*. Amsterdam: Allard Pierson Museum, 2018, s. 193 – 197. ISBN 978-9462582248.

CHOVANEC, Ján, 2010. *Štefan Dobó Herkules kresťanov*. Trebišov: Vlastivedné múzeum v Trebišove, 2010.

LENGYELOVÁ, Tünde, 2015. *Život na šľachtickom dvore: Odev – strava – domácnosť – hygiena – voľný čas*. Bratislava: SLOVART, 2015. ISBN 978-80-556-1287-4.

MOJZSIS, Dóra, 1984. XVI – XVII. Száradi női fejdíszek a Nagylózsi leletanyagból. In: *Folia Archeologica* 35. 1984, roč. 35, č. 1, s. 185 – 211. ISSN 0133-2023.

ŠLANCAROVÁ, Věra, 2018. *Středověký šperk: Archeologické nálezy z jižní Moravy*. Brno: Masarykova univerzita, 2018. ISBN 978-80-210-9020-0.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra, Jolana LAŽOVÁ a kol., 2016. *Muzeum versus digitální éra*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5023-0.

TIRPÁKOVÁ, Ludmila a Jakub ŠNAJDER, 2017. *Odborný popis renesančních šperkov z Kostola Povýšenia sv. Kríža v Ruskej*: [interný materiál MaKcj-ZvTV].

TIRPÁKOVÁ, Ludmila a Jakub ŠNAJDER, 2018. *Klenotnica rodiny Štefana Dobóa*. Trebišov: MaKcjZvTV, 2018. ISBN 978-80-973267-1-5.

TORANOVÁ, Eva, 1983. *Zlatníctvo na Slovensku*. 2. vydanie. Bratislava: Tatran, 1983. ISBN 61-405-83.

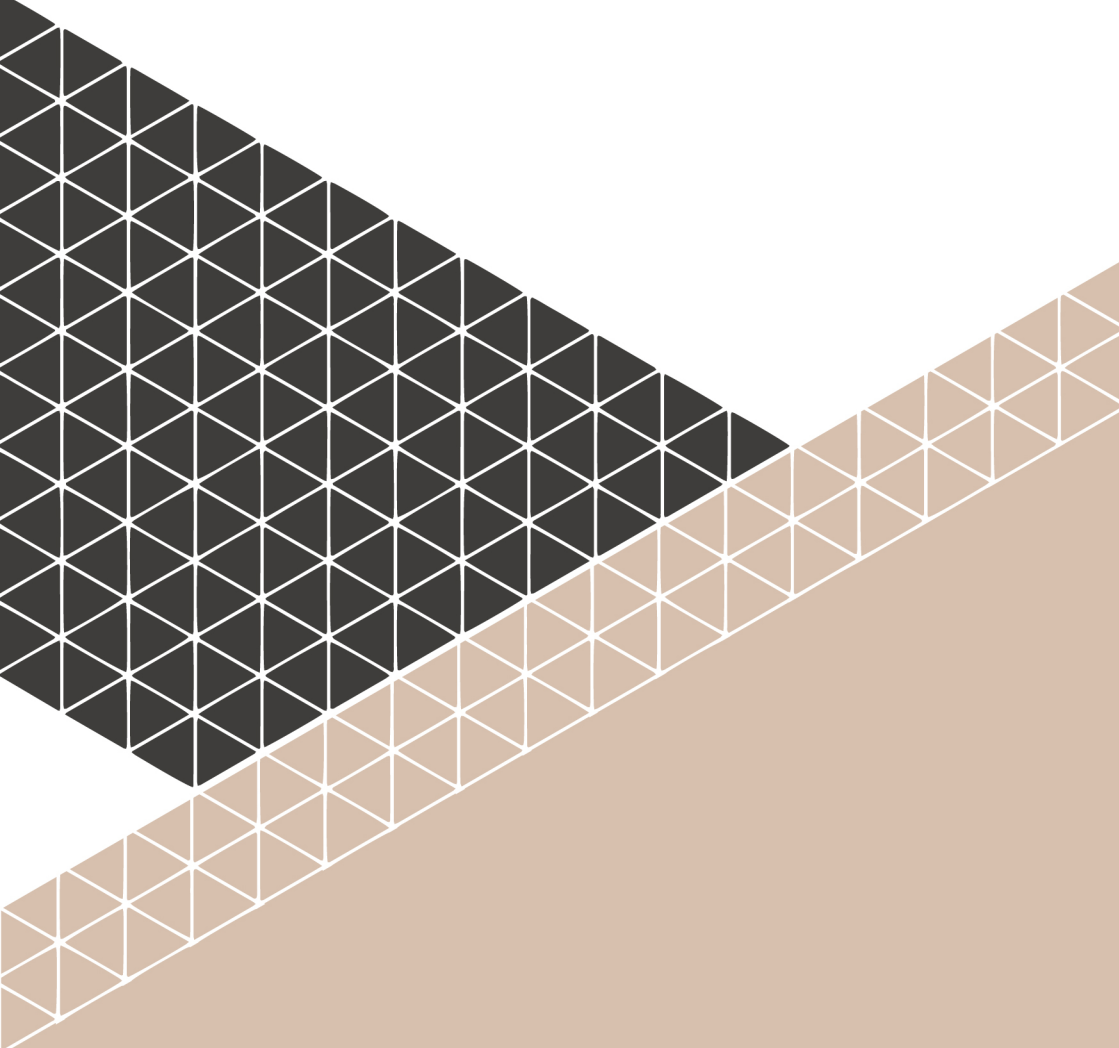
ZUBERCOVÁ, M., Magdaléna HASALOVÁ a Eva HASALOVÁ, 2014. *Podoby renesančného odevu*. In: *Móda na Slovensku: Stručné dejiny odievania*. Bratislava: SLOVART, 2014, s. 54 – 61. ISBN 978-80-556-1141-9.

Súvisiace informačné zdroje

ESZTER, Szomszéd, 2013. *Elkészült az arcrekonstrukció: így nézett ki Dobó István* [online]. HEOL a Heves megyei hírportál, [bez dátumu] [cit. 2020-12-03]. Dostupné na: <https://www.heol.hu/heves/ko-zelet-heves/elkeszult-az-arcrekonstrukcio-igy-nezett-ki-dobo-istvan-510967/>

MIKEŠOVÁ, Veronika, 2014. *Přínos multimédií a digitálních technologií pro popularizaci archeologie*. In: *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*. 2014, roč. 52, č. 1, s. 14 – 20. ISSN 1803-0386.

WANČOVÁ, Nina, 2018. *Využívání nových médií, technologií a moderních prezentačních postupů v českých múzeích*. In: *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*. 2018, roč. 56, č. 1, s. 24 – 36. ISSN 1803-0386.

ISBN 978-80-89832-20-0

9 788089 832200